

SZÉKELYFÖLD

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

DIMÉNY H. ÁRPÁD, FERENCZ IMRE VERSEI

MÁRTON LÁSZLÓ PRÓZÁJA

HUNYADI: ELLENSÉGEK

ÉS SZÖVETSÉGESEK

VLAD ŢEPEŞ: POLITIKAI SZÖRNYETEG

VAGY HŐS KATONA?

II. MURÁD ÉS II. HÓDÍTÓ MEHMED

INTERJÚ KÁDÁR L. GELLÉRTTEL,

A HUNYADI FILMSOROZAT FŐSZEREPLŐJÉVEL

XXIX. ÉVFOLYAM 11. SZÁM 2025. NOVEMBER

Szépirodalom

Ferencz Imre versei	5
Dimény H. Árpád versei	11
Márton László: A magyar nép kedvence viszontlátja szülőföldjét	18

HUNYADI: ELLENSÉGEK ÉS SZÖVETSÉGESEK

Magyarosi Sándor: Hunyadi: ellenségek és szövetségesek	30
C. Tóth Norbert: Luxemburgi Zsigmond uralkodása	34
Skorka Renáta: Az első Habsburg a magyar trónon	57
Varga Szabolcs: Kettős fogságban: a Brankovicsok a magyar és a szerb történelmi emlékezetben	69
Ágoston Gábor: II. Murád és II. Hódító Mehmed	82
Albert Weber: Politikai szörnyeteg vagy hős katona? (Adalékok Vlad Țepeș életrajzának újragondolásához)	99
Bachus Dóra: A Hunyadi-kor asszonyai a mítoszok mögött	122
Tóth Dominik: Hunyadi János korának hadserege	141
„Valami akkor átkattant bennem, és a hatása azóta is tart” (Magyarosi Sándor beszélgetése Kádár L. Gellérttel, a <i>Hunyadi</i> című filmsorozat főszereplőjével)	158
Előfizetők névsora	180

E lapszámunkat Hunyadi János korabeli ábrázolásokkal illusztráltuk.
A címlapon: Nándorfehérvár ostroma 1521-ben.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
MENEDZSER: Mihály Gergő (gergomihaly80@gmail.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Fodor Janka (janka.szekelyfold.kf@gmail.com)
TITKÁR: Beke Tasnád (beketasnad99@gmail.com)
KÖNYVELŐ: Nagy Csilla (harmatcsepp.nagy@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lővétei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Bíró Barna Botond,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek egy évre 96,00 lej
Külföldieknek egy évre 8400 Ft / 30 EUR

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Beke Tasnád – Editura Harghita, Pf. 149
Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RON
Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Ferencz Imre

PROLÓGUS

Egy-egy vers néha kikerült
tollam alól ha sikerült

felkelnem éjszaka olykor
mikor a múzsa homlokon csókolt

s azt mondta íme egy verssor
jegyezd le gyorsan te jámbor

költő – mert ha visszaalszol
kitörlődik az agyadból

és sose lesz belőle líra
költemény papírra írva

s ha egy verssel kevesebb
nem bocsátja meg neked

sem ember sem isten soha
hogy miért voltál ostoba

miért nem vetetted papírra
amit diktált akkor a múzsa

ó hányszor aludtam vissza én
s elúszott sok-sok költemény –

TAKARÓRUHA

Mentünk sózni a havasra. Apámnál volt a tarisznya,
benne a darával kevert só, amit a diszkének szántunk.
Falnivaló is volt a tarisznyában: kenyér, szalonna, hagyma.
És volt egy üveg pálinka is, a takaróruhába csavarva.
Ez a pásztornak járt. Hogy ne mondja, hogy...
Mások is, ha sózni mentek a csordához,
vittek pálinkát a pásztornak. Hogy ne mondja, hogy...
Kitartóan mentünk, baktattunk a hegyi úton felfelé.
Hajnalban indultunk el, hogy reggelre ott lehessünk.

Szóltak a kolompok, a csengők. Elárulták, hogy
merre van a csorda. Jöttünk-mentünk között, kerestük
a diszkét, a miénket. Meg is találtuk. Kiöntötte apám
a darával vegyített sót a növendék elé, s az nyalta,
lapátolta a nyelvével befelé a keveréket. Közben
felemelte a fejét, és hálásan pislogott reánk. Jó húsban
volt. Sokat fejlődött a tavasz óta, majd járomba lehet fogni,
be lehet tanítani, mondta apám... Előkerült a pásztor is
aközben... „Ki a tarisznyából az üveg pálinkát,
mielőtt a nyála elcseppenne!” Hanem apám meghökkent,
mert a dugó az üvegből kicsúszott, s a takaróruha felitta
mind a pálinkát! Nagy csapás, nagy bosszúság...
A pásztor épp hogy sírva nem fakadt. Fogta a takaróruhát,
nézegette. Aztán megszívta. Aztán rágni kezdte.
Módszeresen. Végül mind megette a takaróruhát.
„Egy csepp pálinka sem ment kárba, Laji bá!” –

mondotta aztán elégedetten, boldogan...

Hanem a takaróruha kárba ment, amiért aztán
anyám otthon szemrehányást tett: „Miért nem tudtatok
ügyelni arra a pálinkára, hogy ne igya fel a takaróruha?”
Ami igaz, igaz: igazi háziszóttos takaróruha volt.
Amit még nagyanyám szótt, s amit aztán anyám hozott

férjhez, mint hozományt. Megtörtént, mit csináljál?
Mit lehet tenni, mit lehet csinálni? Hát semmit...

Akkoriban nem volt könnyű az élet...

LIDÉRCFÉNY

Addig ivott, hogy kigyúlt a torka. Rá akart
gyújtani, s lángot vetett a szája. Addig ivott.
Felgyúlt, mint egy szeszkazán. Mint egy
aragázpalack. Feszt ivott. Szeszt ivott.
Elitta az agyát, az eszit, a fejit. Mindenit.
Lángok csaptak ki a szájából. A torkából.
Amikor szivarra akart gyújtani. Addig ivott.
Feszt ivott. Szeszt ivott. Kékszeszt ivott!
Mert kékes lángok csaptak ki sisteregve
a torkából. A szájából. Addig ivott.
Elkerülte őt minden vírus. Addig ivott.
Amíg élt, mindig ivott. Végig ivott. Amíg
meghalt, addig ivott. Amíg belédöglött...
Kicsaptak a lángok a torkán, a száján.
Addig ivott. Amíg végül alkoholistá lett.
S azután is csak ivott, ivott. Feszt ivott.
Szeszt ivott. Kéket. Mert kék lángok csaptak
ki a szájából. Amikor rá akart gyújtani egy
szivarra. Felgyújtotta magát. Addig ivott.
Lángra lobbant, mint egy gyufaszál.
Lángra lobbant, mint egy láрмаfa.
Mint egy fáklya az ünnepi felvonuláson.
Csak a koporsóban nem ivott már...
De az alkoholszag ott lengett körülötte.
Tele volt a ravatalozó szesz-szaggal.
Addig ivott. Letették olyan két méterre
a földbe. Addig ivott. Pálinkaszag áradt
a sírjából is. Végül még a sírásóknak

is szesz-szaguk lett. Hanem miután
eltántorogtak onnan a sírásók,
lángocskák jelentek meg a hanton.
Kékes-lilás lángocskák. Ez lidércfény! –

mondotta a temetőőr. Addig ivott. Minden
éjjel később kékes-lilás lángocskák lobogtak
a sírja felett. Addig ivott. Halottak napján
már nem kellett ott gyertyát gyújtani, mert
kicsi lángocskák lobogtak a sírja felett.
Addig ivott. Lángolt. Tüzelt. Nem nyugodott.
Mint amikor az örökvilágosság fényeskedik.
Neki. Addig ivott. S ha eljön a Feltámadás,
hát inni fog tovább! Szeszt. Feszt. Mert
rajta már maga az Isten sem segíthet...

A VENDÉGMUNKÁS DALA

Nagy Koppány Zsoltnak

Jól megvagyunk mi itt se föld se állat
az ember jöhet-mehet-kóricálhat
az isten megsegít enni van amit
láttam én már traktort vezetni Sanyit
ki ide ki oda megy el vándorol
szomorú hogy itthon üres az odor
megleszünk ha isten is úgy akarja
sokszor az ember a fejét vakarja
csak úgy megszokásból csinálja nem fáj
bántja hogy körülötte sivár a táj
néha pénzt küld haza máskor SMS-t
csak el ne veszítsem én az eszemet
visz a vonat vár a feketemunka
pakol az asszony megyek a pokolba

remélem véget ér eltelik lassan
s aztán eltemetnek itthon a pappal
de azt mondom én most Ézsaiással:
ne basszunk ki mi legalább egymással –

ÉN MÁR

Hetvenhét vagyok. Két hetes!
Kinek hiányzom, felkeres.

Ha nem hiányzom, megmarad
a boromból egy fél adag.

Öreg vagyok már. Szépkorú!
Jön-e még derűre ború?

Megöregedtem. Nagyszerű!
Jön-e még borúra derű?

Hetvenhét vagyok. Sok? Kevés?
Az élet szép volt és mesés.

A mesének majd vége lesz:
a két kaszás, ha észrevesz!

Ha elmarad az alkalom,
maradék borom megiszom,

s várom, hogy legyek aggastyán,
mint volt hajdanán az apám...

SZÁMVETÉS

Hetvenhét éve élek magammal,
hát kapcsolatunk nem a mai.
Ismerem magam: rossz pénzt,
amit nem lehet már beváltani.

Tudom, hányas a lábam mérete,
s hány kilót nyomok a latban,
s hogy meddig kell nyújtózkodnom,
ha betakar engem a paplan.

A vérnyomásom, a szívverésem:
minden szerepel egy listán!
Számontart engem a hivatal,
és jó barátom, az ispán.

A lelkem, azt hiszem XXL-es,
vagyis elfér benne a világ.
A legfontosabb a szeretet,
s hogy ne mondják rám, svihák.

Hetvenhét éve élek velem,
hát magamat talpig kiismertem.
Tudom, az ülepítő már feltelt,
holott belőle sokat kiengedtem...

Nem megy rosszul a sorom,
panaszra hát nincsen okom.
Viszem a keresztem fel a hegyre,
ahogy lehet, ahogy tudom...

Hetvenhét éve élek magammal,
hát a kapcsolatunk nem épp mai.
Sok kacat gyűlt fel a padlásomon,
el kellene a felét már hajítani...

Dimény H. Árpád

ÁRTÉR

csábít, mint az arany,
a horizontra ráboruló palást rikító fénye.
a nap utolsó órájának sétája,
amikor tudod, hogy a sötét utolér.

kelet felé megyek,
ahol sebhelyként forrott
össze a víz, a mocsár és a szelíd lankák,
és mint valami földbe veszett őszállat csontja,
fehérlik az ösvény.
néha szólít, bevezet
a szél borzolta fák közé.

összefonódott ágaik
mind oldalra dőlve,
így tartanak támaszt a holdnak,
neki még bújócskázhatnékja van,
de ezúttal nem veszek róla tudomást.

a fák túlbuzgók,
temetni szeretnék
évszaknyi terhüket, bele
a nedves iszapba,
hadd folytathassák tovább
ezt a megtört életet, némán, mint
a vízerek, amelyek végül
nádas tócsákba vesznek,
ahol sártól súlyosan
tekeregnek egy darabig,
majd pihenést színlelve,
valamiféle nyugtalanító

szünet után – amikor még érezni
a lassú szivárgás remegését,
és jóval többet, mint a fény hiánya –
eltűnnek, mint akit kegyesen elfeledtek,
hogy aztán valahol újra visszatérjenek
üresen, kristálytiszta.

KÉKHATÁROZÓ

fölötted tiszta a mélység
szinte látszik az ég alja
és hozzád simul hideg testével a tó

egy fakószürke galambtoll
úszik a megszelídült víz tükrén

hirtelen a magas semmiből lecsap
egy kék légivadász

olyan mintha egy irizáló hajcsat
lebegne a toll fölött
majd leszáll

ennyi történt
hisz csak ennyi maradt meg

ha egy könyvben olvasnám
aláhúznám és betűrném a lap sarkát

hogy az utánam olvasó
biztosan felfedezze

ALMA MONDJA

minden ami élő beszél hozzánk
az alma kosárban azt mondja
több napfényt fürdeni akar
a napban ácsingózni a szellők
simogatásában akárcsak én
úgy tartjuk az ember isten kegyeltje
de mi van ha az almát választja?
ne ne vess miközben mi újabb
és újabb pontosabb halálosabb
módszereket dolgozunk ki
hogyan pusztítsuk el egymást
az alma szunyókál a napon
issza a vizet a fényt fürdik
lógatja a lábát a szélben

AMIKOR MÁR NEM LESZ
TÖBB KÉRDÉS

ne reménykedjete Isten országában
ne kérdezzétek hol van ő vagy ki ő
inkább kérdezzetek rá az életre
keressetek egy csendes hátsódudvart
telepedjete a virágba borult körtefák alá
és csak hallgassátok a madarakat
amíg megtanuljátok a nyelvüket
aztán lessétek el a fák jelbeszédét is
mitől rezzen az ág kunkorodik a levél
engedi el szárát a fáradt öreg körte
majd térjete haza
és nézzete a szeretteitek szemébe
válaszolatok kérdéseikre
addig amíg kifogynak belőle

VÉDŐTERÜLET

az épület még zárva. a nap betörő.
ablaküvegen át hatol be
végigtapogatja a nehéz asztallapokat
amelyek elég erősnek tűnnek ahhoz
hogy elbírják a halandók súlyos sorsát.

kint vagyunk a széles hosszú lejtőn.
egyesek feketében. lehet állni a napon
behunyt szemmel miközben érzed
hogy a szél lassan taszít valami felé.

a közelben nincs nagy víz de én mégis
ember nagyságú kövek között
a béke hidege sugárzik belőlük

tudom
hogy háttal araszoltak ki
a hullámok közül

A LÉLEK ORNÁTUS

zsúfolt szívben nem lakhat boldogság,
ebből a rezponzóriumból
elmarad a második szólam.

a fejtől a szívig ér el a kéz,
nem jut el a jobb és bal vállig,
nincs kontinuitás, csak a szörnyű űr.

miért nem hagyjátok, hogy hétköznapi
életemben maradhassak?
nem akarok az álmodott mennyetekben élni.

hátborzongató a reménykedéseitek,
hogy egyedi lényeteket gáznemű
fennmaradása a jó cselekedeteitektől függ.

én a test vagyok,
melynek feltámadása lehetetlen.

EGY BÜNTÉNY REKONSTRUKCIÓJA

M. Bea emlékére

Íme, itt állunk
egy elhagyatott benzinkút mögötti mezőn,
szépen felsorakozva, mozdulatlanul,
mint felettünk a csillagok:

az ég behatárolatlan lombkoronája alatt
hallgatjuk, ahogy valami kozmikus nevetés
visszhangja a kiutat keresi.

Én is egy vagyok a sok közül,
aki arra vár, hogy a hullám olyan legyen,
mint a tenger ölelése – teljes és gyönyörű,

és ez tökéletes elterelés a bennem
dúló háborúkról. Mindannyian meghalunk,
de egyesek hamarabb, mint mások,

súgja a belső hangom,
ahogy mohazöldbe borul a látómezőm.
Valami megragad és elvezet,

nem kérdezem hova, hiszen
tudom, hogy nem fogok megérkezni.
Csinos ruha helyett kéreg.

Ragaszkodom fából készült szemfedőmhöz,
amióta fává változtatott egy férfi.
„Látod”, mondta,
„nincs többé szükséged szavakra.”

PENTIMENTO

mindig
több van a dolgok mögött
többet kellene tudni érezni tenni

a hajnali vízcsap sustorog
elmosom az előző este
otthagytott tányérokat villákat
tökéletes a formájuk
ahogy egymásba illeszkednek

az hogy ilyen dolgoknak is
helyük van a világunkban
ahol újra meg újra
hihetetlen és megmagyarázhatatlan
dolgok történnek
mindenféle tervezés nélkül
számomra többé már nem a hogyan
hanem a hit kérdése

mint a festőművészek
akik alkotás közben módosítják
a vonalakat formákat színeket
ami néha szabad szemmel is észrevehető

az eltérő repedésháló alapján
surló fényben
de különféle képvizsgálati módszerekkel
átvilágítással is kimutatható
pentimentonak nevezik
magyarul megbánás
szerintem meg csak annyit jelent
élni

*Hunyadi János alakja
Thuróczy János krónikájának augsburgi kiadásában*

Márton László

A MAGYAR NÉP KEDVENCE VISZONTLÁTJA SZÜLŐFÖLDJÉT*

Böbét, a szépre és jóra fogékony veszprémi csimpánzot az egész magyar nép a szívébe zárta. Megfigyelése végett tanulmányi kirándulások tucatjait szervezték Makótól Mosonmagyaróvárig és Kaposvártól Nyíregyházáig. A Budapestről Veszprémbe özönlő kisdíákok százai, ezrei ügyet sem vetettek a Séd kanyargó völgyére, a várhegy meredek sziklafalaira, a Tűztoronyra vagy az érseki palotában őrzött meissenai porcelánfigurákra: ők csakis Böbét óhajtották tanulmányozni, megcsodálni, megbámulni.

A mi Böbénk az emberarcú szocializmus egyik jelképévé vált, akár csak az M7-es autópálya Siófokig megépült szakasza vagy *A Mézga család* című rajzfilmsorozat kedélyes figurái.

Magyar és külföldi tudósok benne látták az emberré válás tündöklő példáját. Ha Böbe ilyen rövid idő alatt ilyen sok emberi tevékenységet elsajátított, ha viselkedésében a szolgálai utánpótlást egyre látványosabban felváltja a teremtmény képzelet működése, akkor ő nemcsak azt mutatja meg nekünk, hogyan lett az ember óriás, hanem arra is következtethetünk, mivé fogunk fejlődni a kommunizmus még a mostaninál is emberibb feltételei között.

Magyar és külföldi tudósok százai vetették alá Böbét leleményes kísérleteiknek. Ezek leírása hosszúra nyúltan a jelen életrajzot, ezért mellőzöm őket. Elég annyit mondanom, hogy Böbe többnyire jól, sőt kiválóan teljesített. Ha néha mégis kudarcot vallott, olyan szívet tépő sikolyok szakadtak ki belőle, mint annak idején, amikor a szeme láttára agyonlőtték az anyját.

Ha a kísérletekben való részvételt munkavégzésnek, a látogatók fogadását pedig reprezentációnak tekintjük, akkor állíthatom, hogy Böbének, leszámítva a pihenés rövid óráit, nem volt egyetlen szabad perce sem. Még a Bécsből hozatott napi egy banán kamerák és

* Részlet egy készülő kisregényből.

jegyzőkönyvek által rögzített rituális elfogyasztása is olyasféle ünnepi ceremónia volt, mint XIV. Lajos francia király asztalánál az osztriga felnyitása.

Böbe ugyanolyan elfoglalt emberré, egyszersmind hivatalos személlyé vált, mint pártfogója, Kádár János és annak druszája, Pap János Veszprém megyei pártfőtitkár. Nem hozott olyan fontos döntéseket, mint az MSZMP első titkára vagy Veszprém első embere, de ezt az iránta áradó szeretet hullámaiban sokan észre sem vették.

Az óvodások a szokásos „mi leszel, ha nagy leszel?” kérdésre már nem azt felelték, hogy tűzoltó bácsi, mozdonyvezető bácsi vagy szemétszállító bácsi, illetve óvó néni, doktor néni vagy királykisasszony néni, hanem kisfiúk és kislányok egy emberként azt vallották, hogy ők bizony Böbe majmok lesznek.

A *Ki mit tud?* című tehetségkutató televíziós műsorban meghirdették a Böbe-utánzó versenyt, amelynek háromezer-ötszáz jelentkezőjéből a zsűri csak tizenegy fordulóban tudta kiválasztani a tíz legjobbat. De ők aztán a megszólalásig hasonlítottak Bőbére!

Biftek Vajcom Béla színművész, a Magyar Néphadsereg Színháza (újabban ismét Vígszínház) tagja, aki húsz éven át kizárólag epizód szerepeket kapott, a Fészek Klubban Böbe-monodramát adott elő, amelyet a televízió is közvetített. Ezt követően eljátszhatta Hamlet szerepét Horvai István rendezésében, fergeteges sikerrel.

A hesseni örgróf mondta egyszer a gazdagságával kérkedő szász választófejedelemnek, hogy neki ugyan nincsenek ezüstmányái, de van egy mindennél nagyobb kincse, ez pedig az alattvalók szeretete. Ha sétalovaglás közben ráesteledik, bármelyik hesseni lakoshoz bezörgethet, mindenütt szívesen fogadják. Ugyanezt elmondhatta volna Böbe is. Előfordult, hogy estefelé, zárás után kiszökött az állatkertből, és a keresésére indult gondozők egy-egy környékbeli családnál találtak rá, amint az asztaluknál ül, és együtt vacsorázik velük. Hű, de ügyesen pucolja azt a keménytojást!

Ugyanez történt Ferdinánd osztrák császárral és magyar királlyal, akit 1835 és 1848 között nemegyszer hiába vártak az államtanács ülésére, ahol fontos okmányokat kellett volna aláírnia: az uralkodó szórén-szálán eltűnt, kiszökött a bécsi Burgból. A keresésére induló udvaroncoknak nem kellett messzire menniük: mindig megtalálták

valamelyik közeli utcában, amint egy nyergesmesternél vagy suszternál, vagy úri szabónál ott ül a vacsoraasztal mellett, és a családdal együtt szalonnás gombócot eszik. Meg is mondta kereken, hogy addig nem ír alá semmilyen különadót vagy tűzgyújtási tilalmi rendeletet, amíg a szalonnás gombócot az utolsó falatig el nem fogyasztotta.

Bezzeg nem ilyen bánásmódban részesültek azok a csimpánzok, akik 2022 adventjén kijutottak a svédországi Gävle város melletti Furuviksparkenből! Velük úgy járt el a hatóság, ahogy a koncentrációs táborból kiszökött foglyokkal szokás: bűnöző (terrorista) mivoltukból adódó veszélyre hivatkozva, agyonlőtték őket.

Nem ám, hogy akárkihez csak úgy bezörgetünk, mint a hesseni örgróf! Még csak az hiányzik, hogy magánszemélyek asztalánál falatozzon a furuviksparkeni csimpánz, mint az osztrák császár és magyar király!

Vagy mint Böbe, a népi demokratikus emberszabású!

*

Böbe 1969 tavaszán vált ivaréretté. Ekkor Kádár János úgy döntött, hogy férjhez adja. Kasza László, a veszprémi állatkert főigazgatója helyeselte az elhatározást. Úgy vélekedett, jól jönne az állatkertnek a házasságból adódó szaporulat. A tanácskozásba bevonták Anghi Csabát, a budapesti állatkert főigazgatóját is. Anghi a Samu nevű csimpánzegyéniiséget javasolta vőlegénynek. Állítása szerint Samu értelmes, megbízható, és már sokszor bizonyította nemzőképességét.

Samu arról a félmillió évvel ezelőtt élt ősemberről kapta a nevét, akinek nyakszirtcsontját 1965-ben találták meg a vértesszőlősi mésztufabányában. Ez a név olyan előkelő ranggal ruházta fel Samut, mint a Balzac regényeiben olvasható ötven-hatvanezer frank évjáradék, megtoldva a Restauráció korában adományozott bárói címmel.

Bár Böbe kétségtől fajsúlyosabb személyiség volt Samunál, mégis érthetetlen az a ridegség és makacsság, amellyel Samu közeledési kísérleteit elutasította, miután a vőlegényt a pesti Városligetből a veszprémi Fejes-völgybe szállították. Nyíltan kimutatta megvetését, sőt irtózását, akárcsak az a művelt, szellemes, csinos úrilány, akit kizárólag a hozománya miatt akar feleségül venni az ostoba, faragatlan és visszataszító külsejű uzsorás. Szemére lobbantotta korábbi csapodár

életmódját, amelyről nyilván a jövőben sem óhajt lemondani, és biztosra vette, hogy Samu szívesebben jár futballmeccsre, mint színházba vagy hangversenyre. Ráadásul részeg disznó, aki a lóversenypályán és az „Itt a piros, hol a piros?” játékon herdálja el a pénzét. Pfuj. Böbe körülbelül úgy bánt Samuval, mint Nagy Katalin cárnő az idióta férjével, III. Péterrel.

Végül Samut külön kellett választani Böbétől, mert a nő visítva nekiesett a férfinak. Harapta, karmolta, fojtogatta, és kevés híján letépte a bal fülét. Végül, nehogy kárt tegyenek egymásban, az epekedő udvarlót szégyenszemre haza kellett szállítani. Utóbb a sajtó azt a hivatalos magyarázatot adta erre a fejleményre, hogy Samu nem is a pesti, hanem az amszterdami állatkertből érkezett, és a Hollandiában meghonosodott fogyasztói társadalom értékrendjét képviselte. Magától értetődik, hogy miután megmutatkoztak világnézete aknamunkára bujtogató, diverzáns alapvonásai, Böbe egy percig sem tűrte meg maga mellett.

*

Ezek után már csak két epizód van hátra: Böbe afrikai utazása és ezt követő váratlan halála. Egyikről is, másikról is vajmi keveset tudok. Sejtelmem sincs, kinek támadt az a nyilvánvalóan rossz ötlete, hogy vigyék vissza Böbét szülőhazájába, Guineába, és engedjék szabadon ugyanabban az erdőben, ahol annak idején kiszakították fajtársai közül. Annak sem vagyok megmondhatója, hogyan sikerült ezt a rossz ötletet megvalósítani. Ki igyekezett hasznosnak feltüntetni? Melyik befolyásos pártfunkcionárius segített keresztülrögtetni a korabeli párt- és kormánybürokrácián?

A zoológusok ma már sokkal többet tudnak az emberszabásúakról, mint hatvan évvel ezelőtt, de azt már akkor is tudták, hogy a csimpánzok hordákban élnek, és egy-egy hordán belül gyűlölik az idegenhordabélieket. Ha a hordabéli hímek foglyul ejtenek egy idegen fajtársat, akkor megölik, amennyiben hím, és csoportosan megerőszakolják, amennyiben nőstény. Aztán őt is megölik.

Hozzáértők szerint a csimpánzokban ugyanannyi gonoszság lakik, mint az emberekben, csak az eszköztáruk szegényesebb. Egy-egy értelmes, együttműködő, szeretetreméltó csimpánz láttán – és Böbe kétség-

kívül ilyen volt – ugyanúgy felvetődik a gonoszság paradoxona, mint az ember esetében. Ha az emberfaj alapvetően gonosz, akkor hogyhogyan olyan sok jó ember létezik? Ha viszont igen sok jó ember létezik, vagyis nagy számban kifejlődhetnek hibátlan jellemű, kiváló erkölcsű, tündöklő elméjű vagy éppen csak rokonszenves és tisztességes személyiségek, akkor hogyhogyan a faj egészében is, egyedeinek többségében is a legsötétebb ostobaságra és gonoszságra hajlamos?

Az expedícióban részt vett Anghi Csaba és Kasza László, a pesti és a veszprémi állatkert-főigazgató, valamint Böbe gondozója, a Keresztes Ferencné helyébe lépő Vécsey Ervin, aki időközben arra is megtanította Böbét, hogyan üljön a motorkerékpár hátsó ülésén, amikor ő vezet, és hogyan kapaszkodjon a motorvezető derekába, amikor ő, Vécsey berregve gurul a Fejes-völgy és a Gulya-domb agyagos dűlőútjain.

Anghi és Kasza társaságát kiegészítette Rózsavölgyi Imre vízépítő mérnök, aki annak idején kimentette a csecsemőkorú Böbét az afromarxista orvvadászok karmai közül. Elvégre ő volt az, aki ismerte a terepet, és voltak befolyásos guineai ismerősei, Sékou Touré párt- és államfőig bezárólag. Egy kicsit még emlékezett a helyi bantu nyelvjárárok fontosabb kifejezéseire is. Rózsavölgyi az elmúlt négy év során gyakran látogatta Böbét, aki mindannyiszor megismerte és megörült neki. De Rózsavölgyi már nem játszott fontos szerepet Böbe életében. Böbe ugyanúgy ráismert Kádár Jánosra is, és az ő látogatásának is nagyon örült. Most már Kádár elvtárs volt neki egy személyben az apja és az anyja.

A két állatszakértőt és a vízügyi mérnököt közrefogta nyolc-tíz civilruhás férfi, akiknek nevét nem sikerült kiderítenem. Abban sem vagyok biztos, hogy magyarul beszéltek-e, ha egyáltalán megszólaltak, mert az is elképzelhető, hogy rájuk nézve az orosz volt a hivatalos nyelv.

Végül pedig, de főképpen: az expedíciót vezette Puja Frigyes külügyminiszter-helyettes. Valami nagyon fontos elintéznivalója lehetett Sékou Touré elvtárssal.

*

Az olvasó talán még emlékszik Sékou Touré jelszávára. Így hangzott: „Inkább élünk szegényen és szabadon, mint jólétben és szolgaságban!”

A két kíváncsi közül az elsőt, a szegénységet az afromarxista rezsim igen hamar megvalósította.

Guinea kakaótermelése az utolsó békeév, 1956 óta a tizedére esett vissza. Ráadásul 1964-ben drasztikusan csökkent a kakaó világpiaci ára. Így az ország gyakorlatilag elveszítette addigi legfőbb exportbevételét.

A Fekete-Afrikai Vörös Proletárosztagok vezetősége azt remélte, hogy a timföld kivitele pótolni fogja a kakaó miatti jövedelemkiesést. Ez a remény hiú ábrándnak bizonyult. A kapitalista országok nem vásároltak timföldet Guineától, a Szovjetunió nevetségesen alacsony vételárat diktált, a kínai elvtársak pedig nem tudták megoldani a szállítást.

Egyébként is hiába találtak (még annak idején a francia geológusok) kimeríthetetlen bauxitkészleteket, így sem volt elegendő timföld a kivitelhez, mert akadozott a gyártás. Hiányoztak a szakképzett munkások az ülepítéshez, a szűréshez és a kristályosításhoz, megbízható üzemmérnök pedig égen-földön nem fordult elő. A tömény és forró nátronlúg, amellyel kinyerhető a bauxitból az alumínium-hidroxid, olyan sok balesetet okozott, hogy Sékou Touré meg volt győződve róla: valamelyik ellensége rontást küldött a guineai timföldgyártásra. Afro-marxista javasemberek és varázslók tucatjai végeztek ráolvasást a timföldüzemekben, de a rontást nekik sem sikerült elhárítaniuk.

Ennél is nagyobb szerencsétlenségeket okozott a felhalmozódó vörösiszap: a szakszerűtlenül épített tározók töltései itt is, amott is átszakadtak. A mérgező lúgos anyag óriási területeket pusztított el évtizedekre, a folyókba kerülve pedig kiirtotta az ország édesvízi élővilágának mintegy egyötöd részét. Így a folyami halászat, a lakosság ételmezésének egyik fontos forrása, gyakorlatilag megszűnt. Sékou Touré szabotázsakciókra gyanakodott, és a gyanúsítottakból sikerült is a jól ismert módszerekkel beismerő vallomást kicsikarni, de az elrettentő kivégzések után sem szüntek meg, hanem ellenkezőleg, még gyakoribbá váltak a vörösiszap-katasztrófák.

Rosszindulatú francia becslések szerint egy tonna guineai bauxit kitermelése másfél négyzetkilométer trópusi esőerdő letarolásával jár. De hát hiszi a piszi, amit egykori gyarmatosítóink hazudoznak.

Az már sajnos nem tekinthető hazugságnak, hogy a termelőszövetkezetek megalakítása óta Guinea népét éhínség tizedeli. Szomorú tény, hogy a szövetkezetekben az édesburgonya és a rizs termésátlaga még

a kakaóénál is nagyobb mértékben visszaesett, kukoricából pedig egy rejtélyes növénybetegség miatt jóformán egyetlen cső nem sok, annyi sem termett.

Ugyanakkor Sékou Touré elvtárs háromszázhatvanöt szobás gyönyörű palotát építtetett magának, amelynek lépcsőjéhez Olaszországból hozatta a márványt, Iránból a lépcsőborító szőnyeget és Chiléből a szőnyegleszorító rézrudakat.

Hát persze! Legalább neki legyen jó!

Példáját összes unokaöccse és az FAVP (még egyszer: Fekete-Afrikai Vörös Proletárosztatok) vezetősége követte. Mint eső után a gomba, úgy bújtak elő a bauxittól vagy mitől vörös földből a proletárosztatg-vezetők palotái. Egyik pompásabb, mint a másik!

Nekünk nemcsak a zászlónk és a vérünk, hanem még a talajunk is szintiszta vörös!

A feleségek is kitettek magukért. Az egyik asszony hermelinpalástot rendelt, bár az éghajlat miatt nemigen viselte. A másik beszerzett egy színarany fürdőkádát, noha városokban és faluhelyen egyaránt burzsoá csökevénynek minősült a vízellátás. A harmadik feleség jóval szerényebb volt, ő beérte egy százötven személy befogadására alkalmas, dízelmeghajtású jachttal. A negyedik a dió vagy mogyoró nagyságú gyémántokért rajongott.

Az ország Rózsavölgyi távozásának évében került először államcsődbe, amely eleinte ismétlődött, aztán mint a hívatlan vendég, aki jól érzi magát a házigazdánál, nem is akart elbúcsúzni többé. Az infláció az 1946-os magyarországi pénzromláshoz volt mérhető. A guineai frankért nem lehetett vásárolni semmit. A francia frank és az amerikai dollár birtoklása bármely összegben vagy címletben halálbüntetést vont maga után.

Ezek után aligha csodálkozik az olvasó, ha azzal a ténnyel szembesítem, hogy a másik alapvető kíváncsi, a szabadságot Sékou Touré sajátságos afromarxista módon értelmezte.

Uralmának mindjárt az elején szovjet típusú besúgóhálózatot hozott létre, amelyet a Proletárosztatok államvédelmi szárnya irányított. Valóságos vagy vélt ellenfeleire éjszakai házkutatás várt, amely az esetek legnagyobb részében elhurcolással végződött, ismeretlen helyre. A megdöntött gyarmati rezsim bennszülött közalkalmazottjai hazaáru-

lónak minősültek, és ennek megfelelő elbánásra számíthattak. Francia becslések szerint 1958 és 1963 között az ötmillió lakosság negyven százaléka, mintegy kétmillió személy menekült Guineából a szomszédos államokba, persze nemcsak a vörösteror elől. A tömeges menekülésben ennél jóval nagyobb szerepet játszott az éhínség és az egyre véresebb törzsi háborúkkal együtt járó kolerajárvány.

*

Sékou Touré nemrég kiutasította Guineából az összes kínai tanácsadót, mert a Proletárosztagok államvédelmi szárnya nemrég leleplezett egy újabb összeesküvést, amelynek szálai Peking felé mutattak. Most nyilván az a szándéka került előtérbe, hogy a Szovjetunióhoz fűződő megszakadt kapcsolatokat erős és tartós csomókkal ismét összekösse. Ezzel függhetett össze a magyar delegáció látogatása.

Puja elvtársat azzal bízta meg főnöke, Péter János külügyminiszter, hogy tárja fel Sékou Touré előtt a vietnami háború lezárásával kecsegtető magyar béketervet, és nyerje el a guineai államfő támogatását hozzá. Szerves része a magyar politikai hagyománynak a lavírozás. Péter János külügyminiszter is ezzel próbálkozott. Egyrészt következetesen folytatni akarta az imperialisták elleni békeharcot, másrészt javítani Magyarország viszonyát az Egyesült Államokhoz: a Saigonban működő Nemzetközi Felügyelő és Ellenőrző Bizottság (NFEB), amelynek Magyarország oszlopos tagja volt, felfogása szerint ezt a kettős célkitűzést szolgálta.

Péter János arra hatalmazta fel a helyettesét, hogy ígérje meg Sékou Tourénak: ha sor kerül a Bizottság, az NFEB bővítésére, Magyarország minden követ megmozgat Guinea felvétele érdekében, ami javítani fogja az afrikai ország nemzetközi megítélését, és kimozdítja a jelenlegi elszigeteltségből.

A tárgyalás szívélyes elvtársi légkörben zajlott. Sékou Touré egy párducbórt ajándékozott Puja elvtársnak, és egy párducfogakból készült nyakláncot Böbének. Nagyon szeretheti a mi Böbénket, ha még sok-sok év után is ilyen figyelmes hozzá!

*

Amíg Puja elvtárs az elnöki palotában az olasz márványlépcsőt és az iráni futószőnyeget koptatta, a vendéglátók egy csoportja biztosította Anghi Csabát és Kasza Lászlót, hogy Böbe szülőhelyének meglátogatása nem ütközik akadályba. Igaz, hogy a területen két-három évig polgárháború dúlt, de a kormánycsapatok jelenleg szilárdan ellenőrzésük alatt tartják. A Proletárosztagek védőőrizete mellett a terület biztonságosan látogatható.

Sajnos a vendéglátók egy másik csoportja azt adta értésére Anghinak és Kaszának, továbbá a tolmács szerepét játszó Rózsavölgyinek, hogy Böbe szülőhelyén megszűnt a trópusi esőerdő. A területen jelenleg nagy kiterjedésű, külszíni bauxitfejtés folyik.

Még sajnálatosabb módon egy harmadik vendéglátói munkaközösség arról tájékoztatta a magyar elvtársakat, hogy a területnek még a környékét is szigorúan tilos megközelíteni, mert egy titkos állami objektum található rajta.

Annyira titkos, hogy máris elárulhatom az olvasónak: a Sékou Touré által létesített nagyszámú koncentrációs táborok, más néven „átnevelő táborok” egyikéről beszélünk, ahol az új rendszer több tízezer főnyi ellensége tartózkodik mindaddig, amíg hitbuzgó afromarxistává nem válik vagy meg nem hal.

De semmi gond! Van nekünk egy csimpánzrezervátumunk itt a közelben, a fővárostól alig ötszáz kilométerre. Oda elvihetik a magyar elvtársak a csodacsimpánzukat, ha úgy tartja úri kedvük.

A kísérlet, amelyre a hazautazás előtti napokban került sor, teljes kudarccal végződött. Tekinthejtük azonban ragyogó sikernek is az eredményt.

Kudarc annyiban, hogy Böbe nem volt hajlandó ott maradni a rezervátumban, többszörös toloncolási kísérlet után sem. Mindannyiszor kirohant az erdőből, és sírva könyörgött Puja Frigyes külügyminiszter-helyettesnek: ne hagyja magára a vadonban, kiszolgáltatva a többi csimpánz dühének! Helyt nem állása, gyáva megfutamodása igazolja Konrad Lorenznek azt a tézisé, amely szerint az emberi civilizáció azonos az elsatnyulással, elpuhulással és elbizonytalanozással.

Siker pedig annyiban, hogy gesztusával Böbe hitet tett az emberiség mellett, egyszersmind a magyarság mellett is.

Odaadó hűsége igazolja a *Kisebbségben* című tanulmányt író Németh Lászlónak azt a tézisé, amely szerint a magyarság nemcsak a Kárpát-medencében élő szlávokat, románokat és németeket képes magába olvasztani, hanem adott esetben a pan troglodyteseket, vulgo csimpánzokat is hamarabb asszimilálja, mint a magyarrá válásukkal hazug módon kérkedő zsidókat. Böbe döntése arról szól, hogy számára a fejlett szocializmust építő Magyar Népköztársaság még a szülőhazájánál is kedvesebb.

*

Böbe korai haláláról, annak lehetséges okairól szinte semmit sem tudok. Csak a halál dátumát ismerjük: 1970. október 6., nemzeti gyásznapi, gróf Batthyány Lajos miniszterelnök és a halálra ítélt tizenkét honvédtábornok kivégzésének napja. Böbe még a halálával is a nemzeti gyászt és a nemzeti összetartozás érzését erősítette. Ne feledjük: fiatalon halt meg. Hét-nyolc évet élhetett, ami az embereknél egy felserdült, viruló hajadon életkorának felel meg.

Egy helyütt azt olvastam, hogy az afrikai expedíció során Böbe szervezete elszokott a Magyarországra jellemző téli hidegtől, ezért megfázott, és tüdőgyulladást kapott.

Ez az állítás gyenge lábakon áll. Böbe, amikor gyerekkorában Magyarországra hozták, egykettőre megszokta a téli időjárást, megbarátkozott a hóval és a faggal. Az 1969-es afrikai expedíció nem egészen három hétig tartott, és karácsony előtt ért véget. Ennyi idő alatt nem lehet elszokni a hidegtűréstől. A hazatérés télvíz idején történt, és Böbe a tél hátralevő két hónapjában mindvégig egészséges volt. 1970. szeptember végén, október elején langyos időjárás uralkodott: a megfázás és a tüdőgyulladás már csak ezért sem valószínű.

Egy másik forrás szerint Böbe halálát galandféreg okozta. Ez elképzelhető, hiszen Böbe gyakran játszott kutyákkal, akiktől megfertőződhetett, és fogyaszthatott fertőzött zöldséget, gyümölcsöt is. Feltűnő azonban a közlés szűkszavúsága. Böbét mindenki szerette, mindenki érdeklődött a hogyléte iránt. A kopár tömondatot olvasva az a benyomásom, hogy aki leírta, valamit el akart titkolni.

Elképzelhető, hogy valamilyen súlyos gondatlanság történt. Valaki elől hagyott valamilyen mérgező anyagot, amelyet Böbe óvatlanul

megevett. Például, hogy mást ne mondjak, hozzáférhetett a kihelyezett patkányméreghez. Egy ma is élő veszprémi ismerősöm úgy tudja, hogy Böbe 1970 őszén tintaceruzával rajzolgatott, annak hegye beletört a combjába, és az anilinfestéktől vérmérgezést kapott. Esetleg forró víz ömlött rá a kazánból. Ezt is, azt, amazt is el kellett titkolni, ha csakugyan így történt.

Az sincs kizárva, hogy egy kísérletbe halt bele. A szokásos módon közel engedték egy nagyragadozóhoz – Teddyhez, a hím barnamedvéhez vagy Nórához, a nőstény oroszlánhoz –, az pedig a remélt barátkozás helyett rátámadt Böbére, és megölte.

Végül egy veszprémi ismerősöm annak a gyanújának adott hangot, hogy Böbét a Veszprémi Nehézvegyipari Egyetem egyik külföldi hallgatója tette el láb alól. A guineai születésű Kwabena Nketia jóformán minden szabadidejét a Kittenberger Kálmán Növény- és Vadasparkban töltötte, ahol hosszasan időzött Böbe körleténél a majomházban. Böbe híres fogadóóráit sohasem mulasztotta el.

Kwabena Nketia rokonságban állt Sékou Touréval, egyik unokaöccse volt a több száz közül. Emiatt elképzelhető, hogy Böbével is rokonságban állt. Sékou Touréről ugyanis azt a rágalmat terjesztették ellenségei – sajnos nemcsak a kapitalisták, hanem elsősorban az afromarxizmus jobboldali elhajlói –, hogy az 1960-as évek elején majdnem minden hónap elején elnöki helikopterén elrepült Böbe szülőhelyére, ahol rendszeresen közösült nőstény csimpánzokkal. Ezekből állítólag ivadékaik is születtek, akiket aztán, látva a belőlük rá háramló veszélyt, sorra megöletett.

Böbe volt Sékou Touré egyetlen csimpánzhölgygel nemzett utódja, aki Rózsavölgyi közreműködésének köszönhetően életben maradt. Az 1969-es guineai magyar expedíció kapcsolatban állhatott azzal az utóbb felgöngyölített összeesküvéssel, amelynek résztvevői Böbét akarták Sékou Touré helyére ültetni.

Egy másik veszprémi adatközlőm szerint ennek az akciónak az ismétlődését akarta Kwabena Nketia megakadályozni, amikor Sékou Touré megbízásából az október 5-ről 6-ra virradó éjszaka álkulccsal behatolt a majomházba, és a többi majom rémült rikácsolása közepette egy bozótvgó késsel elvágta Böbe torkát.

A kivégzés tervéről állítólag a két nagyhatalmú János, Pap és Kádár is tudott. Bizonyára nyomós okuk volt rá, hogy nem álltak útjába a tettnek, és nem fékeztek meg a tettet.

A Veszprém megyei rendőrség nyomozni kezdett az ügyben, de a nyomozást felsőbb utasításra leállították. Moszkvából még a gyilkosság előtt üzenet érkezett Kádár Jánoshoz, amely szerint a szovjet elvtársak helytelenítik Böbe csimpánz tevékenységét. Böbe akciói arról tanúskodnak, hogy a magyar külpolitika fitogtatja önállóságát, és kalandor jellegűt ölt, összhangban az úgynevezett „új gazdasági mechanizmussal”, amely Magyarországot a kapitalizmus felé taszítja. Ha Kádár elvtárs sokat ugrál, és kiviszi a nemzetközi porondra Böbét, akkor a Varsói Szerződés csapatai Budapestet ugyanolyan baráti segítségben részesítik, amilyenben része volt Prágának két évvel ezelőtt, 1968. augusztus 21-én.

*

Életrajzom hősnőjét a „Rímhányó” becenéven ismert Romhányi József költő búcsúztatta egy antik mintákat követő állatsírató elégiában. Romhányi szerette az állatokat, erről *Szamárful* című kötetében ad bizonyosságot, ahol számos mulatságos állatverse olvasható. Ezenkívül ő írta *A Mézga család* című magyar rajzfilmsorozat szövegválogéját, és ő fordította a *Frédi és Béli, avagy a két kőkorszaki szaki* című amerikai rajzfilmsorozat verses dialógusait. Akik összevetették Romhányi változatát az eredetivel, egybehangzóan állítják, hogy a magyar változat sokkal szellemesebb az amerikai angolnál.

Tudvalevő, hogy Romhányi nem elégedett meg a „Rímhányó” ráosztott szerepével, és időnként maga mögött akarta hagyni remekbe szabott ökörködéseit. Ilyenkor azzal a szándékkal látott munkához, hogy ő most komoly verset ír. Sajnos a Böbét sirató *In memoriam* című költemény is ennek a hiábavaló törekvésnek viseli nyomait.

Magyarosi Sándor

HUNYADI:
ELLENSÉGEK ÉS SZÖVETSÉGESEK

2025. március 8-ától kezdődően mutatták be Magyarországon a Bán Mór regényfolyamára épülő *Hunyadi* című sorozatot, amelyet többek között a Nemzeti Filmintézet is finanszírozott, és amelyet azóta több ország tévéadói is műsorukra tűztek. A produkció jelentőségét nehéz lenne túlhangsúlyozni: ennyi pénzből még nem készült magyar sorozat, és valószínűleg ilyen nemzetközi produkciós háttérrel és terjesztéssel sem.¹ Súlyát egyebek mellett az is tükrözi, hogy már Erőss Gábor 2018-ban kiadott, *A történelmi filmek szociológiája* című munkájában is történik említés róla, pedig a könyv megjelenésekor még a forgatáshoz sem kezdtek hozzá.² Egy-egy ilyen sorozat természetesen számos okból kifolyólag fontos, és ezek egyike kétségtelenül az, ahogyan a kiválasztott kort ábrázolni kívánja – és ez annak ellenére is így van, hogy nem dokumentumfilmről beszélünk. A múltidéző mozi, írja már említett könyvében Erőss Gábor, kicsit olyan, mint a reprezentatív középületek, a nagyvállalatok székházai, vagy mint régebben a templomok, katedrálisok voltak: kitüntetett jelentőségű kollektív produktum, és mint ilyen, sokat elmond rólunk, és maradandó nyomot hagy.³ Ami konkrétan a *Hunyadit* illeti, a *Székkelyföld* folyóirat szempontjából mindehhez még a sorozat által elbeszélte történet erdélyi vonatkozásai is hozzáadódnak.

Már-már közhelyszámba menő megállapítás, hogy mi, magyarok hajlamosak vagyunk saját történelmünket veszített csaták sorozataként látni, és ez az irodalom vagy a művészet történelembábrázolásában is gyakran visszaköszön. Ha egy turista megnézi a versailles-i palotában

1 A produkciós cégek között Robert Lantos Serendipity Point Films nevű cége, a Beta Film, MR Film, Twin Media és a HG Media is szerepel. Bővebben lásd: <https://hunyadi.tv/crew/> (Utolsó letöltés: 2025. szeptember 22.)

2 Erőss Gábor: *A történelmi filmek szociológiája*. Budapest, 2018, L'Harmattan Kiadó, 11–12. p.

3 Uo. 10–11. p.

a *Csaták galériája* nevet viselő teremben látható festményeket, írja ezzel kapcsolatban Hermann Róbert, olyan érzése támad, mintha a franciák egyetlen fegyveres összeütközésben sem maradtak volna alul történelmük során. Ezzel szemben ha egy külföldi a Szépművészeti Múzeumban a 19. századi magyar történeti festészet remekeit tekinti meg, könnyen azt hiheti, hogy a magyar történelem csupa tragédiából és vesztett csatából áll.⁴ Hermann állításával nehéz lenne vitába szállni, azt azonban fontos leszögezni, hogy nem feltétlenül szerencsés dolog a múltat kizárólag a győzelmek vagy vereségek felől megközelíteni, ugyanis ez a vesztes fél részéről könnyen eredményezheti valamiféle kompenzatórikus történelemszemlélet kialakulását, amelynek jegyében a veszteségeket az áldozatvállalás vagy a helytállás túldimenzionálásával próbáljuk ellensúlyozni. Mindez természetesen nemcsak a történettudományra, hanem a történelmi filmekre is igaz – még akkor is, ha a film nem a történelmi „valósághoz”, hanem ezen „valóság” szokásos, a filmművészetre jellemző megjelenítésének sémáihoz igazodik.⁵

És most térjünk vissza a sorozathoz, illetve a korhoz, amelyet megjelenít. Az a tágan értelmezett időszak, amelyben Hunyadi János élt – és amelyben a sorozat cselekménye is játszódik – a vereség-győzelem dichotómia felől értelmezve sem tekinthető kedvezőtlennek a magyarok szemszögéből, akik ekkor még egy-egy jelentős csata elvesztése mellett is viszonylag eredményesen veszik fel a harcot a törökök ellen. Talán még ennél is fontosabb, hogy mindezt (legalábbis eleinte) a Luxemburgi Zsigmond neve által fémjelzett birodalom részeseként teszik.⁶ Hunyadi pályafutása, amely a cselekmény gerincét adja, ebben

4 Hermann Róbert: Bevezető. *Korunk*, 2019, 3. sz. 3–4. p.

5 Erőss: i. m. 46. p.

6 A birodalom kifejezés használata ebben a kontextusban némi magyarázatra szorul. Magyarország (és társországai), a cseh korona országai, valamint a Német-római Birodalom kapcsolata Zsigmond és Habsburg Albert alatt csak perszonálunió, vagyis például a magyar, a cseh vagy a német kancelláriák egymástól függetlenül működtek, csak az uralkodó személye és a köréje csoportosuló udvar (kíséret) jelentette a közös pontot. Aki azonban ide bejutott (függetlenül attól, hogy melyik királyság alattvalója volt), az előtt széles tér nyílt az érvényesülésre, hiszen az uralkodó kíséretében távoli helyekre juthatott el, messzeható személyi kapcsolatokat építhetett ki, más országban is karriert futhatott be, stb. Az, hogy az uralkodó személye közös volt, bizonyos szempontok (külpolitika, török elleni fellépés) összehangolását is lehetővé tette, még ha nehézkes koordinációval is.

a sokszínű birodalmi közegben (sőt, egyfajta interimperiális térben) indul, ahol az osztrák, a szerb vagy a havasalföldi uralkodóházak tagjai, az oszmán államot naggyá tevő szultánok, egyes olasz városállamok vezetői és a huszita zsoldosok egyaránt otthonosan mozognak.

A regényfolyam írója vagy a filmkészítők nyilván saját szempontjaik szerint nyúlnak ehhez a világhoz. Az ő döntéseik eredménye, hogy éppen Murád szultán lesz a sorozat egyik legkomplexebb figurája, mint ahogyan az is, hogy egy-egy ingadozó – és emiatt negatív szereplővé váló – szövetséges motivációinak bemutatása viszonylag kevés teret kap a filmben. Valamelyest hasonlóan alakul a sorozat nőalakjainak helyzete is, akiknek megformálásában az alkotói szabadság mellett a nézői elvárásoknak való megfelelés is fontos szerephez jut, de ugyanez igaz a csatajelenetekre is, amelyek megkreálásában – részben érthető módon – szintén főleg filmes szempontok dominálnak.

Mindezzel önmagában semmi baj nincs, hiszen a közönségfilm másféle történelemkonstrukciókkal dolgozik, mint a történészek: a történelmet úgy meséli el, mint egy történetet, érzelmi hatást kíván keltetni, emellett pedig az épületeket, kosztümöket, kellékeket a mindennapi élet részeként mutatja be, hogy úgy nézzenek ki, mintha tényleg a múltat látnánk.⁷ A jelenlegi tematikus összeállítás célja nem is az, hogy a *Hunyadi* című sorozaton a történelmi hűséget kérje számon (bár néha e sorok írójának az az érzése, mintha a fentebbi érvek alapján túl nagyvonalúan mentenénk fel egy-egy történelmi film készítőit). Ehelyett inkább azt kívánjuk bemutatni, hogy a történészek hogyan látják azokat a nem magyar, kisebb vagy nagyobb fajsúlyú történelmi személyiségeket, akik meglehetősen vázlatosan – és gyakran nem túl hízelgően – ábrázolt mellékszereplőként tűnnek fel a sorozatban, vagy hogy kutatásaik alapján mi mondható el bizonyos, a cselekmény folyamán is érintett kérdésekről (például a nők helyzetéről vagy a korabeli magyar királyság hadviselési gyakorlatáról). A következőkben tehát olyan tanulmányokat kínálunk olvasóinknak, amelyek a történettudomány szemszögéből mutatják be Luxemburgi Zsigmondot, Habsburg Albertet, a Brankovicsokat, II. Murádot és II. Hódító Mehmedet, Vlad Dracult

7 Eröss: i. m. 22. p.

és Vlad Ţepeş, valamint a film nőalakjait és Hunyadi korának hadsergét. Az összeállítást egy, a többitől műfajában is eltérő szöveg zárja: egy interjúról van szó, amely a Hunyadi Jánost alakító Kádár L. Gellérttel készült, és egyrészt visszavezet a sorozat világába, másrészt pedig azt a háttérmunkát villantja fel, amellyel a huszonegyedik században egy történelmi film főhősét felépítik.

*Csatajelenet a Hunyadi című filmsorozatból
(Fotó: Leó Pintér)*

C. Tóth Norbert¹

LUXEMBURGI ZSIGMOND URALKODÁSA

Luxemburgi Zsigmond valószínűleg azon kevés királyunk közé tartozik, akinek a közelmúltig rettentő rossz volt a megítélése. Az 1970-es évekig a történészek tekintettek rá negatív történelmi szereplőként, napjainkban pedig a nagyközönség teszi ugyanezt – ráadásul úgy, hogy az efféle megítélés homlokegyenest ellentétben áll mind a kortársak, mind pedig a nyugat-európai történetírás véleményével. Idehaza a szakma által alkotott kép Mályusz Elemér, illetve Engel Pál munkái révén változott meg, illetve lépett a változás útjára.

A dolog érdekessége, hogy a krónikás irodalomban is meglehetősen hasonló helyzettel találkozunk: amíg a kortárs, Eberhard Windecke, a király történetírója végtelenül pozitív képet rajzolt uralkodójáról, addig Thuróczy János munkájában (amelyből minden későbbi történetíró szemezgetett) Zsigmond megítélése meglehetősen szélsőséges volt. Egyik helyen a krónika a király és a magyarok közötti soha meg nem szűnő gyűlölségről írt, míg a másik helyen – amelyet azonban az utókor valamiért nem vett tollára – arról tett említést, hogy a király az ellene irányuló lázadás leverése után „nyugodtan vette birtokába a jogart, élete végéig soha többé nem háborgatta a kormányzásban belső zavar-gás”, sőt „erkölcsében és életmódjában is megjavult”, „országában szilárdan kezében tartja a hatalmat”, s látván ezt más népek, „megválasztották római királynak”, sőt, halála után „ugyanolyan tisztelettel temették el, mint elődeit”²

1 A szerző az MTA doktora; a Magyar Nemzeti Levéltár főlevéltárosa, a HUN-REN Magyar Nemzeti Levéltár – Szegedi Tudományegyetem Magyar Medievisztikai Kutatócsoportjának vezetője.

2 Thuróczy János: *A magyarok krónikája*. Fordította Bellus Ibolya és Kristó Gyula. (Millenniumi magyar történelem. Források) Budapest, 2001, Osiris Kiadó, 250. p. (208.), 263. p. (219.).

A KORONA MEGSZERZÉSE – KÜZDELEM A MAGYAR KIRÁLYI CÍMÉRT

Zsigmond Luxemburgi (IV.) Károly cseh király (1346–1378) és német-római császár (1347–1378), valamint Pomerániai Erzsébet második fiúgyermekéként látta meg a napvilágot 1368. február 14-én Prágában. Bátyja, a későbbi cseh és német király, Vencel 1361-ben született, így a trón öröklésére eredetileg nem sok esélye volt. Károly császár éppen ezért már idejekorán olyan feleséget keresett neki, akinek kezével királyi koronához segíthette őt. Mivel Anjou I. (Nagy) Lajos magyar királynak csak leányai születtek, adódott lehetőség a dinasztikus kapcsolat megteremtésére: a másodszülött leányt, Máriát már 1372-ben, alig egyévesen eljegyezték Zsigmond brandenburgi örgróffal. Az ünnepélyes kézfogóra 1379-ben Nagyszombat városában került sor, ahol már Vencel cseh (1378–1419) és német (1378–1400) király adta át öccsét a magyar király számára. Zsigmond a ceremónia után – a kor hagyományainak megfelelően – a magyar királyi udvarban maradt, hogy elsajátítsa leendő országa nyelvét és szokásait. A két uralkodó megállapodása szerint Mária és Zsigmond örökölték volna a magyar és a lengyel trónt.³ Mindössze három évvel később, 1382. szeptember 11-én elhunyt Lajos király, és Máriát Székesfehérváron 10 nap múlva magyar királlyá is koronázták, ám Zsigmond hoppon maradt: sem a házasság tényleges megkötésére, sem pedig az ő megkoronázására nem került sor. Mindezt csak tetézte, hogy Zsigmond minden katonai és diplomáciai igyekezete ellenére hamarosan a magyar–lengyel perszonálunió is felbomlott, ugyanis a lengyelek ragaszkodtak a királyi pár „helyben lakásához”.⁴

Az országban időközben polgárháborús állapotok alakultak ki a trónutódlás miatt. A különböző csoportok ugyanis – Lajos király akaratával szemben – egyvalamiben egyetértettek: Mária királysága

3 Cukovits Enikő: *Az Anjouk Magyarországon II. I. (Nagy) Lajos és Mária uralma (1342–1395)*. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) Budapest, 2019, MTA Bölcsészettudományi Központ Történettudományi Intézet, 125–128. p.; Skorka Renáta: Luxemburgi Zsigmond országai és koronái. In Bódvai András (főszerk.): *Luxemburgi Zsigmond emlékkönyv*. Budapest, 2024, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 20–37.; 25–26. p.

4 Mályusz Elemér: *Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437*. Budapest, 1984, Gondolat Kiadó, 11. p.

csak átmeneti lehet, s a trónt férjének vagy valaki másnak – de mindenképp férfinak – kell betöltenie. Az egyik csoport – a Lackfiak vezetésével – Luxemburgi Zsigmondot szerette volna az ország élén látni, míg a másik – az özvegy királynéval és Garai Miklós nádorral az élen – Lajos orleans-i herceg és Mária házasságát akarta volna keresztülvinni (ez az utóbbi kísérlet azonban a herceg halálával végül meghiúsult). A harmadik csoport, amelynek élén a Horváti testvérek álltak, és amelyben főleg a vidéki nemesség képviseltette magát, Kis Károly nápolyi király (1381–1386) trónöröklését támogatta. Ez utóbbi csoportnak volt a legszélesebb a tömegbázisa. Ezt látván a két udvari csoport végül kiegyezett egymással, majd 1385 szeptemberében megtartották Mária és Zsigmond esküvőjét, ám a koronázásra még ekkor sem került sor. Látván mindezeket a fejleményeket, a Horvátiak saját jelöltjüket, Kis Károlyt hívták meg a magyar trónra, aki 1385 szeptemberében partra is szállt Dalmáciában, majd diadalmenetben érkezett meg Budára. Zsigmondnak nem sok választása maradt: Csehországba menekült, Károlyt pedig – e néven a másodikat – december 31-én Székesfehérváron a királyné és a királynő jelenlétében királlyá koronázták.⁵ Hogy pontosan hogyan is akart volna uralkodni, azt már nem közölhette alattvalóival: 39 nap elteltével, február 7-én merényletet követtek el ellene, amely során ugyan a merénylőknek nem sikerült megölniük, de az újonnan megkoronázott király három héttel később belehalt az ekkor elszenvedett sérülésekbe.⁶

A gyilkosság következtében szinte nyomban kitört a háború a két tábor között. Erzsébet özvegy királyné és hívei, valamint a Lackfi vezette csoport továbbra is Zsigmond mellett állt, míg a Horvátiak Károly kiskorú gyermekét, László nápolyi királyt (1386–1414) nyilvánították magyar királlyá. Zsigmondot 1386 tavaszán testvére, Vencel király visszahozta az országba, s katonai segítsége fejében a királynétól megszerezte zálogként Pozsonyt, valamint a Vág folyótól nyugatra lévő területet.⁷ Erzsébet királyné személyes megjelenésével akarta a Horvá-

5 Mályusz: 1984a. 13–15. p.; Süttő Szilárd: *Anjou-Magyarország alkonya. Magyarország politikai története Nagy Lajostól Zsigmondig, az 1384–1387. évi belviszályok okmánytárával I–II.* (Belvedere-monográfiák 2.) Szeged, 2003, Belvedere Meridionale, 101–111. p.

6 Süttő: i. m. 111–123. p.; Csukovits: i. m. 148–153.

7 Mályusz: 1984a. 15–16. p.

tiak vezetésével zajló délvidéki zendülést elfojtani, ám azok Diakóvár közelében július 25-én megtámadták a Mária királynő társaságában utazó királynét, és mindkettőjüket foglyul ejtették, a kíséretüket pedig – köztük Garai Miklóst és másokat, akik szintén részt vettek Károly megölésében – lemészárolták, fejüket pedig Nápolyba küldték.⁸

Ezek után a Budán maradt előkelők augusztusban országgyűlést tartottak, általános kegyelmet ígérve a lázadóknak, ha a királynékat szabadon engedik. Mivel ez nem vezetett eredményre, szerződést kötöttek (liga), és Mária fogsága idejére Zsigmondot nevezték ki régensnek, aki egyúttal megkapta a „Magyarország kapitánya” címet is.⁹ A következő év elején megkísérelték kiszabadítani a királynékat, ám az erre irányuló támadás elakadt, sőt időközben Erzsébet özvegy királynét a dalmáciai Novigrad várában – ahová a foglyokat átszállították – a vránai perjel szökési kísérlete miatt megfojtatta.¹⁰ A sikertelen hadjárat után 1387. március 31-én Luxemburgi Zsigmond brandenburgi örgrófot, aki a címei szerint ekkor „Magyarország gyámja, kapitánya, előljárója” volt, Himházi Benedek veszprémi püspök Székesfehérváron magyar királlyá koronázta. Magát a koronázást – a kialakult koronázási rendtől eltérően – nem az esztergomi érsek végezte (Demeter bíboros február 20-ai halála miatt az érseki szék betöltetlen volt),¹¹ de nem is a rangban utána következő kalocsai érsek, mivel ő külföldön tartózkodott.¹² Az utóbbi helyett inkább a veszprémi püspökre esett a választás, főként amiatt, hogy az Árpád-kor óta ő koronázta meg a mindenkori királynékat, valamint ő viselte a királynéi kancellár címet is. Az esemény egy további dologban is eltért a korábbiaktól: a koronázás előtti napon Zsigmond esküvel kötelezte magát a főpapok és bárók által a koronázás feltételeként megállapított pontok betartására. (E rendhagyó aktus a Zsigmond után uralkodó királyoknál már szokássá lett.) Az eskü arra vonatkozott, hogy az ország ősi szabadságait megtartja; mindenkit megőriz jogaiban; általános amnesztiát biztosít; eddigi ado-

8 Süttő: i. m. 140–142. p.

9 Mályusz: 1984a. 19. p.

10 Mályusz: 1984a. 20–21. p.; Süttő: i. m. 148–153. p.

11 Mályusz: 1984a. 22. p.

12 Süttő Szilárd: Félreértett évekből egy élő félreértés: „a Horvátiak híve” volt-e Helfenstein Lajos kalocsai érsek (1382/83–1391)? *Szellem és tudomány* (Bonarum Cultores Artium: a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának kutatói almanachja), 11. (2020) 588–593. p.

mányait visszavonja; a trónra jutása érdekében kötött családi szerződéseket érvényteleníti; a királyi tanácsba, illetve tisztségekbe csak magyarokat állít; idegeneknek birtokokat nem adományoz, sőt egyházi javadalmakat sem kérhet számukra a pápától. E kötelezettségek nem sok újat mutattak a más országokban akkoriban szokásos eljáráshoz képest, ám a szerződés valódi lényege csak ezután következett: Zsigmondnak szövetségre kellett lépnie az őt királlyá emelő főurakkal, és egyúttal arra is felhatalmazta őket, hogy amennyiben megszegné ígéretét, erővel is kényszeríthessék annak betartására.¹³ E szerződés volt az, amely az elkövetkezendő évtizedben a megkoronázott király uralkodásának kereteit adta.

KIRÁLYBÓL URALKODÓ – AZ ÚJ TÁMOGATÓI KÖR KIÉPÍTÉSE

Zsigmond trónra lépése után a legfőbb problémát korántsem az előbb említett szerződés megkötése jelentette. Koronája megtartásáért és az ország egységének megőrzéséért ugyanis egyszerre több fronton is harcba kellett szállnia. Első feladata feleségének, Máriának a kiszabádítása volt,¹⁴ majd az ország Szávaig terjedő részét kellett megtisztítani a nápolyi párt híveitől, ahol az elfogott lázadókat kíméletlenül kivégeztette. Végül az ország területi épségének helyreállításához szükséges volt Pozsonyt, illetve a Duna és Vág folyók közötti részeket visszaszereznie a bátyjától. Ezt először szerződések, majd fegyverek által 1389 elejére sikerült elérnie.¹⁵

A hatalom megszerzéséért, illetve az ország integritásának helyreállításáért viselt háborúk alaposan megterheltek a királyi kincstárat. A belső és külső ellenségekkel folytatott egyidejű harc költségeit – bár ennek szükségességével az ország vezető rétege is egyetértett – a királynak kellett viselnie. A korábban méltóságba emelteknak egyrészt kötelessége lett volna, hogy segítsék, másrészt lehetőségük is volt rá, viszont ennek az árát is megkérték. A király – mivel pénze nem volt –

13 Mályusz: 1984a. 22. p.

14 E. Kovács Péter: Mária királyné kiszabádítása. Magyar–velencei szövetség 1387-ben. *Századok*, 140. (2006) 4. sz. 925–37. p.; C. Tóth Norbert: Mária királyné és udvara. In Zsoldos Attila (szerk): *Nagyvárad és Bihar az Anjou-korban. Tanulmányok Biharország történetéről* 5. Nagyvárad, 2018, Varadinum Kulturális Alapítvány, 183–258. p.

15 Engel Pál: *Szent István birodalma*. (História könyvtár. Monográfiák 17.) Budapest, 2001, História Alapítvány, 172–173. p.

egyfelől kormányzati pozíciókkal fizetett a támogatásért. Így például Kanizsai János (megh. 1418) egri püspökből a koronázás után esztergomi érsek és királyi főkancellár lett; egyik testvéréből, Istvánból pedig (megh. 1427/9) székely ispán (1391–1395), majd királyi ajtónálló-mester és somogyi ispán (1395–1401); a másik testvér, Miklós (megh. 1404) is elnyerte a maga jutalmát: volt vasi, soproni és zalai ispán (1387–1401), valamint tárnokmester (1388–1398) is. A tartozásait másrészt királyi birtokokkal, különösen királyi váruradalmakkal egyenlítette ki, és szintén ezek adományozásával próbált új híveket szerezni – de ugyancsak így próbálta a régieket is megtartani. Ez a mindössze öt éven át folytatott gyakorlat az ország addigi birtokstruktúrájára és ezáltal belpolitikai életére nézve is jelentős következményekkel járt.¹⁶

Mint mindenhol, a vár (és a vele járó uradalom) – némileg leegyszerűsítve – nálunk is egyenlő volt a hatalommal. Ahhoz tehát, hogy a királyi hatalom átalakulásáról képet kapjunk, érdemes megvizsgálnunk az ország várállományának megoszlását. Zsigmond trónra lépésekor a magyar királyság területén (a Drávántúl és a Tisza–Maros–Duna között nem számítva) mintegy 226 (az előbbiekkal együtt pedig körülbelül 300) vár állott; ezek közül mintegy 100 királyi és királynői/királynéi, 18 pedig egyházi birtokban volt, a maradék 108-at pedig valamelyik család tudta magáénak. Tehát a várak közel fele – ha az egyháziakat is ide számítjuk, még több is – királyi hatalom alatt állt. Tíz év alatt, 1397-re a helyzet gyökeresen megváltozott: mindössze 47 vár maradt az uralkodó birtokában, ellenben a magánosok kezén már 159 várat találunk. (Az egyházi tulajdonba került várak száma 21-re nőtt.) Így az eddigi 50–50 százalékról 25–75 százalékra változott a királyi és magánvárak aránya. Mivel a várhoz uradalom is tartozott, a királyi birtokállomány csökkenése még ennél is jelentősebb volt.¹⁷

A várak eladományozása leginkább az 1392-ig terjedő időszakra volt jellemző, amikor a vizsgált korszak egészéből a várak 77 százaléka jutott

16 Engel Pál: *Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387–1437)*. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 83.) Budapest, 1977, Akadémiai Kiadó, 33–37. p.; Mályusz: 1984a. 24–33. p.

17 Engel: 1977. 30–31. p.; Uő: *A magyarországi birtokszerkezet átalakulása a Zsigmond-korban (Öt északkeleti megye példája)*. In *Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére*. Szerk. Koszta László. Szeged, 1995, Szegedi Középkorász Műhely, 141–159.; 141–142. p.

magánkézre, míg 1393 és 1397 között a maradék 23 százalékuk. Még megdöbbentőbb a helyzet az 1397 utáni váradományok tekintetében; a Zsigmond uralkodásából hátralévő 40 évben összesen csupán 21 királyi vár elidegenítésére került sor. Ezek alapján jól látható, hogy hosszú uralkodásán belül miért az 1392-es év az egyik korszakhatár: amíg a király az első öt évben 46 várat adományozott el (uradalommal együtt), addig az utána következő negyvenöt évben 35-öt. Az Anjouk alatt meglévő és Zsigmond ötéves uralkodása után megmaradt királyi birtokállomány között kiáltó az ellentét, de még inkább az, ha megnézzük az egyes családoknak, illetve ezek tagjainak vagyonnövekedését: a vagyonosok még gazdagabbak lettek. Hozzátehetjük, hogy mivel ők tisztségviselésük révén egyúttal különböző királyi várak kormányzását is megkapták, így vagyoni helyzetüket a családjuk kezében lévő birtokok mennyisége nem is fejezi ki pontosan. (Zsigmond trónra lépése előtt például a Lackfiaknak hat váruk volt. Ehhez István nádor szerzett még kettőt, továbbá az ő kezén voltak a Varasd, majd a Trencsén megyei várak, Moson megyében Óvár, valamint Komárom, Győr és Veszprém megyék ispánsága révén a bakonyi és vértesi királyi várakat – kb. két tucatot – szintén ő kormányoztatta a familiárisaival.)¹⁸

A várelidegenítések nemcsak azért voltak előnytelenek a királyi hatalomra nézve, mert csökkentették annak hatalmi bázisát, hanem azért is, mert a királyi várak és birtokok száma nem csupán az adományok révén csökkent. Mint az előbb láttuk, Lackfi István a nádori méltóságából és megyéispáni tisztségeiből következőleg legalább ugyanannyi – vagy még több – vár felett rendelkezett, mint amennyi családja kezén volt. Ugyanis az egyes főbb tisztségekhez, ha nem is azonos és előre meghatározott módon, de bizonyos számú királyi birtok járt honorként, azaz fizetségként. Ennek következményeként az egyes udvari tisztségekhez, valamint a megyék ispánságához tartozó, hivatalból járó királyi birtokok, várak elfogytak. Így például Vas és Sopron megyében 1386-ban hét királyi vár tartozott a megyéispán(ok) hatalma alá, 1392-ben már egy sem.¹⁹ Az ispáni hatalom kiüresedésének következményei nem rögtön váltak beláthatóvá, hiszen a mondott megyék ispánságát éppen a legtöbb váradományban részesült család

18 Engel: 1977. 33–34. p.; Mályusz: 1984a. 28–29. p.

19 Engel: 2001. 171. p.

tagja, Kanizsai Miklós töltötte be, aki ispáni hatalmát bizton építhette a királytól kapott várbirtokaira. Problémát az okozott, ha a király olyan családból nevezett ki ispánt, amelyik nem részesült ilyen jellegű adományokból, így hatalma immáron nem épülhetett a megyében fekvő királyi várakra, hanem csak saját megyebeli vagy egyéb birtokaira. Az újonnan kialakult helyzet a megyebeli nemesség számára vált fontossá, ezentúl ugyanis a helybeli nagybirtokos lett az új „igazodási pont”. Végső soron a királyi birtokállomány lecsökkenése, illetve az új, a korábbiakhoz képest sokkal nagyobb birtokokkal rendelkező főurak (bárok) megjelenése mind rövid, mind pedig hosszú távon átalakította a királyok kormányzási módszereit. Az uralkodók hatalmának alapját immáron nem a hatalmas – királyi – birtokállomány jelentette, hanem saját uralkodási képességük, illetve ettől kezdve be kellett vonniuk az arra érdemeseket a kormányzásba. Mindez egyébként – a várt hatással ellentétben – korántsem azt jelentette, hogy csökkent volna az uralkodó hatalma vagy mozgástere.

Az 1392-es esztendő nemcsak az adományozások területén volt határpont, hanem a kormányzati politikában is: a koronázáskor, illetve már előtte hatalomra került csoport tagjai lényegében eddig tudták megőrizni pozícióikat. Ha voltak is egyes tisztségekben cserék, azok e bárói csoport családjain belül zajlottak le. Ugyanakkor Zsigmondnak a vele szövetséges és a tisztségek elosztásának jogát magának igénylő csoport tagjai mellett sikerült egy-két megbízható emberét is pozícióhoz juttatnia, így például a Lengyelországból származó Stibort. Ő megkapta az ország egyik legfontosabb megyéjének – tulajdonképpen nyugati kapujának –, Pozsonynak az ispánságát. Emellett kapott három várat Nyitra megyében is: Bolondócot, Csejtét és Újvárt.²⁰ De ugyanitt említhetjük az ifjabb Garai Miklóst, Perényi Pétert és Maróti Jánost is, akik a kezdetektől Zsigmond tántoríthatatlan hívei voltak – talán hasonló korukból és királyi udvarbéli neveltetésükből adódóan.²¹ A későbbiekben e csoporthoz tartozott még a Firenzéből kereskedőtanoncként érkezett Philippo Scolari, ismertebb nevén Ozorai Pipo, aki

20 Daniela Dvořáková: *A lovag és királya. Stiborici Stibor és Luxemburgi Zsigmond. Képek és történetek egy középkori magyar nemes életéből*. Pozsony, 2009, Kalligram Kiadó.

21 Engel: 1977. 36–38. p.

valamikor az 1400-as évek elején Kanizsai János érsek familiárisai közül csatlakozott a királyhoz, majd 1403 után páratlan karriert futott be a magyar királyi udvarban.²²

A Zsigmondot hatalomra juttató csoport és a király közötti viszony megváltozásának legfeltűnőbb jele jó néhány egykori ligatag leváltása volt posztjáról. Zsigmond ezen intézkedése nem azért keltett felháborodást a csoport tagjai között, mert valakit elmozdított egy tisztségből, hanem azért, mert nem adott az illetőnek másikat pozíciót. Az év őszén hozott következő döntését már az egész ország megérthette: az Anjouk trónra lépése óta kimondatlan szabálynak számított, hogy az ország nádora életfogytig tölti be a tisztséget. E szokást azonban Zsigmond figyelmen kívül hagyta, és az 1392 novemberében tartott országgyűlésen leváltotta Lackfi Istvánt a nádorságról, utódjául pedig saját jelöltjét, Ilsvai Leustákot választatta meg.²³ (Alig öt év múlva, az 1397. évi körösi tanácskozások alkalmával aztán fizikailag is felszámolták a Lackfi család befolyását.)²⁴

A király és a liga között érlelődő konfliktus kitörésére azonban – külpolitikai okok miatt – csak majdnem egy évtizeddel később került sor. A folyamatosan zajló törökellenes harc, illetve a Száván túli terület pacifikálásáért és a bosnyák uralkodó megregulázása miatt folyó, valamint a Prokop morva őrgróf elleni háborúk kevés teret hagytak ugyanis az országnagyoknak arra, hogy kérdőre vonják Zsigmondot politikájának megváltozása ügyében. A harcot végül a régi elit tagjai indították meg, és 1401. április 28-án fogságba vetették a királyt, miután az nem volt hajlandó feltételeiket elfogadni (pl. idegenek elbocsátása, a birtokadományozási politika átalakítása oly módon, hogy az ő javukat szolgálja). Zsigmond mintegy négy hónapos házi őrizet után, Garai Miklós mesteri tevékenységének köszönhetően megerősödve tért vissza a hatalomba (Garai 1402 végén elnyerte a nádori méltóságot). Az uralkodó a következő évben lecserélte az addig kormányzó elitet, majd Csehországba távozott, hogy ott is a maga javára

22 Engel Pál: Ozorai Pipo. In Vadas Ferenc (szerk.): *Ozorai Pipo emlékezete*. Szekszárd, 1987, Béri Balogh Múzeum, 53–88. p.

23 C. Tóth Norbert: *A Magyar Királyság nádora. A nádori és helytartói intézmény története (1342–1562)*. (Századok könyvek) Budapest, 2020, Magyar Történelmi Társulat, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 71–74. p.

24 Mályusz: 1984a. 38. p.

fordítsa bátyja, Vencel szorult helyzetét. A hatalmi harcot végül a Kanizsai János főkancellár vezette 1403. évi lázadás döntötte el véglegesen: a polgárháborúban László nápolyi király (1386–1414) hívei teljes vereséget szenvedtek (László a néhai Kis Károly fia volt). A király sikeresen szabadult meg a koronázási eskü által rárakott béklyóktól; uralkodását immáron 1437 decemberében bekövetkező haláláig semmi sem zavarta. (A királyi birtokállomány drasztikus lecsökkenése nem érintette érzékenyen Zsigmondot; hatalma nem a királyi vagyon nagyságtól, hanem politikai teljesítményétől függött.)²⁵

AZ ORSZÁG VÉDELME – A VÉGVÁRRENDSZER KIÉPÜLÉSE

A királyok koronázásukkor többek között vállalták, hogy nemcsak megvédik országuk területét a támadásokkal szemben, hanem lehetőség szerint gyarapítják is azt. Zsigmondnak bőségesen volt alkalmja bizonyítani ötvenéves uralkodása során, hogy komolyan veszi királyi kötelességét. Rögtön uralma elején új, az ország létét veszélyeztető ellenséggel kellett szembenéznie. Lázár rác despota 1389. évi rigómezei csatavesztése következtében oszmán portyázók jelentek meg a Magyar Királyság déli határánál. Zsigmond első lendülettel és a nemesség elvárásainak is megfelelően a török betörésekre támadó háborúval válaszolt. Az 1389 és 1395 között lezajlott sikeres hadjáratok, illetve portyázások arra a téves következtetésre vezették az ország közvéleményét, hogy lehetséges egy mindent eldöntő ütközetben örökre leszámolni a támadókkal.²⁶ Zsigmond ennek érdekében összetrombitálta az akkori idők legnagyobb lovagi seregét – a kisegítő alakulatokkal együtt kb. 25 ezer főt. A szultán hasonló nagyságú sereggel (kb. 30 ezer fő) vette fel velük a küzdelmet. A döntő ütközetre 1396. szeptember 25-én került sor, a Duna mellett fekvő Nikápoly várának falai alatt. A végkiímenetel ismert: totális vereség, fogságba esett seregvezérek, és maga Zsigmond is csak egy hajó segítségével tudott elmenekülni. A csata jó példával szolgált arra, hogy a jól képzett és fegyelmezett török katonaság ellen az egyéni hősiesség és a fényes lovagi viselet még akkor is

25 C. Tóth Norbert: A királyi hatalom próbája. Az 1403–1404. évi polgárháború. In Bódvai András (főszerk.): *Luxemburgi Zsigmond emlékkönyv*. Budapest, 2024, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 39–71. p.

26 Engel Pál: A török–magyar háborúk első éve (1389–1392). *Hadtörténelmi Közlemények* 111. (1998) 3. sz. 561–577. p.; Uő: 2001. 173. p.

kevés volt, ha számbelileg megközelítően egyenlő seregek csaptak össze egymással.²⁷

A vesztes ütközet súlyos következményekkel járt, amelyek egy része azonnal, másik része fokozatosan jelentkezett: a Magyar Királyság mindinkább elvesztette külpolitikai mozgásterét, bevételeinek mind nagyobb hányadát emésztették fel a török elleni védelem költségei, és mindez 130 évvel később a mohácsi csatavesztésbe torkollott. A király tanult a vereségből, soha többé nem vállalkozott hasonló nagyságú támadó hadjáratra. Ehelyett három különböző módszer kombinálásával igyekezett az oszmánokkal szomszédos határvidéket megvédeni. Mielőtt ezekre rátérnénk, fontos megemlíteni, hogy elképzelései végrehajtásában Zsigmond egy külső hatalom részéről kapott nem várt támogatást: a Kis-Ázsiában megjelenő mongolok Timur Lenk vezetésével 1402-ben Ankaránál tönkreverték a török szultán seregét, és magát Bajezidot is foglyul ejtették. Ennek következtében mintegy másfél évtizedre enyhült a Magyar Királyság határaitra nehezedő nyomás. Mire Bajezid fiai közül I. Mehmednek (1413–1421) sikerült testvéreit, illetve a többi trónkövetelőt kiiktatnia, új helyzet alakult ki a Balkánon. Zsigmond ugyanis, kihasználva az Oszmán Birodalom időleges meggyengülését, kiépíthette élete egyik főművét, a török elleni határvédelmet, amely három pilléren nyugodott, és rengeteg pénzt igényelt. Az első pillér a Magyarország határainál fekvő, addig a szultán vazallusainak számító fejedelemségek (Havasalföld, Moldva, Szerbia és Bosznia) magyar fennhatóság alá vonása, hűbéressé tétele volt. A korábbi terminológia szerint ezeket nevezték ütközőállamoknak; hiszen a gyakorlatban ezen államok saját „testükkel” fogták fel a török támadásokat, így módon védve a Magyar Királyságot. A fejedelmeiket, hogy érdekeltek legyenek az új helyzet fenntartásában, Zsigmond változó nagyságú birtokadományokban részesítette az országban, némelyiküket pedig még magyar nemessé is tette. Emellett szükség esetén mind a király, mind a déli végek kapitányai segítséget nyújtottak a felsorolt országoknak. Így például Ozorai Pipo temesi ispánsága (1404–1426) alatt közel húsz hadjáratot vezetett az országhatáron túlra, döntő többségüket a

27 Bárány Attila – B. Szabó János – Veszprémy László: A késő közékor hadtörténete (1387–1490). In Veszprémy László (szerk.): *Magyarország hadtörténete I. A kezdektől 1526-ig*. Budapest, 2017, Zrínyi Kiadó, 17–23. p.

török ellen.²⁸ Mindent összevetve kijelenthető, hogy a magyar királyok közül – és igaz ez az uralkodási évek számához viszonyítva is – a leghosszabb időt Zsigmond töltötte az oszmánok elleni hadakozással: így például 1426 ősztől 1428 decemberig egyhuzamban a déli határon volt.²⁹

A második pillért az addigi katonaállítási gyakorlat átalakítása jelentette. Első lépésben, még a nikápolyi vereség után, az 1397. októberi temesvári országgyűlésen ugyan elismerte a nemesek azon kiváltságát, miszerint az országhatárain túl támadó hadjáratban nem kötelesek részt venni, ám annak hatályát rögtön fel is függesztette. Elrendelte továbbá, hogy a birtokosok minden húsz jobbágyuk után egy íjászt kötelesek hadjárat alkalmával felszerelni. Az így létrehozott és a jobbágyok száma alapján kiállított csapatokat lényegében már ekkortól, törvényileg azonban csak 1435-től, telekkatonaságnak hívták.³⁰ Emellett a török elleni háborúk idejére – azaz gyakorlatilag uralma végéig – a király lefoglalta minden egyházi intézmény évi jövedelmének egy bizonyos részét.³¹ A második lépésre az 1415–1417-es évek valamelyikében – az uralkodó távollétében – került sor, amikor írásban is rögzítették a törökkel szembeni határok védelmi körzeteit, illetve számba vették az odarendelt parancsnokokat és ezek csapatait.³² Végül utolsó, harmadik lépésként az 1435-ös országgyűlésen ismételten szabályozták a katonaállítást: az eddigi húsz jobbágy helyett harminchárom után kellett egy lovas íjászt felszerelni, azaz minden száz jobbágy után hármat. Azoknak a nemeseknek, akiknek nem volt legalább 33 jobbágya, össze kellett állniuk, és jobbágyaik arányában egyetlen íjászt kellett felszerelniük.³³ A nagybirtokosok továbbra is maguk vezették

28 Engel: 1987. 66. p.

29 Engel: 2001. 195–200. p.; Pálosfalvi Tamás: Luxemburgi Zsigmond és az oszmánok: egy lehetetlen küldetés? In Bódvai András (főszerk.): *Luxemburgi Zsigmond emlékkönyv*. Budapest, 2024, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 73–89. p.

30 Borosy András: *A telekkatonaság és a parasztság szerepe a feudális magyar hadszervezetben*. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 60) Budapest, 1977, Akadémiai Kiadó, 15–16.; Mályusz: 1984a. 109. p.; Engel: 2001. 175. p.

31 C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint – Mikó Gábor: *A pozsonyi prépost és a káptalan viszálya (1421–1425). A szentszéki bíráskodás Magyarországon – a pozsonyi káptalan szervezete és működése a XV. század elején*. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 3.) Budapest, 2014, Magyar Medievisztikai Kutatócsoport, 179–199. p.

32 Mályusz: 1984a. 115. p.

33 Borosy: 1971. 16.

csapataikat, míg az utóbbi módon kiállított katonák a megyei csapatokba soroztattak, és a király által kijelölt kapitányok vezették őket. Az 1435-ös törvény értelmében kiállított telekkatonaság létszáma körülbelül 6000 főre rúgott. Mindez jelentős, elsősorban könnyűfegyverzetű katonai kiegészítést jelentett a török elleni harcban. További erőt jelentett a délvidéki menekült szerbek (rácok) felfogadásával létrehozott nagy létszámú könnyűlovasság, amely jól kiegészítette a nehézfegyverzetű katonaságot. Emellett a folyók mentén, a révek védelmére naszádosokat is alkalmaztak, akik többnyire adómentesség ellenében vállalták a szolgálatot.³⁴ Összességében elmondható, hogy az ország hadereje a 15. század elején teljes mozgósítás esetén kb. 25 ezer katonából állt.

A harmadik pillér a déli végvárrendszer kiépítése volt. A király – felismerve, hogy a hűbéres államok által nyújtott biztonság csak addig hatékony, amíg a török vissza nem nyeri erejét – igen korán hozzálátott egy új védelmi vonal kiépítéséhez. Az 1404 és 1420-as évek közepe közötti húsz esztendő elegendő volt arra, hogy az ország déli határát őrző végvárrendszer kiépüljön. E munkát Ozorai Pipo temesi ispán irányította.³⁵ A feladat nagyságát minden téren jól érzékelteti, hogy a Nándorfehérvártól (az erősség 1427-ben került ismét magyar fennhatóság alá) Szörényvárig terjedő, mintegy 210 kilométeres határszakaszon 1390 előtt összesen négy magyar vár állt: Szörény, Orsova, Haram és Keve. 1429-ben azonban már több mint egy tucat vár őrizte a határt.³⁶ A határvédő várak felépítése irdatlan költségekkel járt, csak a benne állomásozó katonaság fegyverben tartására évi 100 ezer forintot kellett (volna) fordítani (viszonyításképpen, az ország ekkori évi bevétele körülbelül 300-400 ezer forintra rúgott).³⁷ Az ily módon több lábra állított védelmi rendszer – például Galambóc 1428. évi sikertelen visszafoglalási kísérletét leszámítva – jól vizsgázott, és a zsigmondi védelmi politika eredményeképpen kiépített végvárak még egy évszázadig kiállták a támadások viharát.

34 Mályusz: 1984a. 121–122. p.

35 Engel: 1987. 67–68. p.

36 Engel: 1987. 67–68.; Uő: 2001. 200–201. p.; Mályusz: 1984a. 117. p.

37 Engel: 1987. 68.; Uő: 2001. 190–193. p.

AZ APA NYOMDOKAIN – AZ ÚT RÓMÁBA

Zsigmond mondhatni születésétől fogva egyik – ha nem a legfontosabb – életcéljának tekintette apja koronáinak elnyerését. Ennek első lépéseként megszerezte a magyar Szent Koronát, közel egy évtizedes küzdelem árán biztosította uralmát a királyságban, majd végül itteni uralkodására építve lépett tovább. A magyarországi helyzet rendezése mellett és közben azonban tevőlegesen bele kellett szólnia Csehország életébe is. Korán kiderült ugyanis, hogy Zsigmond bátyja, Vencel cseh és német király nem igazán alkalmas az uralkodásra, illetve utódokkal sem fogja megörvendeztetni a világot. Az előbbi miatt a német fejedelmek már 1400-ban megfosztották a német királyi címtől, az utóbbi pedig azzal fenyegetett, hogy a cseh korona is elveszik a Luxemburgi-ház számára. Éppen ezért Zsigmond kezdetektől figyelemmel kísérte, hogy mi történik a szomszédos királyságban, és többször is tevőlegesen beavatkozott azért, hogy a cseh koronát megszerezze magának. (Erre végül 1420-ban, Vencel halála után került sor. Időközben azonban sikerült kieroszakolnia, hogy először 1410-ben, majd 1411-ben végérvényesen is megválasszák német királlyá. 1414-ben aztán Aachenben sor került a koronázásra is.)³⁸ A cseh királyi cím egyfelől azért volt fontos, mert viselője a hét birodalmi választófejedelem egyikének számított, másfelől pedig remek kiindulási pontként szolgált a császári korona megszerzéséhez. Mindez azonban még kevés lett volna, mivel császárrá való ko-

Albrecht Dürer Luxemburgi Zsigmondról készült portréja

ronázása azon múltott, hogy sikerül-e megszüntetni a nyugati egyházszakadást, és az egyedijüleg uralkodó három pápa helyett egy, mindenki által elfogadott egyházfőt választani.

Zsigmond uralmának csúcspontja már a kortársak, de az utókor számára is Európa első, modern értelemben vett kongresszusának – amelyet ma konstanzi zsinat (1414–1418) néven ismerünk – a megrendezése és sikeres lebonyolítása volt. A zsinat összehívásának fő célja ugyan a későbbi szemlélők számára az egyház egységének a helyreállítása volt, emellett azonban olyan fontos kérdéseket is itt kívántak rendezni, mint a huszita eretnokség vagy az egyházi reformok ügye. Ennek érdekében Zsigmond felvette a kapcsolatot a három pápával, illetve azok támogatóival, a különböző országok uralkodóival, és Konstanz városát jelölte ki a zsinat helyszínéül. A városban az általa kiállított és csak az odajövetelét biztosító menlevél birtokában megjelent Husz János (Jan Hus), a prágai egyetem tanára is, hogy előadja tanait és megvédje tanítását, a zsinati bírák azonban rögvest börtönbe vetették, majd rövidesen máglyára is küldték. Zsigmond a zsinat egységének megőrzése és a pápai tekintély visszaállítására érdekében gyakorlatilag „beáldozta” Huszt és a vele érkező legjobb tanítványát, Prágai Jeromost. (Ha fellépett volna a védelmükben, esélye sem maradt volna céljai elérésére.)³⁹ A két kivégzés egyébként Zsigmond számára nem várt következményekkel járt: Vencel halála (1419. aug. 16.) után Csehországban véres polgárháború tört ki az őt támogató katolikusok és Husz követői között, amely aztán az évek során áterjedt a környező országokra is.⁴⁰ (Zsigmondot ugyan 1420. július 28-án sikerült Prágában cseh királlyá koronázni, de legközelebb csak a háború lezárása után, 1436 augusztusában tudott visszatérni az országba, hogy a rendek hódolatát fogadja.)⁴¹

Az új, egyetemes pápa megválasztása sem bizonyult könnyű feladatnak, hiszen ehhez az éppen regnáló és különböző országok által támogatott három pápát kellett először félreállítani. A kérdés megoldása mintegy három évig tartott. XXIII. Jánost (1410–1415) a zsinattal

39 C. Tóth Norbert: Ellenpápák helyett pápa. Zsigmond magyar és német király a konstanzi zsinaton. *Magyar Tudomány* 174. (2013) 5. sz. 522–527. p.

40 Tóth-Szabó Pál: *A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon*. Budapest, 1917, Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája.

41 Skorka: i. m. 33–35. p.

fosztatta meg tisztségétől. A római, ám ekkoriban Reginiben meghúzódó és már kilencvenedik életévét taposó XII. Gergely (1406–1415) pápa önként mondott le. Az avignoni pápa, XIII. Benedek (1394–1417) mögül előbb „kiszervezte” a hispániai félsziget uralkodóit, majd őt is a zsinat fosztotta meg a pápai tiarától. Miután elérte célját az új pápa kijelölése és megválasztása ügyében, Zsigmond a háttérben maradt, jöllehet ennek megkérte az árát. A jelenlévő bíborosokkal kiadatta az úgynevezett konstanzi bullát, amelyben szentesítették a magyar királyok főkegyúri jogát. Ezáltal az említett bíborosok tulajdonképpen kötelezettséget vállaltak arra, hogy amennyiben bármelyiküket pápává választják, csak a király által javasolt személyeknek adnak főpapi javadalmat. Másként fogalmazva: elfogadták, sem az új pápa, sem annak utódai nem avatkoznak bele a magyar egyházi javadalmak betöltésébe. A bulla értelmében az új pápa beiktatásakor a pápai kincstárba fizetendő járulékot is mérsékelni kellett, továbbá azt is leszögezték benne, hogy az egyházi perek csak fellebbezés útján kerülhetnek a pápai kúriába – azaz magyarországi per nem kezdhető az Apostoli Szentszéknél. A bíborosok végül Oddo Colónát választották meg pápává V. Márton néven (1417–1431).⁴²

Miután az általa kitűzött célokat elérte, Zsigmond 1418 májusában elhagyta Konstanzot, majd 1419. február elején – a birodalomban tett utazását követően és mintegy hétévi távollét után – azzal a tervvel érkezett meg Magyarországra, hogy mihamarabb Rómába indul, két fontos fejlemény azonban keresztülhúzta számításait. Ezek egyike a már említett csehországi belharcok alakulása volt, amelyekből közel másfél évtizedre a husziták kerültek ki győztesen, majd rövidesen a környező országokat is lángba borították. Másfelől a megerősödött Oszmán Birodalom csapatai is újra megjelentek a magyar királyság határainál.⁴³ Végül a Velencei Köztársasággal való több évtizedes konfliktust is meg kell említenünk, amely Dalmácia birtoklása miatt alakult ki. 1412 és 1414 között a felek többé-kevésbé eredménytelen harcokat vívtak egymással, azonban 1420-ban a teljes tartomány velen-

42 Fedeles Tamás: Pápák, püspökök, szentek. Luxemburgi Zsigmond és az egyház. In Bódvai András (főszerk.): *Luxemburgi Zsigmond emlékkönyv*. Budapest, 2024, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 90–117. p.; 95–99. p.

43 C. Tóth Norbert: Az esztergomi érseki szék üresedése 1418–1423 között. *Századok* 137. (2003) 4. sz. 885–896. p.; 894–895. p.

cei kézbe került (ráadásul a király, hogy a háború költségeit fedezni tudja, a szepességi városokat elzálogosította a lengyeleknek). A Köztársaság ezek után hathatósan akadályozta meg Zsigmond tervbe vett római útját is.⁴⁴

A hazatérését követő (1419) évtizedet az uralkodó Magyarországon, sőt az 1426 és 1428 közötti majdnem két és fél évet a déli határokon töltötte. A király végül 1430 augusztusában hagyta el ismét az országot, és a következő év októberéig a birodalom területén tartózkodott, hogy előkészítse római útját.⁴⁵ Mivel a császárrá koronázás előfeltétele az volt, hogy az illetőt az itáliai vagy lombard koronával Itália királyává koronázzák, így Zsigmond november végén Milánóba ment, ahol e hónap 28-án megtörtént a koronázás.⁴⁶ Innen december közepén indult Róma felé, ám a császári címet csak másfél év múlva nyerte el. Az odavezető utat ugyanis elzárta Firenze. A város történetesen éppen IV. Jenő pápa (1431–1447) és Velence szövetségese volt, Zsigmond viszont Velence ellenségének számított (a korábbi háborúkat ugyanis még nem zárták le). A továbbhaladás érdekében – miközben Zsigmond közel tíz hónapot töltött Sienában⁴⁷ – végül az uralkodó kénytelen volt megállapodni Velencével Dalmácia ügyében (a fegyverszünet értelmében mindenki megtarthatta foglalását; ez tulajdonképpen az 1420 óta fennálló állapot elismerését, azaz Dalmácia teljes elvesztését jelentette). A császárkoronázás feltételeiről és részleteiről történt 1433. áprilisi megállapodás után, május 31-én IV. Jenő pápa a Szent Péter-bazilikában császárrá koronázta Zsigmond magyar királyt.⁴⁸

44 E. Kovács Péter: *Zsigmond király és Velence (1387–1437). I. Az oroszlán ugrani készül (1387–1411)*. Budapest, 2017, Tarsoly Kiadó; *II. Az oroszlán ugrott*. Debrecen, 2023, HUN-REN DE Középkori Magyarország és Közép-Európa Hadtörténete Kutatócsoport.

45 †Engel Pál – C. Tóth Norbert: *Itineraria regum et reginarum / Királyok és királynék itineráriuma (1382–1438)*. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 1.) Budapest, 2005, MTA Támogatott Kutatóhelyek Irodája, 121–123., 125. p.

46 E. Kovács Péter: Zsigmond király milánói koronázása. In Mikó Gábor, Péterfi Bence, Vadas András (szerk.): *Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Budapest, 2012, Eötvös Kiadó, 67–83. p.

47 E. Kovács Péter: Zsigmond király Sienában. Budapest, 2014, Corvina Kiadó.

48 E. Kovács Péter: *Zsigmond császár megkoronázása Rómában*. Budapest, 2020, Tarsoly Kiadó.

ÉPÍTKEZÉSEK EGY ÉLETEN ÁT

Zsigmond uralkodását végigkísérték az építkezések: hol éppen aktuális uralkodói feladatainak megfelelően építtetett, hol pedig végváratokat emeltetett, védelmi céllal. Trónra kerülése után nem sokkal befejezte a még apósa által megkezdett visegrádi várépítkezéseket, majd rögtön ez után, immár a századfordulón a budai székhely átépítése következett. Valószínűleg az utazásai során felkeresett épületek látványának hatására, valamint apja prágai építkezéseinek utánzása okán határozta el, hogy a budai vár addig kevésbé lakott déli részén egy új palotanegyedet, illetve királyi udvart építtet. A még az 1410-es években is folyó munkálatokat Zsigmond külföldi tartózkodása során mindvégig figyelemmel kísérte, és Augsburgból, Stuttgartból, Párizsból és Firenzéből számtalan építőmestert küldött Magyarországra. A késő gótikus stílusban, reprezentációs célokkal épült palota ékköve a nagyterem volt (korábban tévesen „Frisspalotának” is nevezték), de ekkor (1410 és 1424 között) zajlott a Szent Zsigmond prépostság építése is. Ezekhez az építkezésekhez köthetők annak a szobrászműhelynek az alkotásai, amelyeket 1974-ben Zolnay László talált meg; a rendkívüli műves készítésű szobrok, illetve szobortöredékek azonban a jelek szerint a kívánt funkciójukat sohasem nyerték el.⁴⁹ A fővárossá tett Budát a király egyetem alapításával is igyekezett gyermekkora helyszínével, Prágával egyenrangúvá tenni, de törekvései mindkétszer zátonyra futottak.⁵⁰

Még folytak az építkezések a budai palota területén, miközben az építőmesterek már Tatán, Zsigmond kedvelt pihenőhelyén is megkezdtek munkájukat.⁵¹ A minden igényt kielégítő vadászkastélyt az uralko-

49 Mályusz: 1984a. 244–247.; Takács Imre: „nec vates nec propheta evolabit alcius” Luxemburgi Zsigmond udvarának művészete. In Bódvai András (főszerk.): *Luxemburgi Zsigmond emlékkönyv*. Budapest, 2024, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 163–181. p.; 170–172. p.; Lóvei Pál: A „sárkánylovagok” kőfaragója. Egy 15. századi szobrász-vállalkozó műhelye Budán. In Kádas István és Weisz Boglárka (szerk.): *Hatalom, adó, jog. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) Budapest, 2017, MTA Bölcsészettudományi Központ Történettudományi Intézet, 387–485. p.

50 Mályusz Elemér: Középkori egyházi értelmiségünk társadalmi alapjai (A budai egyetem történetéhez). In Székely György (szerk.): *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. (Memoria saeculorum Hungariae 4.) Budapest, 1984, Akadémiai Kiadó, 7–33. p.

51 Mályusz: 1984a. 247. p.

dó hol pihenés, hol pedig diplomáciai tárgyalások céljából használta, ha csak egy-két napra is (pl. 1426 májusában itt kötötték meg Lazarevics István szerb fejedelemmel a Brankovics György utódlását, valamint Nándorfehérvár és más várak magyar kézre kerülését biztosító egyezményt).⁵² Az építkezések utolsó hulláma az 1420-as években kezdődött, azzal összhangban, hogy Zsigmond német királyként a birodalom határánál fekvő Pozsonyt tette meg állandó székhelyévé. Egyetlen évből, 1434-ből maradtak fenn számadások, amelyek alapján kikövetkeztethető, hogy évente kb. 220–240 fő vett részt az említett munkálatok kivitelezésében, az ezekre fordított összegek pedig elérték az évi tízezer aranyforintot, ami már európai viszonylatban is jelentős építkezésekre vall.⁵³ Máig rejtély, hogy pontosan miből tudta finanszírozni a király ezeket az irdatlan költségekkel járó vállalkozásokat.

A TRÓNUTÓDLÁS KÉRDÉSE

Az uralkodói kötelességek között előkelő helyen szerepelt a törvényes utód nemzése annak érdekében, hogy az ország trónját nyugodt körülmények között (értsd fegyverzajtól mentesen) örökítse át, és nem mellékesen biztosítsa a dinasztia túlélését. Zsigmond hosszú élete során kétszer házasodott meg. Az első frigyet, amely egyúttal megnyitotta az utat a magyar trónra, Nagy Lajos király leányával, Mária királynővel kötötte. A menyegzőre 1385 őszén került sor, de a közös életük csak a királynő kiszabadítása után, 1387. július elején vehette kezdetét. A házasság – amennyire a fennmaradt források alapján megállapítható – harmonikus lehetett, utód azonban nem született belőle, ugyanis Mária 1395 májusának közepén egy vértesi vadászat alkalmával várandósan leesett a lóról és elhunyt.⁵⁴

52 Radonić, Jovan: L'entente de Tata de 1426 et les relations serbo-hongroises au XV-ième siècle. *Bulletin de l'Académie serbe des Sciences*, tome VII, Nouvelle série, Section des sciences sociales No. 2. Beograd, 1951. 66–83. p.; 74–83. p.

53 Szűcs Jenő: A középkori építészet munkaszervezetének kérdéséhez. In *Budapest Régiségei* 18. (1958) 313–356. p.; Papp Szilárd: Zsigmond új rezidenciája Pozsonyban. In Takács Imre (szerk., a szerk. munkatársai Jékely Zsombor, Papp Szilárd és Poszler Györgyi): *Sigismundus rex et imperator. Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában (1387–1437)*. Philipp von Zabern, 2006, 239–245. p.

54 C. Tóth Norbert: Királynőből királyné. Mária és Zsigmond viszonya a források tükrében. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae Acta Historica* (2011) 132. sz. 59–71. p.

Noha felesége halála után jelöltekből nem volt hiány, Zsigmond sokáig nem választott magának új arát. Döntését végül a fentebb már érintett belpolitikai küzdelmek nyomán hozta meg: 1401-ben eljegyezte, majd 1405 novemberében, a törvényes kor elérése után feleségül is vette Cillei Hermann gróf 1392-ben született leányát, Borbálát (Cillei Zsigmond hűséges híve volt).⁵⁵ Házasságuk egyetlen gyümölcse Erzsébet hercegnő volt, aki 1409-ben született, és akit apja már 1411-ben Habsburg V. Albert osztrák herceggel jegyzett el. Az ünnepélyes esküvőt tíz év múlva Pozsonyban tartották meg. Az akkor kötött megállapodás kimondta: a magyar trónt királynőként Erzsébet fogja örökölni, akinek férje így egyúttal magyar király is lesz.⁵⁶

Zsigmond két házassága, illetve a feleségeihez fűződő viszonya – részben a két asszony eltérő természetének tulajdoníthatóan – jelentős mértékben különbözött egymástól. Míg az első házasság idején egy 17 éves fiatalember vett feleségül egy 14 éves leányt, addig a második alkalmával egy már 37 éves, a korszak értékelése szerint javakorabeli férfi egy alig 14 éves leánnyal házasodott össze. E különbség természetesen megmutatkozott habitusukban is: míg Mária királynőből vált királynévá Zsigmond mellett, addig az ifjú Borbálából királyné lett, akitől nem állt távol a kormányzás sem. Ezen ambícióiról férje is tudott, hiszen 1412 novembere és 1414 szeptembere között Borbála helyettesítette őt a kormányzásban.⁵⁷

Férje élete végén köztudott volt róla, hogy inkább az ifjú lengyel királyban, III. Ulászló személyében látja jövőjét, de nem mint feleség, hanem mint az ország kormányzója az ifjú király (szül. 1424) és unokája, Anna hercegné (szül. 1432) mellett. Mindezek okán 1437. december 5-én, Zsigmond császár halála előtt néhány nappal Albert herceg és Erzsébet hercegnő elfogatta Borbála királynét (Zsigmond ekkor már nem

55 Daniela Dvořáková: *Barbara von Cilli. Die Schwarze Königin (1392–1451)*. Frankfurt am Main – Bratislava, 2017, Peter Lang; Skorka Renáta: A királyné váradi vezeklése. In Zsoldos, Attila (szerk.): *Nagyvárad és Bihar a Zsigmond-korban. Tanulmányok Biharország történetéről* 8. Nagyvárad, 2020, Varadinum Kulturális Alapítvány, 85–116. p.

56 Petr Elbel: Die Heirat zwischen Elisabeth von Luxemburg und Herzog Albrecht V. von Österreich: rechtliche, finanzielle und machtpolitische Zusammenhänge (mit einem Quellenanhang). In Pavel Kras, Martin Nodl (ed.): *Manželství v pozdním středověku. Rituály a obyčje*. (Colloquium Mediaevale Pragense 14) Praha, 2014, Filosofia, 79–152. p.

57 C. Tóth: 2020. 184–189. p.

volt öntudatánál). Borbála a következő évben ugyan kiszabadult a fogságból, de életét Csehországban, száműzetésben fejezte be 1451-ben.⁵⁸

Zsigmondnak – mint láttuk – csupán a második házasságából született gyermeke. Bár „dokumentáltan köztudott” volt a királyról, hogy szerette „csapni a szelet” a hölgyeknek,⁵⁹ mégsem ismeretes, hogy lett volna házasságon kívüli fia – ellentétben I. Károly (Kálmán győri püspök), Mátyás (Corvin János) vagy II. Lajos (Lantos vagy Wass János) királyokkal. Mégis a mai napig él a köztudatban az az Antonio Bonfini történetírónál már csírájában meglévő, majd a 16. században Heltai Gáspár krónikájában alaposan kiszínezett történet, hogy Hunyadi János Zsigmond király és egy Morzsina nevű nemesi családból származó leánynak a törvénytelen fia. A legenda alapjául a Hunyadi-család akkori szemmel páratlan, már-már hihetetlen gyorsaságú felemelkedése szolgálhatott: János vitéz az 1430-as évek elején még egyszerű zsoldosként, majd egy csapat vezetőjeként tevékenykedett Itáliában, hogy aztán az évtized végén már szörényi banként tűnjön fel, és alig két év múlva az egyik legtekintélyesebb méltóságba, az erdélyi vajdaság élére nevezzék ki. Hunyadi János apja (Serbe fia Vajk) minden hiteles forrásunk alapján egy Havasalföldről betelepült/elmenekült oláh családból származott, akik 1409-ben nyerték el a később névadójukká váló hunyadvári uradalmat (a várat majd Hunyadi János fogja felépíttetni). Ma már legfeljebb akörül folyik a vita, hogy a havasalföldi fejedelmi család mellékágáról vagy egy ottani nemes (bojár) családról van-e szó.⁶⁰

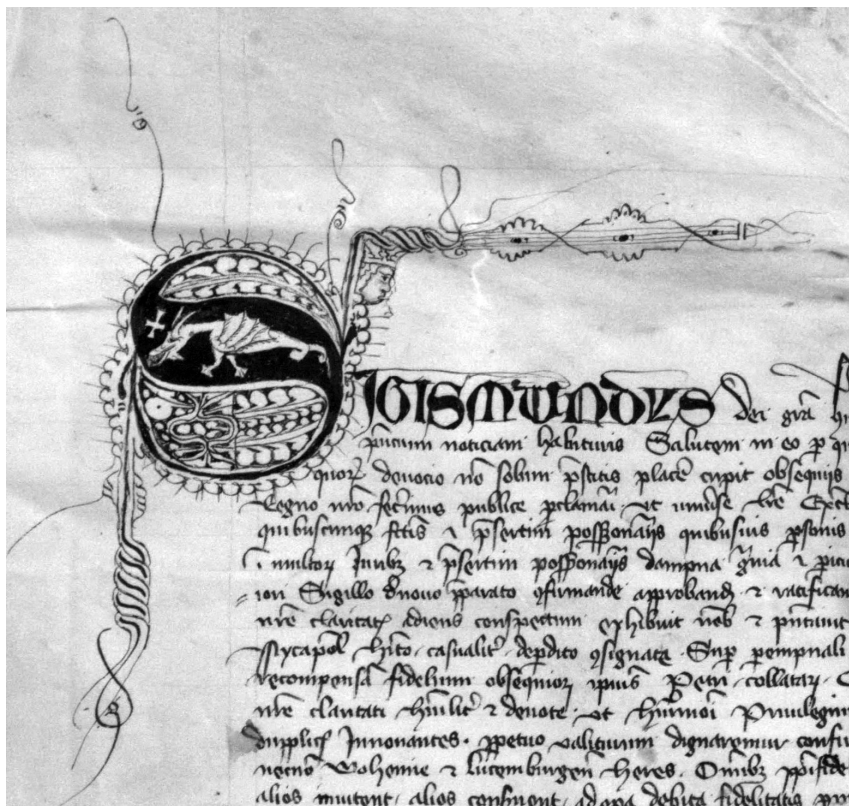
Zsigmond magyar (1387–), német (1411–), cseh (1420–) és lombard (1431–) király, német-római császár (1433–) életének 69. évében, 1437.

58 Pálosfalvi Tamás: Két (király)választás Magyarországon. Habsburg Albert és Jagelló I. Ulászló magyar királysága. *Századok* 156. (2022) 3. sz. 459–504. p.; 468–478. p.

59 E. Kovács Péter: Luxemburgi Zsigmond és a nők. In Bódvai András (főszerk.): *Luxemburgi Zsigmond emlékkönyv*. Budapest, 2024, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 137–161. p.

60 Lupescu Radu: Hunyadi Mátyás: az ősoktól a hatalom küszöbéig. In Farbak Péter, Spekner Enikő, Szende Katalin, Végh András (szerk.): *Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490*. Kiállítási katalógus. Budapest, 2008. Budapesti Történeti Múzeum, 35–49. p.; Nagy Levente – Szilágyi Emőke Rita: Hollókőtől Esztergomig. Új adatok az Oláh, a Hunyadi és a Drakula család genealógiájához. *Történelmi Szemle* 65. (2023) 4. sz. 639–667. p.

december 9-én hunyt el a morvaországi Znaimban (Znojmo). Tetteinek krónikása, Eberhard Windecke elbeszélése szerint testét bebalzsamozták, fejére koronát téve trónusra ültették, s négy napra közszemlére tették, ahol mindenki leróhatta kegyeletét. Ezután a holttestet méltó kísérettel Váradra vitték, ahol első felesége, Mária királynő és Szent László király sírja mellé temették az ottani székesegyházban.⁶¹

Zsigmond 1403. évi, a Perényiek részére kiadott adománylevelének részlete⁶²

61 Windecke: i. m. 335–337. p.

62 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, DL 70747.

ZSIGMOND URALKODÁSÁNAK MÉRLEGE

Zsigmond fél évszázados uralkodása több korszakra bontható. Kis túlzással úgy is fogalmazhatnánk, hogy a király az urak bábjából fokozatosan olyan „bábmesterre” lépett elő, aki mintegy másfél évtized alatt az őt trónra juttató elitet is lecserélte. Az már kevésbé tekinthető szerencsés fejleménynek, hogy eközben odaveszett a királyi birtokállomány tekintélyes része is, Zsigmond azonban a következő három és fél évtizeden keresztül ennek hiányában is kiválóan el tudta kormányozni az országot. A régi elit helyett ugyanis sikerült egy olyan új vezető réteget megteremtenie, amelyik nemcsak támogatta célkitűzéseit, hanem az ő távollétében is képes volt működtetni a királyságot (ezt azért különösen fontos kihangsúlyozni, mert Zsigmond 1410 és 1437 között mintegy 16 évet nem töltött magyar földön). Jóllehet a korábbi uralkodókhoz képest sokkal többet tartózkodott külföldön (ez halála után Albert trónra lépését is megnehezítette), de a Magyar Királyságról sohasem feledkezett meg. Az ország védelmét sokféle módon igyekezett biztosítani, azonban azt is figyelembe kell vennünk, hogy korának három legerősebb ellenfelével kellett megküzdenie. A törökökről már esett szó, míg huszitákról csak érintőlegesen. Az utóbbiakkal szemben 1428-tól – az 1419-ben Csehországban kirobbant felkelés után egy évtizeddel – már Magyarország területén is védekező harcokat kellett vívni. A háború végül a husziták meghasonlásával (a mozgalom követői a radikális táboritákra és a mérsékelt kelyhesekre oszlottak), valamint csehországi a Lipany mellett 1434 májusában megvívott és a táboriták vereségével végződő csatával ért véget. Zsigmond egyetlen területen nem volt sikeres: az I. (Nagy) Lajos király által meg-, illetve visszaszerzett Dalmáciát az 1411–1412. évi, velencei területeken zajló eredményes harcok után sem tudta megtartani, és 1433-ban kénytelen volt végleg lemondani róla a Köztársaság javára. Zsigmond uralkodása tehát mindezek figyelembe vételével mindenképpen pozitívan értékelhető, de nehéz is lenne másképpen viszonyulni egy ötven éven át trónon ülő uralkodó személyéhez.

Skorka Renáta

AZ ELSŐ HABSBURG
A MAGYAR TRÓNON¹

1437 decemberében Luxemburgi Zsigmond magyar és cseh király, valamint német-római császár halála után kilenc nappal Magyarország lakosai, püspökei és bárói nagy számban gyűltek össze Pozsony városában, ahol térdhajtással, kezüket esküre emelve egyhangúlag a következő szavakkal választották magyar királlyá a Habsburg-családból származó V. Albert osztrák herceget: „Téged a mai napon királyunkká és uralkodónkká fogadunk.”² – legalábbis a melki bencés kolostor egyik szerzetese, Martinus de Senging így számolt be az eseményről.³ A választás a fiúgyermek vigasza nélkül elhunyt Zsigmond király akarata szerint történt, aki a magyar koronán kívül a teljes Luxemburg-örökséget egyetlen leányára, Erzsébetre és annak férjére kívánta hagyni. Zsigmond döntése megosztotta közvetlen környezetét, hiszen felesége, Cillei Borbála királyné az utolsó pillanatokban az ereje teljében lévő, éppen a negyvenedik életévét taposó veje helyett minden jel szerint a tizenhárom esztendőes III. Ulászló lengyel király magyarországi trónra segítéséhez igyekezett támogatókat keresni.⁴ Mások azzal az érveléssel utasították el Albert személyét, hogy a Magyar Királyság oszmán fenyegetettséggel szembeni védelmét az biztosítja, ha a magyar uralkodó folyamatosan országa területén tartózkodik, ez pedig kizárta volna,

1 A tanulmány létrejöttét A Magyar Királyság uralkodóházai (1000–1526) című, K 22/143424 számú, NKFIH alapból működő „OTKA” kutatási témapályázat támogatta.

2 „Dominus Albertus [...] electus est in regem Hungariae, in oppido Posoniensi per episcopos et barones aliosque incolas regni Hungariae, qui pro maiori parte ibidem fuerunt et unanimiter flexis genibus expansisque manibus orabant una voce dicentes: Domine, hodie te in regem Hungariae et dominium nostrum suscipimus.” Bernardus Pez – Philibertus Hueber (ed.): *Codex diplomatico historico epistolaris*. Tomus VI. Pars 3. Augusta, 1729, Vindelicorum et Graecii. 232. p.

3 Senging életútjának rövid összefoglalását további irodalommal lásd Kertész Balázs: Albert királyról és Szent Kálmán magyarországi tiszteletéről. *Magyar Könyvszemle*, 2011. 4. sz. 462. p.

4 Mályusz Elemér: *Zsigmond király uralma Magyarországon*. Budapest, 1984, Gondolat, 123. p.

hogy más monarchiák koronáját is viselje.⁵ Zsigmond elköteleződése Habsburg Albert felé a király magyarországi monográfusából, Mályusz Elemérből sem váltott ki osztatlan elismerést, megfogalmazása szerint ugyanis a Luxemburgi lépésével „egy jelentéktelen uralkodóházzal kötötte össze Magyarország sorsát.”⁶ Mivel ez az állítás nem csupán a Habsburgokra vonatkozó vélekedésre nyomta rá bélyegét, hanem a magyar trónra került első Habsburg uralkodó későbbi megítélését is komolyan befolyásolta, közelebbi vizsgálata egy Albertre koncentráló munkában elkerülhetetlen. A Habsburg-dinasztia Zsigmond halálát követő története ugyanis korántsem igazolja Mályusz álláspontját; aligha jutna bárkinek is eszébe V. Károly több kontinensre kiterjedő Habsburg-birodalmát egy marginális családba tartozó uralkodó véletlen életművének tekinteni, de valójában a Habsburgoknak a Zsigmond-kor előtti szerepvállalása sem érdemli meg a történész becsmérlő szavait.

A „JELENTÉKTELEN CSALÁD” 14. SZÁZADI JELENTŐSÉGE

A család szerencsecsillaga 1273-ban ragyogott fel, amikor is a Német-római Birodalom választófejedelmei Habsburg Rudolfot tették meg királyukká. Ezzel a sváb grófok – ahogy kezdetben osztrák földön nevezték őket – egycsapásra az európai politika élvonalába emelkedtek. Még ennek a századnak a végén Rudolf fiának, Albertnek is sikerült megszereznie a német királyi címet, akárcsak 1314-ben az ő fiának, Frigyesnek – igaz, az utóbbi csupán ellenkirályként viselhette e méltóságot a másik uralkodóval, IV. (Bajor) Lajossal szemben. A Habsburg-birtokok a 14. század közepén, II. Albert osztrák herceg regnálása (1330–1358) alatt az Osztrák Hercegséget, Stájerországot, Karintiát, Krajnát, Pfirtet, Habsburgot és Kyburgot, valamint Elzászt foglalták magukba, majd a század második felében ehhez még a Tiroli grófság is hozzáadódott.⁷ Ezzel a család kezére került tartományok az Európa középső régióját átfogó, hatalmas kiterjedésű, de területileg rendkívül tagolt, német, talján, francia, cseh és egyéb nyugati szláv nyelvű

5 Pálosfalvi Tamás: Luxemburgi Zsigmond és az oszmánok: egy lehetetlen küldetés? In Bódvai András (főszerk.): *Luxemburgi Zsigmond emlékkönyv*. Budapest, 2025, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 73. p.

6 Mályusz: i. m. 123. p.

7 Skorka Renáta: A Habsburg-dinasztia középkori története. In Biczó Piroska (szerk.): *Solium Regni – Az ország trónusa*. Székesfehérvár, 2024, Szent István Király Múzeum, 275. p.

Német-római Birodalom délkeleti szögletében tekintélyes koncentrációt mutattak. Ennek tudható be, hogy a Habsburgokkal birodalmi szinten még akkor is érdemes volt számolni, ha 1330 után bő egy évszázadon át nem viseltek királyi címet. Sőt az 1358–1365 között kormányzó IV. Rudolf a középkor talán legnagyobb szabásúbb oklevél-hamisításának köszönhetően sikerrel ellensúlyozta azt is, hogy családja végérvényesen kimaradt a birodalmi választófejedelmek grémiumából. Az „Alapító” melléknévvel illetett herceg a kancelláriáján született *Privilegium maius* elnevezésű, öt hamis okiratot tartalmazó, Julius Caesarig és Nero császárig visszanyúló kiváltságlevéllel lényegében megteremtette az eddig nem létező főhercegi címet, amely a Habsburg-család fejeit rangban a birodalmi választófejedelmekkel tette egyenlővé.⁸ Akadt ugyanakkor egyéb tényező is, amely hozzásegítette a Habsburgokat ahhoz, hogy a 14. század azon évtizedeiben is megóvják tekintélyüket, mikor a német királyi méltóságot mellőzniük kellett: a családtagok hatalmuk fenntartása és jelentőségük megőrzése érdekében megállapodást kötöttek arról, hogy kiterjedt tartományaikat nem osztják fel egymás között, hanem területeiket együttes erővel kormányozzák. Az egy és oszthatatlan Habsburg-birtokok 1379-ig álltak fenn, ekkor ugyanis III. Albert és fivére, III. Lipót Neubergben birtokosztályt tettek. Ezzel a dinasztia két ágra szakadt: a tekintélyesebb és politikailag befolyásosabb, Alsó-Ausztriát és Bécset magáénak mondható Albert-ágra, illetve a Stájerországgal vigasztalódó Lipót-ágra.⁹

A diplomáciai kapcsolatok és a külpolitika szempontjából a Habsburg-dinasztia felemelkedésétől kezdve törekedett arra, hogy a tartományaikkal szomszédos uralkodóházakkal megfelelő viszonyt ápoljon. Ennek kiindulópontjaként az 1278-ban a morvamezei Dürnkrutnál lezajlott ütközetet határozhatjuk meg, amikor is Rudolf német király IV. László magyar uralkodó támogatásával legyőzte II. Ottokár cseh királyt, megszerezve ezzel a Babenberg-örökséget.¹⁰ Rudolf fia, Albert német király is igyekezett a Magyar Királysággal szövetségesi viszonyt fenn-

8 Simon Winder: *Die Habsburg-Saga. Kreuz und quer durch die Geschichte der Donaumonarchie* [A Habsburg-saga. Kalandozások a Duna-monarchia történetében]. München, 2023, Pantheon. 87–88. p.

9 Karl-Friedrich Krieger: *Die Habsburger im Mittelalter von Rudolf I. bis Friedrich III.* [A Habsburgok a középkorban Rudolf királytól III. Frigyesig]. Stuttgart, 2004, Kohlhammer. 147–148. p.

10 Skorka 2024, 275. p.

tartani; ennek tudható be, hogy lányát, Ágnest az utolsó Árpád-házi uralkodóhoz, III. Andrásához adta nőül.¹¹ A Habsburgok a hozzájuk képest valamivel később felemelkedő magyar Anjoukkal a 14. század kezdetétől kifejezetten jó viszonyt ápoltak – annál is inkább, mivel I. Károly anyja maga is Habsburg-lány volt, így nem csoda hát, hogy a magyar korona megszerzése érdekében az Anjou-herceg oldalán osztrák unokatestvérei is harcba szálltak.¹² I. Károly fia, I. (Nagy) Lajos már hatalomra kerülését követően megerősítette az apja által kötött együttműködési szerződést II. Albert osztrák herceggel.¹³ A IV. Rudolf kormányzása idején Tirol birtoklása kapcsán kiobbant Habsburg–Luxemburg konfliktusba a magyar király az előbbieken oldalán szállt be, és részt is vett az 1362-től 1364-ig tartó háborúban. Az együttműködést megpecsételő Lajos király az unokahúgát, aki ez idő szerint a magyar korona egyetlen örököse volt, III. Albert osztrák herceggel is eljegyezte. A házasság ugyan nem valósult meg, az eset azonban mégis tanúsítja, hogy nem Zsigmond volt az első magyar uralkodó, aki az ország jövőjét a Habsburg-családhoz kötve is elképzelhetőnek tartotta.¹⁴ Mi több Lajos saját lányai közül a legkisebbet szintén egy Habsburg-herceg felé kötelezte el 1378-ban. Sőt Hedvig és III. Lipót fia, Vilmos osztrák herceg házasságkötésének megtartására a Magyar Királyság két érseke, hét püspöke, a világi elit huszonkilenc tagja, valamint az ország akkori legjelentősebb kilenc városa is esküt tett,¹⁵ vagyis a nyugati szomszédok iránti dinasztikus köteléket nemcsak az uralkodócsalád, de az országlakosok is támogatták. Zsigmond utódlással kapcsolatos szándéka tehát nem számít kirívó esetnek az ország történetében; a Habsburgok a 13. század végétől a magyar külpolitikai érdeklődés első vonalá-

11 Részletesen lásd Skorka Renáta: Előjáték egy házasságkötéshez. A Habsburgok útja az első magyar házassághoz. In Szovák Kornél – Zsoldos Attila (szerk.): *Királynék a középkori Magyarországon és Európában*. Székesfehérvár, 2019, Városi Levéltár és Kutatóintézet, 59–77. p.

12 Renáta Skorka: With a Little Help from the Cousins – Charles I and the Habsburg Dukes of Austria during the Interregnum [Az unokatestvérek segítségével – I. Károly és az osztrák Habsburg hercegek az interregnum idején]. *The Hungarian Historical Review*, 2013. v. 2. 243–260. p.

13 Skorka Renáta: A Habsburgok és a magyar Anjouk kapcsolatainak kronológiája. IV. (Luxemburgi) Károly uralkodása alatt. *Világtörténet*, 2014. 4. sz. 637. p.

14 Skorka Renáta: Érdekházasságok, kényszermátokaságok. A dinasztikus megállapodások politikai, gazdasági és jogi jellemzői a 14. századi Magyar Királyságban. *Századok*, 2021. 6. sz. 1192. p.

15 Uo. 1206. p.

ban szerepeltek, és a hozzájuk fűződő esetleges dinasztikus kapcsolatokat sem érezték méltatlannak a Magyar Királyság uralkodói, avagy az ő alattvalói.

Akadtt azonban a 14. században egy másik uralkodóház is, amely még a magyar királyoknál is fontosabbnak tartotta a Habsburgokat külpolitikai és dinasztikus szövetségesei sorában tudni, ez pedig éppen Zsigmond családja, vagyis a Luxemburgi-dinasztia volt. IV. Rudolf és öccse, III. Albert is a Luxemburg-házból nősült, és szintén ennek a törekvésnek tudható be, hogy Zsigmond apja, IV. Károly német-római császár és cseh király, valamint IV. Rudolf és fivérei 1364 februárjában Brűnnben Luxemburg–Habsburg kölcsönös örökösödési szerződést kötöttek egymással, amelyben a két fél biztosította egymást, hogy örökös nélküli haláluk esetén jelenlegi, illetve jövőben megszerzendő birtokaik és országaik a másik tulajdonába mennek át. A megállapodást egyébiránt 1366-ban – Rudolf halála után – III. Albert és III. Lipót is megújította IV. Károllyal.¹⁶ Mindez pedig azt jelenti, hogy a Luxemburgok és a Habsburgok már Zsigmond születése előtt összekötötték országaik sorsát.

GYÁMKODÁS ÉS GYÁMOLÍTÁS

III. Albert osztrák hercegnek csupán egyetlen fia született, méghozzá Beatrix hohenzollerni grófnővel kötött második házasságából. Az 1395-ben apja örökébe lépő tizenhét éves IV. Albert a kezdetektől Luxemburgi Zsigmond magyar király szövetségésének mondhatta magát. Ennek tudható be, hogy midőn 1400-ban a birodalmi választók egyhangúlag leváltották a német trónról Zsigmond bátyját, Luxemburgi Vencelt, IV. Albert nem állt be az újonnan megválasztott német király mögé, hanem birodalmi fejedelemsége ellenére a Luxemburgok pártján maradt.¹⁷

IV. Albert és fivérei hónapokon át őrizték az 1402-ben Zsigmond által fogságba vetett Vencelt, s jó kapcsolatukat mi sem bizonyítja jobban, minthogy ezen esztendő augusztusában Bécsben a magyar király kölcsönös örökösödési szerződésre lépett IV. Alberttel, valamint a

¹⁶ Lásd erről bővebben uo. 1192–1193. p.

¹⁷ Alois Niederstätter: *Die Herrschaft Österreich. Fürst und Land im Spätmittelalter* [Az osztrák uradalom. Fejedelem és tartomány a késő középkorban]. Wien, 2004, Ueberreuter, 196. p.

Lipót-ág négy tagjából kettővel, Vilmos és Ernő osztrák hercegekkel. Megerősítve az elődeik által kötött valamennyi egyezségüket – itt elsősorban a fent említett 1364. és 1366. évi örökösödési szerződésekre érdemes gondolni – biztosították egymást, hogy fiúörökös nélküli haláluk esetén kölcsönösen öröklik egymás országait.¹⁸ Az újonnan létrejött megállapodás értelmében Zsigmond szeptemberben a pozsonyi országgyűlésen az ott megjelent országnagyokkal és városokkal IV. Albertet utódként ismertette el – de csak ha fiúörökös nélkül halna meg –, s erre az esetre a születendő leánygyermekéi kiházásításával is megbízta. Néhány nappal később a herceget az ország kormányzójává is megtették arra az időre, amíg Zsigmond távol van a Magyar Királyságtól, sőt állandó rezidenciát és jövedelmet is juttattak neki Magyarország területén.¹⁹ Zsigmond és IV. Albert között az összhang még akkor is fennmaradt, mikor Vilmos és Ernő – kihasználva az 1403–1404 között zajló magyarországi polgárháborút – nem csupán elpártoltak a magyar királytól, de Vilmos trónigénylőként is fellépett.²⁰

Zsigmond és Albert utolsó közös vállalkozása 1404 szeptemberére tehető: a magyar király unokaifivérei, Jodok és Prokop morva örgrófok ellen vezetett hadjárat alkalmával, a Jan Sokol z Lamberka védte Znojmo alatt mindketten megbetegedtek, valószínűleg vérhasban, bár a kortársak mérgezésre gyanakodtak. Zsigmond nagy szenvedések árán felépült betegségéből, a huszonhét esztendőös osztrák hercegnek azonban ez nem sikerült.²¹

IV. Albert és a magyar uralkodó szoros együttműködését és szövetségét látva minden bizonnyal hitelt adhatunk Mályusz Elemér szavainak, aki erős „baráti érzelmet” feltételezett a két fél között.²² Alkalmasint ez a barátság élte tovább Luxemburgi Zsigmond és IV. Albert herceg egyetlen fiának, V. Albertnek kapcsolatát, aki apja halálakor a

18 C. Tóth Norbert: A királyi hatalom próbája, az 1403–1404. évi polgárháború. In Bódvai András (főszerk.): *Luxemburgi Zsigmond emlékkönyv*. Budapest, 2025, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 42. p.

19 Gábor Gyula: *A kormányzói méltóság a magyar alkotmányjogban*. Budapest, [é. n.], Athenaeum. 205–208. p., 235–236. p.; C. Tóth Norbert: *A Magyar Királyság nádora. A nádori és a helytartói intézmény története (1342–1562)*. Budapest, 2020, Magyar Történelmi Társulat. 178–179. p.

20 C. Tóth 2025, 40. p.

21 Skorka Renáta (szerk.): *Eberhard Windecke emlékirata Zsigmond királyról és koráról*. Budapest, 2008, MTA Történettudományi Intézet. 83. p.; Niederstätter: i. m. 197. p.

22 Mályusz: i. m. 123. p.

hetedik életévében járt. Az Albert-ág egyetlen örököse és a magyar király között fennálló viszonyt még inkább erősítette, hogy a Lipót-ág tagjai hamar hajba kaptak egymással a gyámság és az azzal járó hatalom és jövedelmek kapcsán. A kedélyek látszólag sem csitultak le azzal az 1406. évi döntéssel, amelynek értelmében a stájer területeket birtokló Ernővel szemben IV. Lipót – Krajna és Karintia mellett – még Bécset és az Albert-ág tartományainak kormányzási jogát is megkapta a fiú 14 esztendő koráig. A fegyveres harccá fajuló testvérviszálynak és az időközben kirobbanó Lipót-ellenes bécsi felkelésnek végül az vetett véget, hogy a hercegek által döntőbíróként felkért Zsigmond 1409 márciusában Budán Lipót és Ernő között megosztotta az Albert feletti felügyeleti jogot és az azzal járó jövedelmeket, míg az 1411. év Szent György napjáig gyámság alatt maradó fiú saját tanácsosokat és udvart kapott.²³ Átöszetesen minden lehetőséget megragadtak annak érdekében, hogy a felügyelet jogát a kitűzött időponton túl is meghosszabbítsák, ezért az ekkorra már német királlyá is megválasztott magyar uralkodónak újfent bele kellett avatkoznia az ügybe. Zsigmond és Albert 1411 októberének elején Pozsonyban megújította a Magyar Királyság és a herceg osztrák tartományai közötti határvonalról szóló, még elődeik által kötött szerződést, majd néhány nappal később a király az akkor még kétesztendő leányát, Erzsébetet is eljegyezte Alberttel.²⁴ Zsigmond ezzel a huszárvágás-szerű diplomáciai manőverrel nemcsak a szomszéd ország uralkodójaként, de a Habsburg-hercegek birodalmi uraként is kinyilvánította, hogy V. Albertet törvényes korúnak tekinti – vagyis hogy a gyámság ideje lejárt.

AMICUS OPTIMA VITAE POSSESSIO

V. Albert osztrák herceg Thomas Ebendorfer krónikájában a törvényesség öröjeként jelenik meg, ami részben annak köszönhető, hogy hatalomra kerülése után azonnal tartományi békét hirdetett, valamint Bécs város kiváltságait is megerősítette. Megítélésében az is közrejátszhatott, hogy az 1410-es években két alkalommal (1413-ban és 1419-ben)

²³ Niederstätter: i. m. 197–199. p.

²⁴ Skorka Renáta: A határ, ami összeköt. A magyar–osztrák vegyes bizottságok 14. századi története. In Kádas István – Skorka Renáta – Weisz Boglárka (szerk.): *Márvány tárház adomány. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról.* Budapest, 2019, MTA BTK Történettudományi Intézet, 284. p.

is máglyahalálra ítélt oklevélhamisításon kapott alattvalókat, ami IV. Rudolf utódaként valóban dicséretes döntés volt részéről.²⁵

A herceg gazdasági intézkedéseivel az ország lakosainak a boldogulását igyekezett elősegíteni. 1416-ban megtiltotta a gabonakivitelt a Bajor Hercegség felé, hogy saját tartományában ne mutakozzon élelmiszerhiány, 1418-ban pedig az osztrák bor árának megszilárdítása és esetleges emelkedése érdekében rendeletet hozott a Magyarországról érkező bor kiszorítására. Emellett védelmébe vette a bécsi barhentkészítők termékeit a külföldi szövetekkel szemben, és új fehér bécsi dénárokat veretett, ezek azonban végül nem tudták kiszorítani a régi fekete dénárokat a forgalomból.²⁶

Albert az eretnekségnek is kérlelhetetlen ellenségévé szegődött; kormányzásának idejéhez kötődik a melki bencés apátságból induló reformmozgalom, amely támogatását élvezve hamarosan széles körben is elterjedt a tartományában. A reform pártolása valójában a szomszédos csehországi huszitamozgalom erősödésével állt összefüggésben, miként az a két esztendőn át tartó zsidópogrom is, amely a herceg parancsára 1420-ban vette kezdetét, és amelynek során az Ennsen inneni és túli Ausztriában élő zsidóknak el kellett hagyniuk Albert tartományát.²⁷ A megszerzett zsidó vagyon nagy részét a husziták elleni hadjáratokra fordította, mindez azonban már V. Albert Ausztrián kívüli szerepvállalásával áll összefüggésben.

A nemzetközi politikai színtéren tett kezdő lépeseknél Albert éppen úgy számíthatott Zsigmond király gyámolítására, mint gyermekeiben. 1412. június 6-án Budán az osztrák herceg megerősítette Zsigmonddal a korábban kötött szövetségét, méghozzá abból az alkalomból, hogy az uralkodó II. Ulászló lengyel király magyarországi látogatása tiszteletére fejedelmi találkozót és ünnepségsorozat rendezett. A nagypolitika színpadán ez volt az első olyan esemény, amelyen V. Albert hivatalosan megjelent.²⁸ 1419-ben Zsigmond időszerűnek látta még

25 Peter Csendes – Ferdinand Opll: *Wien im Mittelalter. Zeitzeugnisse und Analysen* [Bécs a középkorban. Korabeli források és elemzések]. Wien-Köln, 2021, Böhlau, 103. p.

26 Uo. 103–107. p.

27 Uo. 106. p., 108. p.

28 C. Tóth Norbert: Zsigmond magyar és II. Ulászló lengyel király személyes találkozói a lublói béke után (1412–1424). *Történelmi Szemle*, 2014. 3. sz. 344–347. p.; Skorka 2008, 24. p.

szorosabbra fűzni a Habsburg–Luxemburgi viszonyt; a konstanzi zsinatról útban Magyarország felé Bécsben megegyezett Alberttel az Erzsébettel kötendő házasság időpontját illetően.²⁹ Ennek fényében a király leendő veje már teljes vállszélességgel támogatta jövődöbeli apósa 1420-ban induló csehországi hadjáratát.³⁰ Az együttműködést megpecsételő 1421. szeptember 28-án Pozsonyban Erzsébet és Albert egybekeltek, és a frigy létrejötte alkalmával az osztrák herceg kötelezettséget vállalt arra, hogy teljes haderejével támogatja Zsigmondot a husziták ellenében.³¹ 1423 októberében Albert további terhet vett át apósától, ugyanis Erzsébettel együtt hűbérbe kapták a Morva őgrófságot,³² amely egyszersmind azt is jelentette, hogy valamennyi birodalmi fejedelemlnél nagyobb mértékben, erőn felül kellett viselnie a huszita háborúk költségét. Ezt követően Albert 1424-ben és 1425-ben is hadakozott a Cseh Királyságban. Helyzetét tovább nehezítette, hogy 1425-től az addig csak cseh és morva területeken zajló harcok áttevődtek az osztrák herceg saját tartományára is.³³

Albert 1425-től nem csupán a hadviselésből vette ki a részét, de személye a husziták elleni szövetségkötések (1425.) és a velük folytatott tárgyalások (1429.) alkalmával is megkerülhetetlen lett,³⁴ ráadásul a csehországi, az ausztriai hadszíntér mellett vigyázó tekintetét az 1428-tól a husziták által rendszeresen támadott Magyar Királyságon is rajta tartotta. Mikor Pozsony város követei 1428. február 10-én eléje járultak, nem mulasztotta el az orruk alá dörgölni, hogy értesülései szerint egyes pozsonyiak nem csupán együttműködtek az eretnekekkel, de hajlandók lennének városukat is elárulni nekik, márpedig – hangsúlyozta – a

29 Uo. 90. p.

30 Ferdinand Stöller: Österreich im Kriege gegen die Hussiten (1420–1436) [Ausztria a husziták elleni háborúban (1420–1436)]. *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*, 1929, 1–87. p., 8–10. p.

31 Petr Elbel: Die Heirat zwischen Elisabeth von Luxemburg und Herzog Albrecht V. von Österreich: rechtliche, finanzielle und machtpolitische Zusammenhänge (mit einem Quellenanhang) [Luxemburgi Erzsébet és V. Albert osztrák herceg házassága. Jogi, pénzügyi és hatalmi-politikai összefüggések (forrásmelléklettel)]. In Pavel Kras – Martin Nodl (ed.): *Manželství v pozdním středověku. Rituály a obyčej*. Praha, 2014, Filosofia, 145–147. p.

32 C. Tóth Norbert (szerk.): *Zsigmondkori oklevéltár X.* Budapest, 2007, Magyar Országos Levéltár, 1186. sz.

33 Stöller: i. m. 24–36. p.

34 Tóth-Szabó Pál: *A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon.* Budapest, 1917, Hornyánszky Viktor Cs. és Kir. udvari Könyvnyomdája, 94. p.

huszita hadak csak akkor csapnak le egy városra, ha ott segítőket és támogatókat tudnak a maguk oldalán.³⁵

Az 1430-as években, a háborús kötelezettségek enyhülésével Albert családi örömök elé nézhetett: 1432-ben Erzsébet életet adott első gyermeküknek, Annának, majd 1435-ben megszületett a várva várt fiúutód, György is, aki azonban csak néhány óráig élt.³⁶ 1435 nyarán morva örgrófként és a huszita hadjáratok főszereplőjeként Albert az ekkorra már német-római császárrá koronázott Zsigmonddal, valamint a cseh rendekkel és a bázeli zsinat követivel Brünnben több hétig tartó tárgyalásokat folytatott a Cseh Királyságban helyreállítandó békéről.³⁷ A megfáradt és a köszvénytől alig mozgó Zsigmond király az utolsó Magyarországon töltött telén is maga mellett kívánta tudni az utódlásra kizemelt leányát és vejét, így az 1435. december – 1436 januárja közötti időszakot a királyi és a hercegi pár együtt töltötte Székesfehérváron, ahol nemcsak a csehek ügyében folytattak további tárgyalásokat, de a bosnyák királyt is vendégül látták.³⁸ Az 1436 májusában Prágába induló királyt és királynét Albert bizonyosan Morvaországig kísérte, ahol a Jihlavában tartott országgyűlésen Zsigmonddal együtt jelentek meg.³⁹ A cseh fővárosba azonban nem tartott apósával, hanem feleségével együtt visszatért Bécsbe, ahol megszületett második leányuk, Erzsébet, a későbbi II. Ulászló magyar király édesanyja. Minden jel szerint azonban Zsigmond magyar és cseh király, valamint német-római császár 1437. december 9-én, Znojmban bekövetkezett halálakor Albert már ismét Morvaországban tartózkodhatott, ugyanis december 11-én a városban kelt parancsában szőlitotta fel Kaspar Schlick biro-

35 Skorka Renáta: *A husziták trójai falova.*

<https://tti.abtk.hu/kutatasok/lendulet/kozepkori-gazdasagtortenet/havi-szines/a-huszitak-trojai-falova> (Utolsó letöltés: 2025. szeptember 1.)

36 Anonymi Viennensis breve chronicon Austriacarum Anonymi Viennensis breve chronicon Austriacarum ab Anno MCCCCII ad MCCCXLIII. In Hieronymus Pez (ed.): *Scriptores rerum Austriacarum veteres ac genuini*. II. Lipsiae, 1725, Sumptibus Joh. Frid. Gleditschii B. Filii, 550. p.

37 *Cronica Bartosii de Drahonice*

<http://www.clavmon.cz/clavis/FRRB/chronica/CRONICA%20BARTOSSII%20DE%20DRAHONICZ.htm> (Utolsó letöltés: 2025. február 7.)

38 Weisz Boglárka (főszerk.): *A középkori Magyar Királyság történeti kronológiája, 997–1526*. Budapest, 2023, BTK Történettudományi Intézet, 413. p.

39 Vö. Eduard von Lichnowsky: *Geschichte des Hauses Habsburg*. 5. [A Habsburg-ház története, 5. kötet]. Wien, 1841, Schaumburg und Compagnie, CCCXII, 3589. sz., 3590. sz.

*II. Albert király ábrázolása
a frankfurti városháza
uralkodói termében
(19. század)*

dalmi kancellárt, hogy törje össze az elhunyt császár pecsétjét.⁴⁰ Ezt követően december 18-án került sor Pozsonyban Albert magyar királlyá választására, amelyet bevezetőnkben részleteztünk, s amelynek a melki apát is tanúja volt.

Az új magyar király megválasztáskor ígéretet tett a rendi jogok biztosítására és arra, hogy a káros újításokat visszavonja, ugyanakkor pedig állást foglalt az egyházak és az egyházi személyek adóztatása ellen, és elvette az egyházi javadalmak világi kézbe kerülését. Albert és Erzsébet koronázására a következő év január 1-jén került sor Székesfehérváron, amelynek során hangsúlyozták, hogy a magyar korona „igaz” örökösének Erzsébetet tekintik, akit a magyar trón születése révén megillet, és a király halála esetén fenntartják az asszony és gyermekei magyar trónra vonatkozó jogainak megmaradását.⁴¹ Zsigmond valamenyi trónján Albertet látta volna szívesen, és a birodalmi választók 1438 márciusában Albert Frankfurtban történt megválasztásával maguk is helybenhagyták az elhunyt császár akaratát. Noha megkoronázására már nem kerülhetett sor, 1314 után ismét egy Habsburg állt a birodalom élén, s ezzel kezdetét vette a dinasztia évszázadokon át tartó hegemoniájának kiépülése. A Habs-

burgok egy másik, a 14. század elejétől dédelgetett vágya is valóra vált azzal, hogy az olomouci püspök 1438. június 29-én Prágában Albert fejére helyezte a cseh koronát. Az öröm aligha lehetett teljes, ugyanis a cseh utraquista⁴² városok és nemesek, élükön Podjebrád Györggyel,

40 Lichnowsky: i. m. CCCXXXIV. 3837. sz.

41 Weisz: i. m. 417–418. p.

42 Az utraquisták a huszita mozgalom egyik irányzatához tartoztak.

korántsem voltak elégedettek Albert személyével, ráadásul a cseh trónra III. Ulászló lengyel király, illetőleg öccse, Kázmér herceg is igényt formált. A cseh hadszíntéren sokat próbált hadvezér tehát fegyverkezni kezdett a lengyelek ellen,⁴³ ám eközben Albert Magyarországtól való távollétét kihasználva az oszmánok betörték Dél-Erdélybe, s 1439-ben Szerbia meghódításába is belekezdtek. Mikor II. Murád szultán júniusban az Al-Dunához érkezve ostrom alá vette Szendrő várát, a magyar király is mozgósította valamennyi haderejét, de csak július végén indult meg délre a főúri bandériumok és a nemesi felkelés élén, aminek következtében a vár augusztusban török kézre került – anélkül, hogy a magyar sereg beavatkozhatott volna a küzdelemben. A magyarok tétlenségét az magyarázhatja, hogy a táborukban vérhasjárvány tört ki, amelyben a király is megbetegedett, így 1439 szeptemberében hiába vállalt kötelezettséget arra, hogy a következő évben újfent hadat vezet a török ellen, ebben az elhatározásában október 27-én, Neszmélyben bekövetkezett halála megakadályozta.⁴⁴ Az uralkodó halálának körülményeit tekintve tehát osztozott apjának, az 1404-ben elhunyt IV. Albertnek a sorsában, az ő utolsó útja azonban nem a bécsi Szent István-székesegyházba, hanem a székesfehérvári királyi bazilikába vezetett. Négy hónappal később megszülető fiát, Lászlót 1440. május 15-én ugyancsak itt koronázták magyar királlyá.

V. Albertnek és a Habsburg-család 15. századi tagjainak szerencséjét olyan üllőn kovácsolták, amelynek szilárdságát a Habsburg- és a Luxemburgi-családok közötti kölcsönös örökösödési szerződések, valamint IV. Albert és Luxemburgi Zsigmond szövetségi és baráti viszonya adta. A szerencse kovácsa pedig nem volt más, mint maga Zsigmond király személyesen, aki barátja árváját az első perctől gyámoltotta, felkarolta s élete végéig el sem engedte. Nem véletlen tehát, hogy a frankfurti városháza császártermének falára, az uralkodói galériába készült 19. századi, II. Albert német-római királyt megörökítő festményen uralkodói jelmondatként kétszer is olvasható a mondat, amely azt hirdeti: A barát a legnagyobb vagyon az életben (*Amicus optima vitae possessio*).

43 Jan Bechyně: Jihlava a husitství [Jihlava és a huszitizmus]. *Vlastivědný sborník vysočiny. Oddíl věd společných*, 1988, 4. sz. 138. p.

44 Pálosfalvi Tamás: *Nikápolytól Mohácsig, 1396–1526*. Budapest, 2005, Zrínyi Kiadó, 66. p.

Varga Szabolcs

KETTŐS FOGSÁGBAN:
A BRANKOVICSOK A MAGYAR ÉS A SZERB
TÖRTÉNELMI EMLÉKEZETBEN

„1448-ban Hunyadi újabb támadó hadjáratot vezetett a török ellen. Hadait nem sikerült egyesítenie a török ellen felkelő albánokkal (Szkander bég), ráadásul a szerb fejedelem (Brankovics György) elárulta. Végül Rigómezőnél háromnapos kemény csatában vereséget szenvedett.”¹ Az idézet a most használatban levő magyar középiskolai történelemtankönyvből származik, és mivel ez az egyetlen szöveghely, amely nevén nevez egy szerb történelmi személyt, érdemes legalább vázlatosan áttekinteni, hogy miként formálódott ki ez a sommás értékítélet a magyar történeti szakirodalomban, és hogyan csapódott le egyéb irodalmi szövegekben.

A rövid idézet azt sugallja, hogy a második rigómezei csata ránk nézve oly gyászos végkimenetele Brankovics – és az általa vezetett szerbek – árulásán múlt. Ez a súlyos és igaztalan vád ráirányítja a figyelmet a nemzeti szempontú történelemoktatás korlátaira, hiszen mögüle épp az a kontextus vész el – a középkori Szerbia kilátástalan helyzete –, ami magyarázatot adhatna a szerb despota magatartására. Ám mivel erről nem esik szó, a magyar történelmi emlékezet a „Brankovics” nevet – a fényes piederstálra emelt Hunyadiakkal szemben – továbbra is az álnok ellenségek közé sorolja, mintha György fejedelem uralma csak a Hunyadiak felől lenne értelmezhető. (Az külön is érdekes, hogy az említett uralkodó nem is nevezte Brankovicsnak magát, és a korabeli iratokban is inkább Vuk[ović] néven szerepel: „Georgius Wuk Rasciae Albaniae dominus”.² Csak Mauro Orbini történeti műve³ nyomán terjedt el személyével kapcsolatban a Brankovics elnevezés.) Természe-

1 Történelem 9. a középiskolák számára. NAT 2020. 161. p.

2 Csak egy példa a számos közül: MNL OL DF 278794.

3 Mauro Orbini: *Il Regno de gli Slavi hoggi corrottamente detti Schiauoni...* [A ma helytelenül schiavóninak nevezett szlávok királysága]. Pesaro, 1601, Appresso Girolamo Concordia, különösen 324–339. p.

tesen ezt a narratívát csak egy meglehetősen egyszerűsítő nézőpont hozhatta létre; a megalapozottabb értékeléshez elkerülhetetlen az események szélesebb perspektívából történő megismerése, főleg hogy Brankovics György (1373–1375 k. Pristina – 1456. dec. 24. Szendrő) majdnem három évtizedig állt a szerb fejedelemség élén (1427–1456), így tehát családja története elválaszthatatlan a szerb országtörténettől (vagy legalábbis annak kellene lennie).

Nem törvényszerű, hogy a szomszédos államok – így jelen esetben Szerbia – történelméről pár önmagában értelmetlen adatmorzsán túl ne legyen semmi a magyar történelmi közgondolkodásra legmélyebb hatást kifejtő tankönyvekben. Különösen igaz ez a késő középkorral foglalkozó fejezetekre, amelyekben a Hunyadiak kora meglehetősen nagy hangsúlyt kap. Elég csupán a *Hunyadi* című regényfolyamból készült, *A holló felemelkedése* című tévéfilmsorozat sikerére utalni, amely számtalan interjút, cikket, pódiumbeszélgetést generált, mintegy jelezve, hogy Magyarországon is komoly társadalmi érdeklődés van a korszak és a téma iránt. Ehhez azonban több kell a fentebb idézett sommás ítéletnél, amely inkább a jelen történelemszemléletének lesújtó lenyomata, és amely bizonyos értelemben a 19. századhoz képest is visszalépést jelent. Elég csak fellapozni Budai Ferenc 1804-ben megjelent történeti munkájának vonatkozó oldalait⁴ vagy Czuczor Gergely értekezését Hunyadiról,⁵ hogy nyilvánvaló legyen: a Brankovicsokról szóló magyar nyelvű irodalom – igaz, a Hunyadiak okán – meglehetősen bő forrásvidékkel bír, ami kellő alappal szolgálhatott Pesty Frigyes számára ahhoz, hogy a szerb fejedelemről az első tudományos igényű történeti monográfiát elkészítse.⁶ A téma kiemelt jelentőségét mutatja, hogy Brankovics alakja a tudományos igényű művek mellett Szabó Dávidnak a szegedi békekötésről írt drámájában is megjelent,⁷ és ő lett a főhőse Obernyik Károly ötfelvonásos tragédiájának, amelyet a Nem-

4 Budai Ferenc: *Magyar ország polgári históriájára való lexicon a XVI. század végéig*. Nagyvárad, 1804, Máramarosi Gottlieb Antal, 446–449. p.

5 Czuczor Gergely: *Hunyadi János' viselt dolgai Engel és Fesslerből*. Buda, 1832, Magyar Királyi Egyetem.

6 Pesty Frigyes: *Brankovics György rácz despota birtokviszonyai Magyarországon és a rácz despota czím*. Buda, 1877, MTA.

7 Szabó Dávid: A szegedi békekötés. Történeti dráma egy felvonásban. *Rajzolatok a társas élet és divatvilágból*, 1837. 56. sz. 446–447., 57. sz. 459–450., 58. sz. 457–459. p.

zeti Színház éveken keresztül nagy sikerrel játszott. Sőt, Erkel Ferenc Brankovics György címmel az utóbbiból operát is komponált, amelyet 1874-ben mutattak be a Nemzeti Színházban – igaz, ez korántsem lett akkora siker, mint a mester korábbi művei, a Bánk bán, illetve a Hunyadi László.⁸ A darabban a szerb despota apai fájdalma áll a középpontban, akinek Mara nevű lánya Murád szultán háremébe kerül, túsul adott fiait pedig megvakíttatja a magyarokkal kötött szövetsége miatt felbőszült Murád.⁹ Ezekből a szövegekből természetesen nem lehet hiteles korrajzot elkészíteni – nem is ilyen céllal íródtak –, ám az elmondható róluk, hogy a korábbi képnél árnyaltabban mutatták be a szerb despota vívódásait és kilátástalan politikai helyzetét. Erre bizonyíték, hogy Obernyik drámájának szövegkönyvében szerepel egy, a despota szájába adott mondat, miszerint „Én szövetségese vagyok a magyarnak, de nem meghódított alattvalója.” Majd erre jött a Hunyadi-rokon, Székely János fenyegető válasza: „A magyarok karja súlyosabb lesz rajtad, mint a töröké”, amelynek barátságtalan élet a despota azonnal megértette.¹⁰ Brankovics György e gazdag irodalmi termés ellenére nem lett – miért is lett volna – pozitív történelmi figura a magyar közgondolkodásban, ami a Hunyadiak iránti töretlen lelkesedés okán egyáltalán nem meglepő. Azonban érdemes lehet árnyaltabban bemutatni azt a történelmi helyzetet, amelybe a despota és az élet-halál harcát vívó Szerbia került a fokozódó oszmán nyomás következtében a 15. század középső harmadában.

A 20. századi magyar történetírás – Engel Pál¹¹ és Mályusz Elemér¹² révén – elsősorban Luxemburgi Zsigmond kormányszata felől közelítve

8 Tömöry Miklós: Szerb–magyar kapcsolatok és a szerb nemzeti színház kérdése Obernyik–Egressy Brankovics György című drámája kapcsán. In Lászlófi Vila et al. (szerk.): *Atelier 30. Műhelytanulmányok*. Budapest, 2020, ELTE BTK Atelier Interdiszciplináris Történeti Tanszék, 143–159. p.

9 Baranyi Anna: Újabb adatok Erkel Ferenc Brankovics György című operájának budapesti ősbemutatójáról. *Létünk*, 2010. 4. sz. 35–48. p.

10 Kiss Zsuzsanna: Obernyik Károly Brankovics György című drámájának eddig ismeretlen, a szerző által befejezett és teljes szövege. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2024. 5. sz. 619–620. p.

11 Engel Pál: *Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387–1437)*. Budapest, 1977, Akadémiai Kiadó. Uő: Magyarország és a török veszély Zsigmond korában (1387–1437). *Századok*, 1984. 2. sz. 273–287. p.

12 Mályusz Elemér: *Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437*. Budapest, 1984, Akadémiai Kiadó.

foglalkozik a témával, ezt azonban sajátos magyar nézőpontból teszi, ami nem képes egészében bemutatni azt a komplex problémahalmazt, amellyel Brankovicsnak uralkodása alatt szembe kellett néznie. Ez mit sem von le Engel érdemeiből, aki munkájában rendszeresen használta a szerb történeti szakirodalmat, és az 1444. évi váradi békéről írt tanulmányában tabudöntőgető módon elemezte az eseményeket, azaz felvetette Hunyadi János felelősségének kérdését is, egészen más megvilágításba helyezve a szerb despota cselekedeteit.¹³ E talapzatról építkezett tovább Pálosfalvi Tamás, aki az elmúlt két évtizedben számos tanulmányában írta át a 15. század középső harmadának magyar történelmét – a Hunyadi–Brankovics kapcsolat fő állomásai is neki köszönhetően kerültek tisztázásra.¹⁴ Tekintélyt parancsoló munkásságából három tanulmányt szeretnék kiemelni, amelyek a Brankovicsok magyarországi szerepét alapvetően új megvilágításba helyezik: az első Brankovics György Lázár nevű fiának magyar trónjelöltségét mutatja be,¹⁵ a második mindezt tágabb összefüggésben, az 1437–1440 közötti magyar trónutódlási problémákba ágyazva tárgyalja,¹⁶ a harmadik pedig a különböző főúri szövetségek korabeli sajátosságaira fókuszál, kilépve az eddigi narratívából, amely nagyrészt a királyi hatalom és a bárói ligák szembenállására épült.¹⁷ Számomra e három tanulmány

-
- 13 Engel Pál: A szegedi eskü és a váradi béke. Adalék az 1444. év eseménytörténetéhez. In H. Balázs Éva – Fügedi Erik – Maksay Ferenc (szerk.): *Mályusz Elemér emlékkönyve. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok*. Budapest, 1984, Akadémiai Kiadó, 77–96. p. A cikk jelentőségét felismerték, és megjelent 2003-ban is: Engel Pál: *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket gondozta: Csukovits Enikő. Budapest, 2003, Osiris, 198–225. p. Legutóbb pedig 2025-ben itt: *Rubicon*, 2025. 4. sz.
 - 14 A teljesség igénye nélkül a legjelentősebb idevágó publikációk: Pálosfalvi Tamás: Cilleiek és Tallóciak: küzdelem Szlavóniáért (1440–1448). *Századok*, 2000. 1. sz. 45–98. p.; Uő: *From Nicopolis to Mohács: A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389–1526* [Nikápolytól Mohácsig: az Oszmán–Magyar háborúskodás története, 1389–1526]. Leiden–Boston, 2018, Brill, 70–188. p.; Uő: Mennyi ideig tartott Nándorfehérvár első ostroma? Gondolatok egy „páratlanul rosszul ismert” esemény kapcsán. *Történelmi Szemle*, 2017. 3. sz. 417–438. p.
 - 15 Pálosfalvi Tamás: Egy Brankovics a magyar trónon? Egy királyválasztás kérdőjelei (1440). In Hornyák Árpád (szerk.): *A keresztény Európa határán. Fejezetek az ezeréves magyar–szerb együttélés történetéből*. Újvidék, 2020, Forum Könyvkiadó, 2020, 89–98. p.
 - 16 Pálosfalvi Tamás: Két (király)választás Magyarországon. Habsburg Albert és Jagelló I. Ulászló magyar királysága. *Századok*, 2022. 3. sz. 459–504. p.
 - 17 Pálosfalvi Tamás: A barátság felbonthatatlan köteléke: a késő középkori politikai szövetségekről. *Századok*, 2025. 1. sz. 113–170. p.

Szendrő vára

lényege az, hogy Pálosfalvi kimondja: Brankovics György szerb despota státusát és presztízsét tekintve is kiemelkedett a magyar arisztokraták közül. A szintén rossz emlékű Cillei Ulrikkal együtt *princeps*eknek számítottak a bárók és mágnások (*barones* et *magnates*) között,¹⁸ ugyanis a despota tisztsége révén tagja volt az európai királyi dinasztiák szűk elitjének, rokonsága pedig a dinasztikus házasságok szövevényes rendszerében is „partiképes”-nek számított. Ne feledjük, anyja révén a szentként tisztelt Nemanjidákhoz kapcsolódott, felesége pedig, Eiréné Kantakouzéné a bizánci uralkodócsaládból származott, azaz gyermekei egyszerre voltak örökösei a szerb és a bizánci birodalmi hagyománynak. Ennek fényében talán inkább érthető, hogy Katalin nevű lánya miért volt méltó Cillei Ulrikhoz és rajta keresztül a Luxemburgiakhoz, Mara

18 Pálosfalvi 2022, 495. p. Példa erre I. Ulászló 1444. február 22-én kelt oklevele, amelyben megerősítette a dubrovnikiak korábbi kiváltságait, a szerb pecsétje rögvést a királyi pecsét után található. Jovan Radonić: *Dubrovačka akta i povelje I* [Dubrovniki oklevelek és iratok I.]. Beograd, 1934, Izdanje Srpske kraljevske akademije, 472–474. p.

az Oszmán-dinasztia szultánjához (1451-ben özvegyként XI. Konstantin Palaiologosz, az utolsó bizánci császár is feleségül kérte)¹⁹, Lázár pedig miként vehette feleségül VIII. Ióannész Palaiologosz bizánci császár unokahúgát, Tamás moreai despota leányát, Jelenát. Lázár és Jelena esküvőjét 1446. december 18-án tartották meg Szendrőn; a szertartáson a bizánci császár követe, Georgiosz Philanthropenos (társ)despotává koronázta az ifjú férjet.²⁰

De térjünk vissza az apához, Brankovics Györgyhöz. Pozíciójának fontosságát mi sem példázza jobban, mint az alábbi eset. Valamikor az 1427. szeptember 27-ét megelőző napokban Nándorfehérváron Brankovics kísérete élén Zsigmond előtt térdre ereszkedve hűségesküt tett, mire a magyar uralkodó paláttal és mitrával ékesítve, valamint karddal felövezve kinevezte Rácországot és Albánia fejedelmévé, és ezzel kinyilvánította, hogy Brankovics az ő hűbérese.²¹ 1429 nyarán egy másik, talán ennél is nagyobb jelentőségű aktusra is sor került: ezúttal a már említett Philanthropenos a bizánci császár nevében Žičában megkoronázta a despotát, aki így a magyar mellett bizánci vazallus és egyben szuverén uralkodó is lett.²²

A Brankovics-dinasztia tehát királyi ház volt, így az, hogy Brankovics Lázár neve 1440-ben felmerült a magyar trónra aspirálók között, nem önjelöltség vagy a „Garai–Cillei liga” nemzetvesztő ármánya volt, hanem a magyar főurak törökellenes harcokban érdekelt csoportjának reális elképzelése.²³ És ha már itt tartunk, Cillei Erzsébet (Brankovics Katalin és Cillei Ulrik leánya) és Hunyadi Mátyás eljegyzése is inkább az utóbbinak járt rang- és presztízsemelkedéssel. Azaz a Hunyadi–Brankovics viszony jóval összetettebb és jóval pozitívabb a magyar történetírásban ábrázolt antagonisztikus ellentét-nél (pusztán az évek számát tekintve is több volt benne a baráti időszak:

-
- 19 Mihailo St Popović: Srpska princeza Mara Branković između Svete Zemlje, Vaseljenske Patrijaršije i Dubrovnika [Mara Brankovics szerb hercegnő a Szentföld, az Egyetemes Patriarchátus és Dubrovnik között]. *Smederevski zbornik*, 2016. 55–75. p.
 - 20 Momčilo Spremić: Despot Lazar Branković [Brankovics Lázár despota]. *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, 2013, 899–912. p.
 - 21 C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint – Mikó Gábor: *Zsigmondkori Oklevéltár XIV.* (1427). Budapest, 2020, MOL, 1040. sz. reg.
 - 22 Spremić 2010, 82. p.
 - 23 Pálosfalvi 2020, 94. p.

1439–1444, 1451–1456).²⁴ Mindehhez bátran hozzátehetjük a középkori Szerbiáról szóló friss szakirodalom egyéb munkáit is – például a szerbiai bányászatról, a Brankovicsokról és a magyar királyi udvarban tapasztalható szerb jelenlétről szólókat –, amelyeket a jobb megértés érdekében ugyancsak be lehet vonni a késő középkori magyar–szerb viszonyok vizsgálatába.²⁵

E szemlézés nem öncélú kikacsintás déli határainkon túlra, nem az „egyetemes történelem” tárgykörébe tartozó téma,²⁶ hanem a magyar történelem szerves része, már csak a szerb despotáknak, így a Brankovicsoknak a magyar udvari elitben való szervesülése okán is. Erről viszonylag sokat tudunk, és a magyar történettudomány ilyen szemmel is tekint rájuk. Másrészt az a helyzet, amelybe a Brankovicsok országa került a rigómezei csata (1389) és Szendrő királyi központ elfoglalása (1459) közötti időben, kísértetiesen hasonlít a Magyar Királyság 1526–1699 közötti megpróbáltatásaira, amelyet a magyar történelmi emlékezet előszeretettel aposztrofál a két, a Habsburg és az Oszmán világirodalom közé szorult magyar nemzet szenvedéseinek időszakaként.²⁷ A két állam között azonban jelentős különbségek is voltak: a Magyar Királyság északabbra helyezkedett el, nagyobb és erősebb volt, és nem utolsósorban a Habsburg Monarchia volt a háterszága, így fővárosát és területének harmadát elveszítve is túlélte az agressziót.

-
- 24 Aleksandar Krstić: Szerb despoták és nemesek Magyarország állam szerkezetében 1404 és 1459 között. In Hornyák Árpád (szerk.): *A keresztény Európa határán. Fejezetek az ezeréves magyar–szerb együttélés történetéből*. Újvidék, 2020, Forum Könyvkiadó, 84–85.; Pálosfalvi 2025, 118–119. p.
- 25 Gál Judit: *Egy ismeretlen ismerős. Szerbia középkori története*. Budapest, 2025, Libri, különösen 115–144.; Boris Stojkovski: A legjelentősebb középkori szerb bányák. In Weisz Boglárka – Kádas István (szerk.): *Határon innen és túl. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Budapest, 2021, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 251–272. p.; Nenad Obradović: Két Brankovics. György despota és Mara szultána. *Rubicon*, 2025. 4. sz. online plusz; Varga Szabolcs: Szerbek a magyar királyi udvarban a 15–16. században. *Történelmi Szemle*, (2024) 3. sz. 363–365. p.
- 26 A magyarországi egyetemi történetképzés sok helyen egészen szerencsétlen módon ilyen, magyar és egyetemes tanszéki felosztásba kényszerült.
- 27 Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteseme és nacionalizmus története*. Budapest, 2007, Osiris, passim. Kovács Gábor – Mester Béla: Mohács szerepe a modern magyar politikai eszmetörténetben. In Fodor Pál – Varga Szabolcs (szerk.): *Több mint egy csata. Mohács. Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben*. Budapest, 2019, MTA BTK, 279–337. p.

Ezzel szemben a Szerb Királyság a szó szoros értelmében elfogyott, maguk a szerbek pedig feltehetően hasonlóan ambivalens érzéseket táplálhattak az általunk tárgyalt korban az északi szomszéd magyarok iránt, mint amilyeneket a magyar elit érezhetett száz évvel később az Osztrák Örökös Tartományok nemessége iránt. Egyszerre látták őket szövetségesnek, utolsó mentsvárnak, emellett pedig kíméletlen és érzéketlen szomszédnak, akinek megvannak a saját szempontjai, függetlenül a közös ellenségtől – ahogyan ezt Obernyik Károly Székely János alakjával a fentebb már idézett módon ki is mondatta.

Némileg hasonló a helyzet vallási téren is: amíg nálunk a protestáns magyar nemesség érezte magát két pogány közt, addig az ortodox szerb elit a katolikus magyarok és a muszlim oszmánok között őrlődött, ahol még kevesebb lehetőség volt az átjárásra, mint a felekezetváltástól hangos kora újkori magyar nemesi társadalomban. Ezt a vallási aspektust, amely pregnánsan meghatározta nemcsak a Brankovicsok, hanem az összes többi szerb előkelő helyét is a magyar elitben, Pálosfalvi előtt senki nem vette számításba. A Brankovics György által vallott szigorú ortodox vallási meggyőződés – amely miatt a szerb despota nem volt hajlandó elismerni az 1439. évi firenzei–ferraraei zsinat határozatait sem – volt az egyik fő oka annak, hogy fia, Lázár már a rajtrácson elbukott a magyar trónért való küzdelemben.²⁸ Ugyancsak ennek kapcsán kell megemlítenünk, hogy Brankovics Mara nevű lánya Murád szultán feleségeként is megőrizte vallását,²⁹ és Katalin, aki Cillei Ulrikhoz ment feleségül, ugyancsak ortodox hitben élte le hosszú életét.³⁰ A despota Mátyásnak, Hunyadi János kisebbik fiának is azzal

28 Pálosfalvi 2020, 95. p.

29 Mihailo St Popović: *Mara Branković: žena između hrišćanskog i islamskog kulturnog kruga u 15. veku* [Mara Brankovics: egy nő a keresztény és az iszlám kultúra között a 15. században]. Novi Sad, 2014, Akademska Knjiga, 71–92 p.

30 „Tudni való, hogy ő a leghatalmasabb úrnak és fejedelemnek, György despota urunknak a lányát vette feleségül, aki nem a mi hitünket, hanem a görög hitet követte. E hite szerint is élt, és volt saját papja és káplánja, s ritkán vett részt a mi miséinkben és istentiszteleteinkben.” (Saját fordítás az eredeti német szövegből.) Franz Krones: *Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli. Zweiter Theil. Die Cillier Chronik* [Saneck urai és krónikájuk cillei grófokként. Második rész. A Cillei krónika]. Graz, 1883, Verlag von Leuschner und Lubensky, 92–93. p. Momčilo Spremić: Kantakuzina (Katarina) Branković. *Mons Aureus*, 2010. 81–108. p.

a feltétellel ígérte oda lányát, Cillei Erzsébetet, hogy megmaradhat eredeti hitében.³¹ Ugyanez az intranzigens magatartás érhető tetten abban is, ahogy az agg Brankovics Kapisztrán János győzködésére reagált: „Kilencven esztendeje élek ebben a hitben, melyet már gyermekkoromban a szívembe véstek az én elődeim. Saját népem között (bár szerencsétlen vagyok), mindig bölcsnek tartottak; most pedig, ha azt látnák, hogy megváltoztam, azt hinnék, hogy az öregség elvette az eszem, és (ahogy az egyszerű nép mondja) újból gyermekké lettem. Én előbb hagynám el az életem, mintsem hogy elhagyjam atyáim hagyó-

A rigómezei csata helyszínén emelt emlékmű

31 „Maga a despota azonban úgy akarta, hogy amikor és amennyiben – Isten akaratából – az említett leány, Erzsébet, az ő unokahúga, a nevezett kormányzó úr házába vezettetik, maradjon meg a görögök hitének rítusában, és álljanak a szolgálatában a görög rítushoz tartozó papok, valamint legyenek vele olyan nemesek, sőt asszonyok és leányok is, akiket maga a despota és fiai szándékoznak kiválasztani e célra.” (Saját fordítás az eredeti latin szövegből.) Teleki József: *Hunyadiak kora Magyarországon. Oklevéltár. X.* Pest, 1853, Emich Gusztáv Könyvnyomdája, 307. p.

mányait.”³² Hosszasan lehetne sorolni a despota életéből vett további példákat, de talán ennyiből is érthető, hogy a Brankovicsokkal kapcsolatos kutatások jóval gazdagabb lehetőségeket kínálnak annál, mint hogy csak a Hunyadiak állandó ellenfeleiként foglalkozzunk velük.

Érdemes arra is kitérni, hogy miként alakult a család megítélése a szerb történelmi emlékezetben. Azt gondolnánk, jóval pozitívabban tekintenek rájuk, mint a magyarok, ám ez nem teljesen így van, bár a Brankovicsoknak a Hunyadiakkal való szembeállítás hiányzik a szerb történetírásból. Ez két okra vezethető vissza. Egyrészt a szerbek is elismerik János vajda katonai érdemeit, olyannyira, hogy vitézi énekeikben és a legfrissebb történeti munkákban egyaránt saját hősiüként tekintenek rá.³³ A másik ok azzal kapcsolatos, hogy a Szerb Királyság mégiscsak a Brankovicsok uralma alatt omlott össze, így elnagyolt hasonlaltatva élve hasonló sors jutott nekik a szerb emlékezetben, mint a Jagelló királyoknak a magyarban. Persze a kialakított vélemény okai ennél összetettebbek, és nem hagyhatjuk figyelmen kívül a vallási, kulturális és történeti hatásokat sem.

A Nemanják után hatalomra kerülő Hrbeljanovics Lázár fejedelem (1371–1389) sikerrel állította maga mögé a legfontosabb legitimációs erővel bíró egyházat,³⁴ és ez hozzájárult ahhoz, hogy a rigómezei csatában (1389) bekövetkezett halála után komoly szentkultusz alakult ki vele kapcsolatban – annak ellenére, hogy formálisan sosem kanonizálták. Kultuszának központja Ravanica kolostora volt, ahová a holttestet a Brankovicsok területén épült pristinai Krisztus mennybemenetele-templomból valamikor 1390 szeptembere és 1391 augusztusa között szállították át. Lázár vértanúságáról számos kortárs szöveg értekezett.³⁵ Az ugyancsak nehéz helyzetben hatalomra került utódot, a több

32 Orbini: 1601. 339. Kapisztrán és Brankovics viszonyára: Stanko Andrić: Saint John Capistran and Despot George Branković: an Impossible Compromise [Szent Kapisztrán János és Brankovics György despota: egy lehetetlen kompromisszum]. *Byzantinoslavica – Revue Internationale des Etudes Byzantines*, 2016. 1–2. sz. 202–227. p.

33 Momčilo Spremić: *Despot Đurađ Branković i njegovo doba* [Brankovics György despota és kora]. Beograd, 1994, Srpska književna zadruka, passim.

34 Spremić: 1994. 27–29. p.

35 Stefan Lazarević u kultnim spisima o knezu Lazaru [Stefan Lazarevics a Lázár fejedelemről szóló vallásos szövegekben]. In G. Jovanović (szerk.): *Srednji vek u srpskoj nauci, istoriji, književnosti i umetnosti X*. [A középkor a szerb tudományban, történelemben, irodalomban és művészetben X.]. Despotovac, 2019, Narodna biblioteka „Resavska škola” / Institut za srpski jezik SANU, 213–224. p.

megaláztatást és vereséget elszenvedő Lazarevics Istvánt az ortodox egyház szintén szentté avatta. Minderre úgy került sor Belgrádban, hogy az esemény idején, 1927. augusztus 1-jén még a holttest nyughelyét sem ismerték pontosan. Az említett fejedelem 1427. július 19-én halt meg a Nándorfehérvárhoz közeli Glava faluban, és Konstantin ortodox szerzetes *Žitije* című, Istvánról szóló életrajza szerint a Manasija kolostorban helyezték végső nyugalomra.³⁶ Mivel az erődszerű falakkal és tornyokkal bíró, a Szentlélek tiszteletére szentelt kolostoregyüttest a despota alapította valamikor 1406–1418 között, így nincs okunk kételkedni az információ helyességében, ám ezzel együtt párhuzamosan elterjedt a ravanicai,³⁷ majd a 16. század második felében a nándorfehérvári sírhely gondolata is.³⁸ Miután Stojan Novaković (1842–1915) szerb történész felkarolta a kanonizáció ügyét, felerősödtek a sírral kapcsolatos kutatások (Novaković két alkalommal szerb miniszterelnök is volt). Bár 1927. augusztus 1-jén Dimitrije pátriárka még sajnálkozott ünnepi beszédében, hogy a szent nyughelye ismeretlen, a következő évtizedekben a téma rendszerfüggetlenül napirenden volt a szerb régészet- és történettudományban. Ravanica mellett közben felmerült a koporini kolostor lehetősége is, ahol a Szent István tiszteletére szentelt templomban egy felnőtt férfi csontvázát tárták fel. A lokalizálással kapcsolatos kételyek ellenére a helyi szerzetesek kitartanak amellett, hogy a csontváz a szentté avatott uralkodóé. 2005-ben azonban a manasijai kolostorban sikerült egy újabb fejedelmi sírt feltárni, az ebből nyert DNS-mintát összehasonlították a ravanicai kolostorban őrzött Szent Lázáréval, az egyezés pedig bizonyította az egyenes ági leszármazást. Azaz a tudományos erőfeszítéseket végül siker koronázta, és valóban megtalálták Lazarevics István maradványait.³⁹

36 Konstantin Filozof: *Žitije despota Stefana Lazarevića* [Stefan Lazarevics despota élete]. Beograd, 1989, Srpska književna zadruga, 124–125. p. (88. fejezet).

37 Orbini 1601, 324. p.

38 Danica Popović: Grob i kult despota Stefana Lazarevića [Stefan Lazarevics despota sírja és kultusza]. In *Dani srpskog duhovnog preobraženja, Manastir Resava, istorija i umetnost (poseban otisak)* [A szerb lelki megújulás napjai, a Resava kolostor, történelem és művészet (különnyomat)], Despotovac, 1995, Narodna biblioteka „Resavska škola”, 45. p.

39 Nataša Miladinović-Radmilović: Ktitorska grobnica despota Stefana Lazarevića u crkvi manastira Manasije – antropološka analiza [Stefan Lazarevics despota sírja a Manasija kolostor templomában – antropológiai elemzés]. In Velibor Katić – Nemanja Marković (szerk.): *600 godina manastira Pavlovac* [A Pavlovac kolostor 600 éve]. Mladenovac, 2017, Gradska opština Mladenovac, 123–141. p.

A fejedelmi temetkezések kérdése látszólag messzire vezet, ám valójában a Brankovicsokról kialakult szerb történelmi emlékezet lényegi része. Az elődöket ugyanis konkrét mai földrajzi helyekhez – Ravanica vagy Manasija – lehet kötni, és történetük a szerb liturgia állandó részévé vált. A modern főváros, Belgrád szintén Lazarevics István „terepének” számított, hiszen az ő idejében, 1404–1427 között lett Szerbia politikai, kulturális és gazdasági központja,⁴⁰ Brankovics fejedelemsége idején viszont már végig magyar helyőrség állomásozott benne, és hosszú időre elveszett a szerbek számára. Ám miután 1841-ben Belgrád ismét az újjászülető Szerbia fővárosa lett, és az utolsó oszmán katona is elhagyta a várat 1867-ben, a szerb történelmi identitás gyorsan megtalálta a kapcsolatot Lazarevics korával. Ezzel szemben Brankovics György hiába építette Szendrő várát királyi rezidenciává az 1430-as években, hiába hozatta ide Szent Lukács ereklejét Epiruszból 1453. január 12-én,⁴¹ és hiába vált a város a görög egyházi kultúra regionális központjává, a szerb emlékezet inkább az építkezéssel járó szenvedéseket őrítze meg, a despota feleségét, „átkozott Jerinát” téve felelőssé mindezt.⁴² A hálátlan utókor valójában az összes Brankovicsot megbélyegezte. Már György apját, Vukot is árulónak tartották, mivel szinte egyedüli előkelőként élte túl az 1389. évi rigómezei vérfürdőt.⁴³ Különösen sokat tett a negatív megítélés elterjedéséért Konstantin filozófus (Kostenyec), aki Lazarevics István hagiográfiájában a tökéletes uralkodó méltatlan örököseként ábrázolta Györgyöt, és István despota 1427. évi halálának elmesélésekor „Izrael vezérével” együtt elsiratta az országot is.⁴⁴ György trónra lépése már egy másik korszak kezdete volt: az állandó fenyegetettség és a túlélést szolgáló folyamatos diplomáciai egyensúlyozás időszaka – a végső bukás árnyékában.⁴⁵ Az 1456 végén egyeduralkodóvá váló Lázár mint szívtelen

40 Marko Popović: *Beogradska tvrđava* [A belgrádi vár]. Beograd, 2006, Javno preduzeće Beogradska tvrđava, 85–130. p.

41 Marija Vasiljević: *Preobražaj kulta Svetog Luke u poznosrednjovekovnim srpskim zemljama* [Szent Lukács kultuszának átalakulása a késő középkori szerb területeken]. *Zbornik radova Vizantološkog instituta* [A Bizantinológiai Intézet tanulmánykötete]. Beograd, 2023, Vizantološki Institut SANU, 397–415. p.

42 Orbini: 1601. 326. p.

43 Spremić: 1994. 31–33. p.

44 Konstantin: 1989. 124–125. p. (88. fejezet).

45 Spremić: 1994. 213. p.

anyagilkos maradt meg a szerb irodalmi emlékezetben, akit így joggal ért isteni büntetés mérgezés formájában – legalábbis az erről szóló szövegek ezt sugallják. Szintén bűnösség gondolatát erősítette fel Mauro Orbini a 17. század elején, aki széles körben hirdette Vuk és György árulásait, így nem csoda, hogy Juraj Baraković a *Vila Slovinka* című művében (1614) a nemesség és Janko vajda elárulása miatt a pokolba, „a föld szívébe”, „az alsó kárhozatba” helyezte Györgyöt.⁴⁶ Nem hozta fel onnan Stojan Novaković sem, aki nagy hatású, *Szerbek és törökök a 14–15. században* című szintézisében Brankovics György uralmát a széthúzás, a gyengeség és a keresztény erkölcsök elhagyása miatti zuhanórepülésnek látta az állam egységét megőrző Lazarevics István korával szemben.⁴⁷ Így aztán Brankovics valószínűleg Szendrőn rejtőző sírjának megtalálása sem vált soha olyan nemzeti üggyé, mint elődje maradványainak azonosítása. Mindenesetre 2024-ben elkészítették annak a koronának a másolatát, amelyet az Athosz-hegyi Eszfigmenu kolostornak kiadott, 1429-es datálású oklevélben található ábrázolás szerint visel.⁴⁸ Kis lépésekkel ugyan, de elkezdődött a Brankovicsok tevékenységének elfogulatlanabb vizsgálata, és ez megtermékenyítőleg hathat majd a magyar kutatásokra is.

46 Juraj Baraković: *Vila Slovinka* [Szláv tündér]. In Pero Budmani – Matija Valjavac (szerk.): *Djela Jurja Barakovića* [Juraj Barakovics művei]. Zagreb, 1889, JAZU, 169–181. p. (XII. ének).

47 Stojan Novaković: *Srbi i Turci XIV i XV veka; Istorijske studije o prvim borbama s naježdom turskom pre i posle boja na Kosovu* [Szerbek és törökök a XIV–XV. században. Történeti tanulmányok a török támadások elleni kezdeti harcokról a rigómezei csata előtt és után]. Beograd, 1839, Čupićeva zadužbina, 276–294., 324–330. p.

48 Bobana Čevriz: Pogledajte tu RASKOŠ I LEPOTU: Rekonstruisana kruna despota Đurada Brankovića u Istorijском muzeju Srbije [Nézzék csak ezt a pompát és szépséget: Brankovics György rekonstruált koronája a Szerbiai Történeti Múzeumban]. *Blic*, 2024. márc. 25.

Ágoston Gábor

II. MURÁD ÉS II. HÓDÍTÓ MEHMED

A Hunyadi sorozat két szultánját – II. Murádot (1421–1444 és 1446–1451), aki Hunyadit két jelentős csatában is legyőzte 1444-ben és 1448-ban, és fiát II. Mehmedet (1444–1446 és 1451–1481), aki 1453-ban elfoglalta Konstantinápolyt és véget vetett az ezeréves Kelet-Római vagy Bizánci Birodalomnak, de aki felett Hunyadi Nándorfehérvárnál fényes győzelmet aratott 1456-ban – a történetírás az Oszmán-ház legjelentősebb uralkodói között tartja számon. A dinasztia nevét az államalapító Oszmán bégről (1299–1324) kapta, aki életében egy kisebb török fejedelemség ura volt Kis-Ázsia nyugati végein, az összezsugorodó Bizánci Császárság szomszédságában. Ekkoriban vagy egy tucat török fejedelemség és a hanyatló Szeldzsuk-Török Birodalom osztozkodott Kis-Ázsián, amit a törökök Anatóliának neveztek. Oszmán utódai fokozatosan hódították meg e szomszédos török-muszlim fejedelemségeket és a délkelet-európai keresztény szláv királyságokat. II. Murád nagyapja, I. Bajezid szultán (1389–1402) már a Dunától az Eufráteszig húzódó területek felett követelt uralmat magának. Birodalmi terveinek a nagy steppei hódító, Timur vetett véget, amikor 1402-ben Bajezidet legyőzte és fogságba ejtette. Ezzel az Oszmán-dinasztia története is véget érhetett volna. Az, hogy ez nem így történt, II. Murád apjának, a második országalapítónak is tartott I. Mehmed szultánnak (1413–1421) volt köszönhető, aki tízéves testvérháború (1402–1413) után helyreállította az Oszmán-ház uralmát. Országát fia és unokája, II. Murád és II. Mehmed formálták birodalommá. Uralkodásukat tehát nemcsak a magyar történelem és Hunyadi harcai miatt érdemes megismerni, de az Oszmán Birodalom, Európa és Kis-Ázsia történetének jobb megértése miatt is.

II. MURÁD

Murád – szemben nagyapjával és fiával – nem volt hódító szultán. Ha tehette, a diplomáciát előnyben részesítette a háborúval szemben. Legnagyobb érdeme, hogy elhárította a fiatal oszmán államot ért geopolitikai kihívásokat, és megszilárdította az Oszmán-dinasztia uralmát a törökök által Ruméliának, azaz a rómaiak (bizánciak) földjének

nevezett Balkánon és Kis-Ázsiában. Ráadásul ezt úgy érte el, hogy hatalmát a szultáni udvarban a béke- és háború-párti vezírek rivalizálása mellett a janicsárok, a Balkánon pedig a határbégek is korlátozták.

A háborúkat azonban Murád sem kerülhette el. Miután tizenhét évesen hatalomra került, uralkodása elején a bizánciak és a kis-ázsiai rivális török fejedelmek által támogatott trónkövetelő nagybátyja és öccse lázadását kellett levernie. Trónra lépését követően ugyanis II. (Palaiologosz) Mánuel bizánci császár (1391–1525) szabadon engedte a testvérháború idején Bizáncba menekült Musztafát, Murád nagybátyját, aki az oszmán fővárosban, Drinápolyban (ma Edirne, Törökország) szultánnak kiáltotta ki magát, pénzt veretett, majd átkelt Anatóliába és a korábbi főváros, Bursa felé vonult. A Murád által megfutamított és Ruméliába menekülő trónkövetelőt a szultán emberei még azelőtt elfogták, mielőtt az Havasalföldön kereshetett volna menedéket. Drinápolyba hozták, ahol Murád parancsára nyilvánosan felakasztották. Megbosszulandó a bizánci intrikát, Murád ostrom alá vette a bizánci fővárost, azonban amikor öccse, Musztafa, a Karamán és Germiján török fejedelemségekből bizánci pénzen toborzott seregével 1422 késő nyarán Burszát kezdte ostromolni, kénytelen volt elvonulni Konstantinápoly falai alól. Musztafa elmenekült Murád jobban szervezett serege elől, végül azonban elfogták, és Murád parancsára 1423 januárjában megfojtották. A szultán ez követően sorra bekebelezte vagy vazallusává tette az anatóliai török fejedelmeket, akik korábban vagy nagybátyját és öccsét támogatták, vagy pedig – kihasználva az újabb oszmán polgárháborút – uralmuk kiterjesztésén fáradoztak.¹

MURÁD ÉS BRANKOVICS MARA HÁZASSÁGA

Az oszmán hódítás kapcsán a történészek a nagyobb hadjáratokat és csatákat szokták kiemelni, azonban az oszmánok ezek mellett ügyesen alkalmazták a diplomáciát és a dinasztikus házasságokat is. E házasságok a XV. század derekáig fontos szerepet játszottak a szomszédos keresztény és iszlám államok alávetésében. Ugyanakkor a szultánok vigyáztak arra, hogy ezekből a frigyekből ne szülessen gyermekük, nehogy a feleségek családjai maguknak követelhessék az oszmán családi birtokokat, az Oszmán-ház hatalmának alapját. Murád Marával kötött

¹ Az Oszmán Birodalom felemelkedésére, a korábbi szakirodalom és viták ismertetésével, lásd Ágoston Gábor: *Az oszmán hódítás és Európa*. Budapest, 2022, Rubicon Intézet, 25–55. p.

házasságával apósát, Brankovics György szerb despotát (1429–1458) akarta oszmán függés alatt tartani, aki a magyarok és az oszmánok között egyensúlyozott. A despota Galambóc 1428. évi oszmán elfoglalása után ígérte oda Mara (1418?–1478) kezét a szultánnak, de a lány kiskorúsága miatt a házasságot csak 1436-ban kötötték meg Drinápolyban. Brankovics az oszmán függés ellensúlyozására idősebb leányát, Katalint (megh. 1492-ben) 1434-ban Cillei (II.) Ulrikhoz adta nőül. Brankovics harmadik fia, Lázár (megh. 1458-ban) Helena Palaiologossal 1446-ban kötött házassága megerősítette Szerbia kapcsolatát a bizánci császári családdal és politikai elittel, hiszen Helena II. Mánuel császár legfiatalabb fiának, Thómasz Palaiologosz moreai despotának volt a lánya. Brankovics saját házassága Irene Kantakuzénével (1440 körül–1457), az utolsó trapezunti bizánci császárné, Helena Kantakuzéné nővérével ugyanezt a célt szolgálta.

Mara a szultán második felesége lett. Megtarthatta keresztény vallását, és nagyrészt Burszában, a korábbi oszmán fővárosban élt, ahol kisebb udvart tartott. Habár gyermeke nem született, közel került mostohafiához, a későbbi II. Mehmedhez. A politikai házasságok gyakorlatának II. Mehmed vetett véget, ugyanis a szultán méltóságán alulinak találta, hogy fiait és leányait jelentéktelen délkelet-európai és kis-ázsiai hercegnőkkel és hercegekkel házasítsa össze. Az oszmánok ráadásul gyors egymásutánban elfoglalták ezeket a területeket, így aztán nem is maradt értékelhető jelölt e házasságokra.

MURÁD, A MAGYAR KIRÁLYSÁG ÉS SZERBIA

Murádnak az ellene fellázadt trónkövetelők legyőzése után is számos kihívással kellett megküzdenie. Háborúzott a kis-ázsiai török fejedelemségekkel, Bizánccal és Velencével, a Peloponnészosz-félszigeten az ottani bizánci despotákkal, Albániában pedig Szkander béggel, azaz Kasztrióta György albán fejedelemmel (1443–1468) is. Magyarországgal Havasalföld és Szerbia kapcsán került konfliktusba, ahol mind a magyarok, mind az oszmánok hozzájuk hű fejedelmeket igyekeztek hatalomra segíteni. A havasalföldi fejedelmi cím az 1420-as években például tízszer cserélt gazdát a magyarok által támogatott II. Dan és az oszmánok által segített II. Radu között. Ennek következtében állandóvá váltak az oszmán és a havasalföldi betörések Erdélybe. A viszonylagos nyugalom csak II. Vlad Dracul uralkodása alatt (1436–1442, 1443–1447) tért vissza, akit Luxemburgi Zsigmond király (1387–

1437) 1431-ben felvett a Sárkányrend tagjai közé (innen származik beceneve is, a sárkány jelentésű Dracul). A magyar király halála után azonban Vlad is oszmán vazallus lett.

A magyarországi török támadásokat a szultántól gyakran függetlenül cselekvő török határbégek kezdeményezték. A dél-kelet európai területek zömét az itteni határvidéki parancsnokok és az akindzsinak nevezett portyázó lovasok foglalták el. Ez utóbbiak elnevezése a „kiáradni, özönlenni” jelentésű török *akın* szóból származik. Dukász bizánci krónikás (megh. 1462 után) szavaival élve, amikor az akindzsin „meghallották a támadásra hívó harsonaszót, áradó folyóként ereszkedtek alá” az ellenségre.² A szultáni hadjáratok a kölcsönös portyázások következményei voltak. Az 1438. évi Magyarország elleni török támadás például az előzi évi magyar portya megtorlása volt, amikor a magyarok Krusevácig nyomultak és felégették a vár környékét és a török hajókat. 1438-ban a szultáni sereg a Vaskapunál tört be Erdélybe, és az akindzsin mintegy 45 napon át, Szászsebestől a Bárcaságig pusztítottak a tartományban.

Bár Sebes városa Vlad Dracul havasalföldi vajda közbenjárására kapitulált, egy kisebb csoport bevonult az egyik toronyba, és folytatta az ellenállást. Mivel a törökök délutánig sem bírtak a torony védőivel, „elszaladtak fáért, és abból a toronnyal egyenlő magasságú rakást emeltek. Azután tüzet raktak a farakás alá, és megsütöttek bennünket, mint a kenyeret. Amikor már mindannyian szinte halottak voltunk...a kapun berontottak, és akit félig élve találtak, felélesztették és kivonszolták. Engem is így hurcoltak ki, kereskedőknek adtak el, akik a többi rabbal láncra fűztek, és átkelve a Dunán, Adrianopolisba [Drinápoly] vittek, ahol a nagy török király székhelye van.” Így emlékezett vissza Sebes ostromára Magyarországi György barát, aki ekkoriban 15-16 éves ifjú volt, és akinek csak húsz esztendei raboskodás után sikerült megszöknie. Emlékiratait, a 15. századi Oszmán Birodalomról szóló egyik legértékesebb beszámolót először 1480-ban adták ki Rómában.³

2 Uo. 29. p.

3 A török–magyar harcokra lásd Pálosfalvi Tamás: *Nikápolytól Mohácsig*. Budapest, 2005. Zrínyi. Magyarországi György barát emlékirata magyarul Fügedi Erik és Kenéz Győző fordításában is olvasható. Magyarországi György barát érkezése a törökök szokásairól, viszonyairól és gonoszságáról. In Fügedi Erik (szerk.): *Kimondhatatlan nyomorúság. Két emlékirat a 15–16. századi oszmán fogságról*. Budapest, 1976, Európa, 5–148. p.; illetve Georgius de Hungaria – a Szászsebesi Névtelen: *Értekezés a törökök szokásairól, viszonyairól és gonoszságáról, 1438–58*. In Tardy Lajos: *Rabok, követek, kalmárok az Oszmán Birodalomról*. Budapest, 1977. Gondolat, 49–153. p. Az idézet Fügedi: i. m. 12. p.

Murád szultán 1439-ben Iszhák bég, a Szerbia elleni végek parancsnokának biztatására támadt Szerbiára és foglalta el Brankovics György despota székhelyét, Szendrőt. A már idézett bizánci krónikás, Dukász ezzel szemben úgy tudta, hogy a szultán azért hódította meg Szerbiát, hogy ezután a Magyar Királyságot is elfoglalja. 1440 nyarán a szultán Nándorfehérvárt támadta meg, de hat hónapi ostrom után se tudta bevenni a törökök által is Magyarország kulcsának nevezett várat. Az ország elleni támadások azonban folytatódtak. Havasalföldet és Erdélyt Mezid bég rettegett akindzsi portyázói pusztították Vidinből és Nikápolyból. Mezid a Hunyadival vívott csatában veszítette életét 1442-ben. Hunyadi ugyancsak legyőzte Sehábbeddin ruméliai beglerbéget, az európai török tartományok és hadsereg parancsnokát, aki a szultán parancsára Mezid és fia halálát akarta megbosszulni. Hunyadi szeptemberi győzelme a Jalomica (Ialomița) folyó mellett azért volt jelentős fegyvertény, mert ebben a csatában a portyázó akindzsik mellett már a szultán elit gyalogosai, a janicsárok és a birodalom európai tartománynak timár-birtokos szpáhi lovassága is részt vett.

MURÁD ÉS AZ 1443–1444. ÉVI KERESZTES HADJÁRAT

1443 tavaszán – részben VIII. Palaiologosz János bizánci császár (1425–1448) buzdítására – a karamán emír megtámadta Murád országát. A bizánci császár és a keresztések terve az volt, hogy Murád anatóliai lekötöttségét kihasználva a keresztés hajóhad lezárja a Boszporuszt és a Dardanellákat, megakadályozva ezzel az ázsiai oszmán erők átkelését Európába, miközben ott az oszmánokat a magyarok támadják meg. Mire azonban I. Ulászló király (1440–1444, III. Ulászlóként lengyel király, 1434–1444) és Hunyadi seregei elindultak 1443 októberében, Murád már rég leverte a karamánokat. A magyarok mélyen benyomultak a szultán uralma alatt álló területre, és vereséget mértek Kaszim ruméliai beglerbégre, aki Szófiába menekült, felégetve az útjába eső falvakat, hogy így hátráltassa a keresztések élelmezését. Hunyadiék Pírotot és Szófiát is bevették, ugyanis a törökök – mivel a timáros lovasság zöme már visszatért falujába – nem voltak felkészülve a téli hónapok alatti hadakozásra. Egy ismeretlen kortárs török krónikás szerint az időközben Drinápolyba érkezett szultán Szófia felégetését is elrendelte; a keresztény források ezzel szemben azt állítják, Hunyadiék égették fel a várost.⁴

4 Az alábbiakra lásd. Ágoston: i. m. 65–67. p. és az ott hivatkozott forrásokat és szakirodalmat.

II. Murád erői csak a Balkán-hegység szűk hasadékaiban, a Drinápolyba – az oszmán fővárosba – vezető hágó, pontosabban a hágót őrző Zlatica mellett tudták megállítani a magyarokat. A csatában az oszmánok súlyos vereséget mértek a keresztiesekre, akik csak harci szekereik védelmének köszönhatték, hogy vissza tudtak vonulni. A visszavonulás során azonban Hunyadi rajtaütött az üldöző oszmán seregen, és fogságba ejtette Csandarlizáde Mahmud Cselebit, a nagyvezír Csandarlizáde Halil pasa testvérét és a szultán vejét. A lópestis sújtotta, valamint a zord időjárási körülmények és az éhség által megtizedelt sereg téli hadjáratát a pápai legátus, Giuliano Cesarini bíboros és a keresztiesek is hatalmas győzelemként propagálták, a harc folytatása mellett szóló érvként hivatkozva rá.

Hunyadi hadjárata, a bizánci és karamán fenyegetés a szultánt békekötésre sarkallta, amiben szerb felesége, Mara szultána volt segítségére. Murád először 1444 januárjában jelezte ilyen irányú szándékát, majd áprilisban Mara küldött egy ortodox szerzetest apjához, Brankovichhoz. E tárgyalások állítólagos célja Csandarlizáde Mahmud Cselebi fogságból történő kiváltása volt, valójában azonban az oszmánok már ekkor felajánlhatták, hogy a béke fejében lemondanak Szerbiáról. Június 12-én Ulászló, Hunyadi és Brankovics követei Drinápolyban írták alá a tíz évre szóló oszmán–magyar–szerb békét. Az egyezményben a szultán ígéretet tett a törökök által elfoglalt szerb várak és városok (köztük a szerb fejedelmi székhely) visszaadására, Brankovics két megvakított fiának szabadon bocsátására, valamint kötelezte magát, hogy a magyar király részére 100 000 forintnyi jóvátételt fizet.

Mint ismert, a béke ellenére Ulászló király és bárói augusztus 4-én Szegeden nyilvános ígéretet tettek Cesarini bíboros előtt, hogy folytatják a kereszties hadjáratot a törökök ellen, „tekintet nélkül arra, hogy [a király] kötött-e vagy fog-e kötni bármiféle békét vagy szerződést akár a szultánnal, akár annak köveivel”. Augusztus 15-én Váradon a király, Hunyadi és Brankovics esküvel erősítette meg a drinápolyi békét, amit láthatólag nem terveztek betartani, annak ellenére, hogy a törökök nyolc napon belül átadták Brankovicsnak a szerződésben felsorolt várakat.⁵

5 Engel Pál: A szegedi eskü és a váradi béke. Adalék az 1444. év eseménytörténetéhez. In H. Bálázs Éva – Fügedi Erik – Maksay Ferenc (szerk.): *Mályusz Elemér Emlékkönyv*. Budapest, 1984, Akadémiai Kiadó, 77–96. p. Az idézett szövegrész uo. 93. p. Lásd még Ágoston Gábor: Az 1444. évi török követjárás. *Történelmi Szemle* 1986. 2. sz. 261–276. p.

A békeszegésért egy kortárs török krónikás VIII. János bizánci császárt okolta. Szerinte a császár arra biztatta a magyar uralkodót, hogy azonnal induljon seregével Murád szultán ellen, mert az most nagy bajban van. Mivel a karamánok ismét fellázadtak – állította a császár –, a szultán nem tud időben visszatérni Európába, és ha mégis megkísérelné, azt a bizánciak meg fogják akadályozni. „[H]ajókkal borítottam a tenger felszínét, és olyan szorosan lezártam, hogy egy légy sem tud átkelni rajta” – olvasható a török krónikás által elképzelt császári levélben.⁶

Murád szultán a drinápolyi békét követően valóban a karamánok ellen vonult, akik uralkodójuk, Ibrahim bég vezetésével 1444 nyarán bizánci biztatásra ismét oszmán területekre támadtak. Mivel sem a magyarok vezette keresztes had, sem a szorosokat lezárni hivatott keresztes és bizánci flotta nem állt készen, Murád átkelhetett Anatóliába, és augusztusra legyőzte és békére kényszerítette Ibrahim béget. A győzelmet követően a szultán lemondott az uralkodásról; a trónt tizenkét éves fiára, II. Mehmed szultánra hagyta, ő pedig a kis-ázsiai Maniszába vonult vissza. György barát úgy hallotta, hogy Murád itt akarta élete hátralevő éveit eltölteni, dervisekkel körülvéve. A keresztes hadjárat és a balkáni lázadások miatt azonban visszavonulása csak ideiglenes maradt.

Albániában Szkander bég – Kasztrióta György, aki muszlimként nevelkedett II. Murád udvarában, majd hazájába visszatérve oszmán kormányzó lett – folytatta 1443-ban kezdett lázadását. Morea despotája 1444 tavaszára újjáépítette a Korinthoszi-félszigetet és a Peloponnészoszt az északi támadásokkal szemben védő „hatmér földes” Hexamilion-falat, a bizánci császár pedig 1444 nyarán újabb oszmán trónkövetelőt engedett szabadon.

Az oszmánok számára a legveszélyesebb fenyegetésnek az Ulászló király és Hunyadi vezette keresztes hadjárat bizonyult. Cesarini tanácsára és lobbizásának eredményeként a király megszegte a drinápolyi-váradai békét, és a keresztesek szeptember 22-én oszmán földre léptek. Ebben a kritikus pillanatban Csandarlizáde Halil pasa nagyvezír, aki Mehmed alatt is megtartotta hivatalát, visszahívta Murádot.

6 Halil Inalcık – Mevlud Oğuz (szerk.): *Gazavat-i Sultan Murad b. Mehmed Han*. Ankara, 1978, TTK, 40. p.

Sem a keresztes hajóhad, sem a bizánci császár hajói nem tudták megakadályozni, hogy Murád az anatóliai csapatokkal átkeljen Európába. Két kortárs török krónikás szerint az átkelést a nagyvezír katonái és az ekkoriban már mozgó célpontok ellen is hatásos oszmán tüzérség biztosította. Szarudzsa főtüzér irányításával a török tüzérek elsüllyesztettek egy, az átkelést megakadályozni küldött bizánci hajót, egy másikat pedig súlyosan megrongáltak. Murád Drinápolyban csupán a hadsereg főparancsnokságát vette át; a szultán II. Mehmed maradt. Mint ismert, a Murád vezette oszmán hadak Várnánál 1444. november 10-én tönkreverték a keresztes sereget: I. Ulászló király, valamint a pápai legátus is holtan maradt a csatatéren, és Hunyadi, a török háborúk hőse alig tudott elmenekülni.

MURÁD MÁSODIK URALKODÁSA

Az 1443–1444. évi válságok felfedték a fiatal oszmán állam sebezhetőségét, valamint az előkelő török arisztokrácia soraiból származó vezírek képviselte régi, illetve a renegátok és az oszmán gyermekadó révén az udvarba került és nevelkedett politikusok alkotta új politikai és katonai elit közötti súrlódásokat. Az utóbbiak a világhatalmi babérokra törő fiatal Mehmed szultán köré gyülekezve a hódító politika hívei voltak. Halil pasa azonban jól tudta, hogy a várnai csata vereséggel is végződhetett volna, hiszen a keresztesek a ruméliai és az anatóliai lovasságot is legyőzték a szárnyakon, és csak a Murád vezette derék-hadnak és a janicsároknak, no meg Ulászló király meggondolatlan rohamának volt köszönhető a török győzelem. Halil attól is tartott, hogy az erőszakos hódító politika ismét egy táborba terelheti a bizánciakat, a karamánokat és a magyarokat, és újabb keresztes hadjáratot provokálhat. Ezt megakadályozandó, másodszor is visszahívta II. Murádot, ez alkalommal azonban nemcsak a hadsereg élére, hanem a trónra is. Űrügyül az 1446. évi drinápolyi janicsárlázadást használta, ami azért tört ki, mert II. Mehmed leértékelte az oszmán ezüstpénzt, amivel a janicsárok zsoldját is fizették. Habár lemondatták, Mehmed apja oldalán, a trón örököseként több hadjáratban is részt vett, köztük a második rigómezei csatában (1448). Itt, mint közismert, a Hunyadi vezette had a túlerőben lévő és a szultán által vezetett oszmán seregtől a várnaihoz hasonló súlyos vereséget szenvedett.

Murád halálakor az Oszmán-ház által uralt területek kiterjedése 564 600 km² volt, majd' kétszer akkora, mint az ankarai vereség után. Ennek majdnem felét (266 500 km²) a birodalom európai része tette ki, ez pedig nem sokkal volt kisebb, mint a 300 000 km² kiterjedésű középkori Magyar Királyság területe, jelezve, hogy az erőviszonyok jelentősen megváltoztak az oszmánok javára. Amikor II. Murád 1451-ben meghalt, és újra Mehmedé lett a trón, az ifjú szultán készen állt, hogy visszatérjen a Bizánc és európai szövetségesei ellen irányuló támadó politikához.

II. MEHMED

II. Mehmed – I. Szelim (1512–1520) és I. Szulejmán (1520–1566) mellett – az Oszmán-ház egyik legjelentősebb uralkodója volt. (Az előbbi legyőzte a síita Szafavidákat, és meghódította Szíriát és Egyiptomot, az utóbbi pedig magyarországi hódításai mellett Irakot is elfoglalta.) Legjelentősebb győzelmét, Konstantinápoly vagy Bizánc elfoglalását 1453-ben számos történész az újkor kezdetét jelző vízválásztónak tartja. Néhányuk szerint a város eleste után a görög tudósok Itáliába mene-

II. Mehmed és egy előkelő fiatal férfi
egy Gentile Bellini műhelyéből származó festményen

külése, valamint az Ázsia és Európa közötti kereskedelmi utak oszmán kézbe kerülése ösztönözte az európai reneszánsz kialakulását és a nagy földrajzi felfedezéseket. Bár az oszmánoknak e történelmi eseményekben játszott szerepét többen vitatják, abban egyetértés van, hogy Konstantinápoly elfoglalásával II. Mehmed évszázadokra kihatóan átformálta a térség hatalmi viszonyait.

Amikor II. Murád 1451-ben meghalt és újra Mehmedé lett a trón, az akkor tizenkilenc éves szultán készen állt arra, hogy megvalósítsa álmát, a bevehetetlennek hitt Konstantinápoly elfoglalását. Erős akaratú uralkodó volt, akit az ostromtól megfontolt nagyvezíre, Csandarlızáde Halil pasa sem tudott eltántorítani. „Vagy én veszem be a várost, vagy az fog engem elemészteni, élve vagy halva” – közölte az ifjú szultán XI. Kónsztantinosz bizánci császárral (1448–1453) az ostrom előtt.⁷

II. Mehmed görög történetírója, Kritobulosz mintegy tíz oldalon át ismertette a szultán 1452-ben tartott állítólagos beszédét, „amellyel alattvalóit a város elleni háborúra lelkesítette, és az őseik által elkövetett régi tetteket fölelemlegette s egész birodalma múltját röviden elbeszélte,” és amelyben hosszasan sorolta az okokat, hogy miért kell elfoglalni a várost. „Mert ki ne tudná, hogy a mi ősünk Bajezid idejében ezen város császára az egész nyugatot ellenünk támasztotta... kik a Dunán átkelve s annak partján a mi birodalmunkban táborot ütve nem kisebbben törték a fejöket, minthogy egész erőnket és birodalmunkat leverjék és bennünket Európából és Ázsiából kikergessenek.”

Mehmed ezzel az 1396. évi nikápolyi keresztes hadjáratra utalt. Ezután felelemlegette, hogyan „keltette fel a császár az oszmánok ellen Timurt, majd pedig a géta Jánost (Hunyadi Jánost) a painonokkal ellenünk ingerelte, ki is nagy erővel kétszer-háromszor átkelvén a Dunán és birodalmunkba ütven atyámnak sok bajt okozott... Tehát kedvelt híveim, miután ily város áll velünk szemben, mely nyilván és titkon mindent elkövet ellenünk, mely birodalmunk vesztére tör, mi késlekedjünk, mind ezt számba se vegyük s ne törekedjünk-e azt addig bevenni, míg meg nem ront bennünket? [...] Én tehát... azt mondom, hogy rögtön támadnunk, hadakoznunk és be kell vennünk a várost... mert lehetetlen, hogy birodalmunk bátorságban legyen s vagyonunk

7 Ágoston 2022, 11. p.

veszendőbe ne menjen, ha ezt a várost be nem vesszük, vagy a föld színéről el nem töröljük.”⁸

Alapos előkészületek után Mehmed 1453. április 6-án vette ostrom alá Konstantinápolyt, és május 29-én sikerült elfoglalnia. Az ostrom és az ehhez szükséges ágyúk, ostromgépek és muníció, a katonaság és az élelmiszerek gondos előkészítése, valamint Konstantinápoly elszigetelése, amit a Boszporusz európai partján 1452-ben három hónap alatt emelt erőd (Rumeli Hisarı) segítségével valósított meg, egyértelműen bizonyította, hogy az ifjú szultán igencsak ért a hadi mesterséghez.

Mehmedről köztudott volt, hogy szívesen olvasott olyan munkákat, amelyek ókori hadjáratokról és hadvezérekről, kivált Nagy Sándorról szóltak, de érdeklődött a korabeli haditechnika iránt is. Konstantinápoly sikeres ostromában döntő szerepe volt a szultán hadicselének; parancsára katonái hetven kisebb hajót juttattak szárazföldi úton a Boszporusból az Aranyzarv-öbölbe, amelynek torkolatát a bizánciak az ostrom előtt kifeszített láncsal zárták el.

A történészek Konstantinápoly bevételét a „hadügyi forradalom” és az ágyúk mindent eldöntő szerepének egyik legdrámaibb példaként emlegetik. Az ostromlővegek közül a legismertebb a magyarországi Orbán mester által öntött hatalmas bronzágyú, amelynek hossza a korabeli leírások szerint 780 cm, kalibere (a cső átmérője) 74,5 cm volt, és 499 kg súlyú kőgolyókat lőtt ki. Az Orbán ágyújához hasonló hatalmas lövegekből kevés maradt fenn, de azok is mind kisebbek. Ilyen a „Dardenállak ágyúja” néven ismert oszmán löveg, amelyet 1464-ben két részben öntöttek. Ennek tömege 17 069 kg, hossza 518 cm, kalibere pedig 63.5 cm volt, és 300 kg súlyú kőgolyókat lőttek ki belőle. Minőségét jól mutatja, hogy az ágyút a következő évszázadokban is használták: utoljára 1807-ben vetették be brit hajók ellen. Ehhez hasonló ágyúkat használtak az oszmánok 1456-ban Nándorfehérvár, 1464-ben Jajca és 1480-ban Rodosz ostrománál is. Ilyen monstrumlövegek öntésére és kezelésére a korban csak a technológiailag legfejlettebb államok voltak képesek, Mehmed birodalma pedig ekkoriban élen járt a haditechnológiában és hadiipari termelésben.⁹ A korban szuper-

8 Kritobulosz: *II. Mehmed élete*. (Ford. Szabó Károly). Budapest, 1875. MTA, 28–41. p., az idézett részek: 28., 33–34., 36. p.

9 Gábor Ágoston, Saruca, Orban and the Bombards of Constantinople. In Géza Dávid – Antal Molnár – Gábor Fodor (szerk.): *Hürmetler. Studies in Honour of Pál Fodor on His Seventieth Birthday*. Budapest, 2025, Hun-Ren, 17–36. p.

fegyvernekfegyvernek számító hatalmas ágyúk mellett azonban a szultán sikeres ostromában a körültekintő tervezés, a leleményes vezetés (hajók, katonák és fegyverzet átszállítása a bizánci védelem leggyengébb pontjának számító Aranyszarv-öbölbe), az ostromban való jártasság (aláaknázás, „háromszög” tüzelési technika, mozsárágyúk használata), a számbeli fölény (hetvenezer oszmán a tízezer védővel szemben), a jobb logisztika (bőséges élelmiszer- és fegyverutánpótlás) és a felmentő csapatok hiánya is szerepet játszott.

Az egymással versengő görög és török krónikások fontos töréspontnak tekintették az 1453. évet. Az előbbieket az ezeréves Bizánci Birodalmat, az ortodox kereszténység egyházi és kulturális központját siratták. Az utóbbiak az iszlám győzelmét és a fiatal, a Fátih – azaz Hódító – melléknévvel megtisztelt szultánt ünnepelték, aki a muszlimok régi vágyát teljesítette be, hiszen az iszlám harcosai a 9. század óta többször is próbálkoztak Konstantinápoly elfoglalásával. Velence és Genova, a térség két vezető kereskedő köztársasága kereskedelmi érdekeit féltette. Mint kiderült, nem ok nélkül, hiszen Mehmed 1475-ben elfoglalta Genova Krím-félszigeten lévő kolóniáit, Velence pedig háborúk, keresztes hadjáratok és a korban méltán csodált diplomáciája és kémhálózata segítségével igyekezett érdekeit, földközi-tengeri és dalmáciai birtokait megvédeni, gyakran kiegyezve a hódítókkal, de busásan profitálva az oszmánokkal folytatott kereskedelemről és a szultánok által a köztársaságnak adott kiváltságokból. A városból Itáliába menekült politikai emigránsok és tudósok, írnokok és kódexmásolók pedig jelentős szerepet játszottak az ókori görög történelem, irodalom és filozófia eredményeinek, különösképpen pedig Arisztotelész és Platón műveinek európai terjesztésében.

MEHMED NÁNDORFEHÉRVÁRI VERESÉGE

1456-ban II. Mehmed szultán 5000 főnyi elit janicsárral megerősített, mintegy 50 000 fős sereggel ostrom alá vette Nándorfehérvárt. A szultán – a szemtanú török krónikás, Turszun Bej szerint – jól tudta, hogy a vár Magyarország kulcsának, kapujának számít, és a Korán parancsának engedelmeskedve, miszerint „Lépjetek hát be a házakba az ajtókon át,” elhatározta, hogy elfoglalja.¹⁰ Állítólag kijelentette, hogy

10 Tursun Bey: *Tarih i Ebül-feth* (kiadja Mertol Tulum). Isztanbul, 1977, Baha Matbaası, 79. p. A krónikás által hivatkozott Korán-verset (2. szúra: 189) Simon Róbert fordításában idéztem. *Korán*. Budapest, 1987, Helikon Kiadó.

mindössze két hétre van szüksége az erősség leküzdéséhez, és hogy két hónap múlva már a magyar fővárosban, Budán lesz. Csak épp Hunyadi Jánossal, az oszmán krónikák „átkozott Jankójával” nem számolt, aki végül legyőzte a Hódító szultánt. Igaz, a török krónikások, így Turszun Bej is diadálnak állították be vereséget. Mint írták, a védőket és a várból kicsapó magyarokat az iszlám harcosai több csatában is legyőzték: „lovaik patái alatt összetörték... és a vár elfoglalásának lehetősége is közel volt.” A szultán elégedett volt e győzelmekkel, és pusztán azért döntött a visszavonulás mellett, mert látta, hogy katonái fáradtak, és közülük többen is megsebesültek. A lerombolt erősség – így a krónikák – úgyis az ő zsákmányának tekinthető, és elfoglalására eljön majd a megfelelő alkalom is.¹¹

Ez az alkalom azonban – részben Hunyadi János és Mátyás király védelmi politikájának és katonai reformjainak köszönhetően – csak három emberöltővel később jött el. Az említett reformok mellett az 1456-ban elszenvedett kudarc pszichológiai hatásának is szerepe volt abban, hogy az oszmánok 1521-ig, Szulejmán szultán uralkodásáig nem próbálkoztak a vár ostromával és Magyarország elfoglalásával. A nándorfehérvári diadal sem tudta azonban elejét venni a további hódításoknak: rövid időn belül elesett a Peloponnészosz-félsziget (1458 és 1460), Szerbia (1459), Bosznia (1463) és Hercegovina is (1463–1483), és évszázadok kellettek ahhoz, míg e területek végül felszabadultak az oszmán uralom alól.

A BIRODALOMÉPÍTŐ SZULTÁN

A szultán tisztában volt Konstantinápoly stratégiai fontosságával. Korábban említett beszédében a következőket mondta: amennyiben a „várost be vesszük, abból, mint fellegrvárból kimentve, csekély fáradsággal s rövid idő alatt az egész világot beszárguldozhatjuk... és urai leszünk a szárazföldnek és a tengernek.”¹² Az oszmánok Konstantinápoly birtokában valóban ellenőrzésük alá vonták az Ázsia és Európa közötti szárazföldi és tengeri kereskedelmet, busásan profitálva belőle. A város Mehmed alatt nemcsak a birodalom gazdasági, politikai és diplomáciai fővárosává lépett elő, hanem ezzel egyidejűleg az oszmán flotta bázisává is, de emellett fontos szerepet töltött be a hajóépítés, az ágyúöntés és

¹¹ Uo. 83. p.

¹² Kritobulosz: i. m. 40. p.

a fegyvergyártás terén is – azaz tulajdonképpen a szárazföldi és tengeri hódítások logisztikai központjává vált.

Mindez nagyban elősegítette, hogy az oszmánok felépíthessék az ókori Róma bukása óta a térség legerősebb birodalmát. II. Mehmed halálakor az Oszmán-ház által uralt területek nagysága 850 000 km² volt, amelyből csupán az európai részek kiterjedése (403 500 km²) is jóval meghaladta Magyarország területét. A birodalom népessége ekkoriban körülbelül 9 millió fő körül lehetett – vagyis háromszor nagyobb, mint a korabeli Magyarországé. Költséges háborúi ellenére Mehmed alatt a birodalom jövedelme évi 3,5 millió aranydukátra rúghatott; ezzel szemben Hunyadi Mátyás csak 610-680 ezer aranyforintnyi – azaz a szultánénál háromszor kisebb – jövedelmet mondhatott magáénak.

Konstantinápoly meghódítása az oszmán állam és a szultáni hatalom fejlődése szempontjából is fordulópontot jelentett. A hódítással járó presztízst és erőforrásokat kihasználva II. Mehmed a végvidéki oszmán államot egy egyetemes uralomra igényt tartó, központosított birodalom-má alakította át. A város elfoglalása után a szultán kivégeztette a tapasztalt nagyvezíret, Halil pasát, aki 1446-ban II. Murádot visszahívta a trónra, és aki magát az ostromot is ellenezte. Ezzel az oszmán dinasztiával együtt felemelkedett Csandarli család hatalma – akárcsak számos más befolyásos török családé – végképp leáldozott. Mehmed udvari rabszolgáiból választott vezíreket, akik mindent neki köszönhettek, és ezért hűségesen támogatták hódító politikáját. Az új gyakorlatnak megfelelően az 1453 és 1654 között kormányzó hetvenegy nagyvezír közül mindössze kilenc volt muszlim török, akik összesen tizenhat évig voltak hivatalban. A többiek szerb, bizánci, boszniai és albán nemesi családok leszármazottai közül kerültek ki, vagy olyan, kevésbé előkelő balkáni, itáliai és kaukázusi keresztények voltak, akik hadifoglyokként vagy a gyermekadó révén kerültek a szultáni palota iskolájába. A feltétlen hűség mellett e képzett, szülőföldjük nyelvét, kultúráját és politikai viszonyait jól ismerő államférfiak az oszmán hódításokban és az elfoglalt területeknek a birodalomba történő integrálásában egyaránt fontos szerepet játszottak.

A hódítás – amellet, hogy megszilárdította a fiatal szultán hírnevét és legitimitását – drámai módon átalakította az oszmán elit politikai

világképet is. A „Rum (a Bizánci Birodalom) császára” és a *baszileusz* címek felvételével II. Mehmed kifejezésre juttatta azon igényét, hogy a római császárok örökébe kíván lépni. Ezek a bizánci címek – a régi török és iszlám kagán és szultán címekkel együtt – az egyetemes uralom iránti igény kifejeződésének tekinthetők.

Bármennyire is tehetséges uralkodó volt, Mehmed sikereit nem egyedül érte el: ezekben vezíreinek és tanácsadóinak is fontos szerep jutott. Leghosszabb ideig hivatalban lévő nagyvezíre Angelović Mahmúd pasa volt, aki bizánci-szerb nemesi családból származott. 1427-ben, hétévesen esett török fogságba, és II. Murád szultán drinápolyi palotaiskolájába került. 1459-ben ő hódította meg Szerbiát bátyja, Mihail Angelović segítségével, aki a szerb régenstanács tagja és az oszmán-párti erők vezetője volt. Két évvel később, 1461-ben pedig Mahmúd pasa unokatestvérével, Georgiosz Amiroutzesszel, a Trapezunti Császárság utolsó uralkodójának főminiszterével folytatott tárgyalások során biztosította e bizánci utódlam behódolását, amelyet a Konstantinápolyból menekült Komnénoszok azután alapítottak Kis-Ázsia északkeleti partvidékén, hogy a keresztetek 1204-ben elfoglalták a bizánci fővárost.

Gentile Bellini, ülő janicsárt ábrázoló rajz (1480 körül)

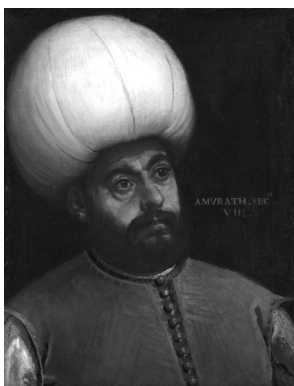
II. Mehmed előtt az oszmán birodalomnak nem volt természetes földrajzi központja, hiszen fekvése miatt sem Bursza, sem pedig Drinápoly nem tölthette be ezt a szerepet. Konstantinápoly ezzel szemben egy ideális elhelyezkedésű, az európai és ázsiai oszmán birodalomrészeket összekötő, ezeréves császári pedigrével büszkélkedő főváros volt. Mehmed és utódai gyorsan újjáépítették és benépesítették a várost, amelynek korábbi lakossága (mintegy negyvenezer fő) 1477-re megduplázódott, és a XVI. század végére már elérte a 250 000 főt (ezzel tulajdonképpen a korabeli Európa legnépesebb városává vált). Az oszmánok toleránsan és pragmatikusan viselkedtek a korábbi görög és európai keresztény (főként genovai és velencei) lakókkal szemben, Mehmed fia és utóda, II. Bajezid szultán (1481–1512) pedig befogadta a Spanyolországból elűzött szefárd zsidókat is. Mindez azt eredményezte, hogy a XV. század végén a város lakóinak 60%-a muszlim, 40%-a pedig keresztény és zsidó volt. E többnyelvű, soknemzetűségű és sokvallású város hamarosan az európai kereskedelem, diplomácia és kémkedés egyik legfontosabb központjává vált.

A szultán dzsámikat és piacokat, ezek köré pedig új kereskedelmi és lakónegyedeket építtetett. Ekkor készült el a Hódító dzsámija és a Fedett Bazár – napjainkban mindkettő Isztambul főbb nevezetességei közé tartozik. Az újonnan épült mecsetek, vallási kollégiumok, könyvtárak, dervisszállások, fürdőházak, kórházak, szegénykonyhák és karavánszerájok fokozatosan átalakították a városképet, amely egyre inkább muszlim jelleget öltött. A Fedett Bazár nemcsak a kereskedők üzleteinek adott helyet, illetve szolgált biztonságos raktárral az értékes árucikkek számára, de megkönnyítette az adásvételek felügyeletét és megadóztatását is (ez az egyre központosítottabb állam gazdaságpolitikájának szempontjából bírt kiemelt fontossággal). A szultán kezdeményezésére, majd az ő példáját követő elit megbízásainak következtében fellendült az építkezés is; e téren számos olyan vállalkozásról tudunk, amelyhez komoly tőkebefektetésre volt szükség, és amely több ezer szakmunkásnak és napszámosnak adott munkát. A munkaerő zömét azok az újdonsült konstantinápolyi lakosok tették ki, akik vagy a szervezett áttelepítések, vagy a gazdaság ösztönző hatására megindult önkéntes betelepülés következtében érkeztek a városba. A tehetséges és munkát, jobb életet remélő emberek között a birodalom minden szegletének lakói képviseltették magukat, de szép számmal voltak

közöttük külföldiek is; ezek többségét a kormányzat a hadseregben és az igazgatásban, valamint a városban alapított hajóépítő, ágyúöntő és egyéb hadiipari műhelyekben alkalmazta.

Mehmed birodalmának központja az általa építtetett és ma Topkapı Szeráj néven ismert új szultáni palota volt, ahol az uralkodó muszlim és keresztény tudósokkal, művészekkel és udvaroncokkal vette körül magát. Ezek közé tartozott Ali Kuscsu muszlim csillagász, a velencei Gentile Bellini, az anconai humanista Ciriaco de' Pizziccolli, valamint Georgiosz Amiroutesz is. A szultán ismert arcképét Bellini festette meg, „világhódítóként” ábrázolva Mehmedet, az anconai Ciriaco pedig naponta olvasott fel neki Livius és Hérodotosz műveiből. Georgiosz Amiroutesz arabra fordította Ptolemaiosz *Geographia* című művét, és egy hatalmas fali világtérképet is készített, amely a terjeszkedő birodalmat ábrázolta.¹³

Mindezek ellenére Mehmed szultánt aligha sorolhatjuk a reneszánsz fejedelmek közé, ahogyan azt a „globális” reneszánsz mai hívei teszik. Bár magát a római és a bizánci császárok örökösének tekintette, birodalmát olyan uralkodóként kormányozta, akinek elsődleges célja a török-iráni és iszlám minták alapján kiépített, egyetemes monarchia létrehozása volt.

II. Murád
(Paolo Veronese festménye, 1550)

II. Mehmed portréja
(Gentile Bellini festménye, 1480)

13 A fentiek kapcsán lásd Ágoston 2022, 73–95. p.

Albert Weber

POLITIKAI SZÖRNYETEG VAGY HŐS KATONA?

– Adalékok Vlad Țepeș életrajzának újragondolásához –

Vlad Țepeș¹ – „Drakula” – históriája egy olyan regionális jelentőségű uralkodó története, aki már saját életében legendává vált. Pályafutása, amely egyszerre példája a hősiességnak vagy éppen a zsarnokságnak és az árulásnak, a katolikus és az ortodox Európa, valamint az iszlám világ határán bontakozott ki, és nem csupán a nagyközönséget nyűgözi le mind a mai napig, hanem a tudósokat is. De mivel magyarázható, hogy e viszonylag jelentéktelen történelmi személyiség ilyen maradandó kulturális hatást tudott kifejteni? Minek köszönhető, hogy valaki egyszerre vonul be hős katonaként és politikai szörnyetegként a történelembe?

A Drakula-legenda, pontosabban az egykori havasalföldi vajda, Vlad Țepeș (kb. 1431–1476) alakjának sokféle és gyakran ellentmondásos fikcionalizálása² csakis a történettudomány által feltárt tények fényében, a fennmaradt korabeli források teljes spektrumára támaszkodva érthető meg igazán. Jelen tanulmány ezen tények összegzését kívánja nyújtani, és egyrészt a szerző készülő Vlad Țepeș életrajzára, másrészt pedig a Corpus Draculianum projekt eredményeire támaszkodik (a projekt célja kritikai kiadásban közölni és elemezni mindazokat az ismert középkori forrásokat, amelyek vagy magától Vlad Țepeștől származnak, vagy valamilyen módon kapcsolódnak a vajda alakjához).³ A források

-
- 1 A Vlad Țepeș (kiejtve: Cepes) nevet talán leginkább Karóbahúzó Vladként lehetne magyarra fordítani.
 - 2 Az a folyamat, amely során egy valós esemény vagy személyiség történetét kitalált részletekkel egészítik ki, a valós tények egy részét pedig megváltoztatják. Jelen tanulmányban a fogalom az így létrejött történetet is jelöli.
 - 3 Thomas M. Bohn, Adrian Gheorghe, Albert Weber (szerk.): *Corpus Draculianum Dokumente und Chroniken zum walachischen Fürsten Vlad dem Pfähler 1448–1650* [Karóbahúzó Vlad havasalföldi fejedelemről szóló dokumentumok és krónikák, 1448–1650]. Sajtó alá rendezte: Adrian Gheorghe és Albert Weber. Vol. 1: *Briefe und Urkunden*. Part 1: *Die Überlieferung aus der Walachei*. [1. kötet: Levelek és oklevelek. I. rész: Havasalföldi források]. Wiesbaden, 2017, Harrassowitz; Part 2: *Die Überlieferung aus Ungarn, Mitteleuropa und dem Mittelmeerraum* [II. rész: Magyarországi, közép-európai és mediterrán források]. Wiesbaden, 2017, Harrassowitz; Vol. 3: *Die Überlieferung aus dem Osmanischen Reich. Postbyzantinische und osmanische Autoren* [3. kötet: Az Oszmán Birodalom forrásai. Posztbizánci és oszmán szerzők]. Wiesbaden, 2013, Harrassowitz.

mellett kiemelt jelentőséggel bírnak azok az életrajzi munkák, amelyeket Nicolae Stoicescu, Ștefan Andreescu és Matei Cazacu írtak Tepeșről; mindhárom szerző könyve alapműnek számít a témával foglalkozó kutatók körében.⁴ Végül annak érdekében, hogy Tepeș történetét kontextusba helyezzük, a tanulmány kitér Vlad Draculnak, Tepeș apjának az életére is.

TUDOMÁNYOS MEGKÖZELÍTÉS VERSUS TÖRTÉNETI MÍTOSZOK

Vlad Tepeș és családja történetének kutatása során három alapvető kihívással kell szembenéznünk:⁵

1. A kortárs középkori forrásokban meggyökeresedett fikcionalizációk lebontásának szükségességével.⁶

2. A ma elérhető szakirodalom kritikai megközelítésének szükségességével. Ez azért különösen fontos, hogy a kereskedelmi céllal íródott vagy ideológiai szempontból torzító szövegeket és a valóban kiemelkedő tudományos munkákat elkülöníthessük egymástól.

3. A korszerű elméleti apparátus alkalmazásának szükségességével, amely hozzásegít bennünket ahhoz, hogy a középkori világot és annak összetett társadalmi-politikai dinamikáját a maga komplexitásában megérthessük.

Vlad Tepeșszel azonosítható személy kriptoportréja⁶ a bécsi Maria am Gestade templom 1480 körül festett oltárképén, amely Jézus keresztre feszítését ábrázolja (Fotó: Adrian Gheorghe)

4 Nicolae Stoicescu: *Vlad Tepeș*. București, 1976, Editura Academiei; Ștefan Andreescu: *Vlad Tepeș (Dracula). Între legendă și adevăr istoric* [Vlad Tepeș (Dracula). Legenda és történelmi valóság között]. București, 1976, 1998, 2013, Editura Enciclopedică; Matei Cazacu: *Dracula*. Leiden, Boston, 2017, Brill.

5 Weber: i. m. 7–13. p.

6 Kriptoportré, rejtett portré: mitológiai vagy bibliai alak arevonásai mögé rejtett kortárs személy portréja.

Bevezetésként tehát három nagyobb kérdéskört kell áttekintenünk. Ezek közül az első arra vonatkozik, hogy a 15. századi Európa meglehetősen szűkös és gyakran pontatlan tudással rendelkezett a Havasalföldi vajdasággal és ennek román nyelvű népességével kapcsolatban.⁷ Alaposabb ismeretek híján a humanista tudósok munkái is csupán felszínes részleteket tartalmaznak a téma kapcsán, a megbízható információk hiánya pedig különféle fikcionalizációk elterjedéséhez vezetett. Típusos hazáját illetően egyszerűen nem léteztek valódi szakértők az adott korban. Szintén fontos megemlíteni, hogy a korabeli történetírást sem tekinthetjük a mai értelemben vett, megfelelő kritikai apparátussal felvértezett tudománynak; sokkal inkább egyfajta történeti teológiaként működött (lásd pl. Thomas Ebendorfer vagy Johannes Trithemius munkásságát). A krónikáírók célja az volt, hogy értelmezzék az isteni akaratoknak az emberi történelemben való megnyilvánulásait, emellett pedig saját társadalmi és politikai környezetük is erőteljesen befolyásolta őket.⁸ Ez különösen az udvari történetírók munkáiban érhető tetten – például a magyar királyi udvarban alkotó Antonio Bonfini esetében, az Oszmán Birodalom krónikásainál a Fenséges Portán, vagy éppenséggel olyan költők műveiben, mint Michel Beheim és Janus Pannonius. Ebben a közegben a történelmi tényeket meglehetősen rugalmasan kezelték: a szerzők célja sokkal inkább bizonyos narratívák közvetítése volt, mintsem az események hiteles rekonstrukciója.

Másodsorban fontos leszögeznünk, hogy a Vlad Ţepeşre vonatkozó modern kutatások – néhány figyelemre méltó kivételtől eltekintve – nem minden szempontból felelnek meg a középkorral foglalkozó történetírás tudományos elvárásainak.⁹ A nyugati akadémiai közegben ez

7 Weber: i. m. 348–349 p.

8 A főként teológiai képzettséggel rendelkező szerzők által művelt történeti teológia kapcsán lásd: Karl Ferdinand Werner: Gott, Herrscher und Historiograph. Der Geschichtsschreiber als Interpret des Wirkens Gottes in der Welt und Ratgeber der Könige (4–12. Jh.) [Isten, az uralkodó és a történetíró. A történetíró mint Isten világban való működésének értelmezője és a királyok tanácsadója (4–12. század)]. In Ernst-Dieter Hehl – Hubertus Seibert – Franz Staab (szerk.): *Deus qui mutat tempora. Menschen und Institutionen im Wandel des Mittelalters* [Az időket változtató Isten. Emberek és intézmények a változó középkorban]. Festschrift Alfons Becker. Sigmaringen, 1987, Thorbecke, 1–31. p.

9 Az említett kérdés, valamint a német Drakula-történetek kapcsán lásd: Dieter Harmening: *Der Anfang von Dracula. Zur Geschichte von Geschichten* [A Drakula-jelenség kezdete – a történetek történetéről]. Würzburg, 1983, Königshausen & Neumann.

részben a középkori román történelemre vonatkozó ismeretek általános hiányával magyarázható, részben pedig azzal a ténnyel, hogy a téma iránt érdeklődő kutatókra főként Raymond McNally és Radu Florescu népszerű, ám tudományos szempontból igencsak kifogásolható munkája gyakorolt hatást. Az említett szerzők elsőként kapcsolták össze a fiktív vámpírgróf alakját a történelmi személyiséggel,¹⁰ ez a társítás azonban több szempontból is katasztrofálisnak bizonyult (és hatása napjainkban is érezhető): nemcsak a középkori román valóság alapvető félreértelmezését eredményezte, hanem számos, a Balkánra vonatkoztatott, egyszerűsítő és káros sztereotípiát elterjedését is elősegítette (ilyenek pl. a keleti despotizmus, az állandó korrupció, stb.). Az efféle értelmezési keretek inkább akadályozzák, mint elősegítik a történelmileg hiteles elemzést, azonban Nyugaton a Vlad Țepeșsel foglalkozó kutatók körében éppen ez az alapvetően téves megközelítésmód vált uralkodóvá.

Ezzel szemben a román történetírást főként olyan, 19. és kora 20. századi nemzeti narratívák határozzák meg, amelyek – bár más okokból – szintén meglehetősen problematikusnak tekinthetők. E narratívák többnyire a „jó” vajdák hazafiságát és a „rossz” bojárok árulását helyezik előtérbe, emellett pedig a Havasalföldön, Moldvában és Erdélyben élő románok feltételezett egységét és közös identitását hangsúlyozzák. Mindezek kapcsán fontos megjegyezni, hogy amennyiben a történelmi vizsgálódás valamiféle erkölcsi küldetéssé szűkül, könnyen a tudományos megismerés gátjává válhat, ez pedig általában olyan zárt körben zajló diskurzusok kialakulásához vezet, amely során a szerzők újra és újra ugyanazokat a kanonizált klasszikusokat idézik anélkül, hogy bárki is kritikusan viszonyulna az általuk kidolgozott értelmezésekhez.

A „klasszikus” román történetírás egy másik problémája abból adódik, hogy számos ide sorolható munka a királyi, illetve a kommunista Románia idején született, amikor a kutatók szinte egyáltalán nem fértek hozzá az ország határain kívül fekvő levéltárak anyagaihoz. Részben

10 Raymond McNally, Radu Florescu: *In search of Dracula: A true history of Dracula and vampire legends* [Drakula nyomában: Drakula és a vámpírlegendák igaz története]. New York 1972, Galahad Books.

ennek tulajdonítható, hogy Vladról és koráról egyfajta egyszerűsítő – és számos vonatkozásában torz – ismeretanyag jött létre.¹¹

A fentebb ismertetett, meglehetősen mélyen gyökerező problémák jelentős mértékben megnehezítik a „Drakula-kutatást”. Éppen ezért úgy véljük, hogy csak egy modern és kritikai szemléletű medievisztikai megközelítés vezethet előrelépéshez e kérdésben, amely képes új eredményeket produkálni, új perspektívákat nyitni, ezáltal segítve elő a valódi megismerést. Egy ilyen megközelítés első lépéseként azonban elengedhetetlenül szükséges, hogy tisztázzunk bizonyos kérdéseket.

Egyrészt tudomásul kell vennünk, hogy a középkorban nem léteztek a mai értelemben vett „nemzetek”, és így nemzeti alapú hazafiság sem létezett. E modern fogalmak visszavetítése teljesen ellehetetleníti a középkori világnézet megértését.¹² (Egyébként az említett fogalmak nagyrészt a 19. századi elitekhez kötődnek, amelyek tagjai ironikus módon éppen a középkori renddel szemben alakították ki ezeket.) Másrészt le kell szögeznünk, hogy az általunk ismert, intézményeken alapuló, territoriális államok sem jöttek még létre a tárgyalt időszakban.¹³ A politikai autoritás személyes kapcsolatokon és szövetségeken, hierarchiakon, elit hálózatokon és társadalmi-kulturális normákon alapult. Ebben a közegben a hatalom gyakorlása nem személytelen bürokráciákon keresztül történt, hanem olyan tisztségek révén, amelyek társadalmi státusszal, az erőforrásokhoz való nagyobb mértékű hozzáféréssel és meghatározott fokú befolyással jártak. A hivatalviselést ezért elsősorban politikai, nem pedig adminisztratív szempontok határozták meg. A lakosság túlnyomó többsége nem rendelkezett a mai értelemben vett közeleti programmal vagy politikai tudattal, jöllehet a marxista történetírás ennek éppen az ellenkezőjét állítja. Ugyanígy az elitek kapcsán sem beszélhetünk valamiféle fejlett közgazdasági szemlélet

11 Weber: i. m. 108–115. p.

12 Erről bővebben lásd: Timothy Reuter: *Medieval Politics and Modern Mentalities* [Középkori államalakulatok és modern mentalitások]. Cambridge, 2006, Cambridge University, vagy Ernst Schubert: *Fürstliche Herrschaft und Territorium im späten Mittelalter* [Fejedelmi hatalom és terület a késő középkorban]. München, 2006, Oldenbourg.

13 Ezt a nemzetközi medievisztikai kutatásokban közismert tényt egyes, Vladról író kutatók még mindig figyelmen kívül hagyják. A középkori Havasalföld politikai és társadalmi rendszerének kiváló elemzését nyújtja Marian Coman: *Putere și teritoriu. Țara Românească medievală (secolele XIV–XVI)* [Hatalom és terület. A középkori Havasalföld (14–16. század)]. București, 2013, Polirom.

vagy hosszútávú modernizációs elképzelések meglétéről. Összefoglalva: a történetírás azon irányzata, amely a román középkort a teleologikus nemzeti történelem egyfajta proto-nemzeti szakaszának tekinti, komoly akadályt jelent a korszak összetettségének megértésében.

Most pedig tekintsük át a Vlad Țepeșsel és családjával kapcsolatos alapvető életrajzi adatokat.

II. VLAD „DRACUL” ÉS A DRĂCULEȘTI CSALÁD FELEMELKE-DÉSE¹⁴

Miután az oszmánok 1420-ban megölték I. Mihail vajdát és fiait, a Havasalföldi vajdaság megalakulása óta uralkodó Basarab-dinasztia törvényes trónörökös nélkül maradt. A vajdaság törvényei értelmében bármely korábbi vajda férfi leszármazottja igényt tarthatott a trónra, ez pedig azt eredményezte, hogy gyakorlatilag bárki, aki rendelkezett az ehhez szükséges katonai erővel, valamint képes volt elegendő támogatót maga mellé állítani, rákényszeríthette az ország bojárjait, hogy vajdaként ismerjék el – gyakran akár elődje meggyilkolása árán is. A korábbi vajdák, I. Dan (megh. 1386-ban) és testvére, I. Mircea – Mircea cel Bătrân – (1386–1418) fiai és leszármazottai közül több trónkövetelő – az egymással vívott küzdelem állásának függvényében – időszakosan uralomra is jutott. Ezek közé tartozott Radu II. Praznaglava (1420–1422, 1426/1427), II. Dan (1422–1426, 1427–1431), Alexandru Aldea (1431–1436) és végül Vlad Dracul (1437–1442, 1444–1447) is, Havasalföld meghatározó dinasztiajának, a Drăculești-háznak az alapítója, aki nem mellesleg a későbbi rettegett uralkodó, Vlad Țepeș apja is volt.

Azt megelőzően, hogy állítólag felvették a Luxemburgi Zsigmond német és magyar király által alapított Sárkányrendbe, amelynek célja

14 Lásd: Weber: i. m. 116–305. További hasznos áttekintés: Constantin Rezachevici: *Cronologia critică a domnilor români din Țara Românească și Moldova a. 1324–1881. Secolele XIV–XVI* [A havasalföldi és moldvai fejedelmek kritikai kronológiája, 1324–1881. 14–16. század]. București, 2001, Enciclopedică; Engel Pál: *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary, 895–1526* [Szent István birodalma. A középkori Magyarország története, 895–1526]. London, New York, 2001, Tauris; valamint Oliver Jens Schmitt (szerk.): *Handbuch zur Geschichte Südosteuropas. Vol. 2: Herrschaft und Politik in Südosteuropa von 1300 bis 1800* [Kézikönyv Délkelet-Európa történetéhez. 2. kötet: Hatalom és politika Délkelet-Európában 1300–1800]. Berlin/Boston, 2021, De Gruyter Oldenbourg, 129–253. p. Sajnos mindmáig nem létezik olyan életrajz Drakula vajdáról, amely a modern medievisztika tudományos mércéinek megfelelően.

a hitetlenek elleni küzdelem volt, Vlad Dracul életéről nem sokat tudunk. Mivel az állandósulni látszó trónviszály miatt túl veszélyes lett volna Havasalföldön maradnia, száműzetésbe kényszerült, és igen valószínű, hogy egy ideig Zsigmond udvarában tartózkodhatott. Az uralkodóval és az udvar fontos tisztviselőivel kialakított kapcsolata lehet a magyarázat arra, hogy ortodox keresztényként is felvételt nyert a rendbe, ez ugyanis meglehetősen szokatlan lépésnek számított. Ismeretes, hogy megfordult a bizánci császári udvarban is, itteni tartózkodása azonban politikailag összehasonlíthatatlanul kevesebb előnnyel járt számára. Miután 1431-ben II. Dan egy, az oszmánok ellen vívott csatában elesett, Vlad Dracul Zsigmond támogatásával kinevezték Havasalföld új vajdájává. Vlad Nürnbergbe utazott, ahol ténylegesen is beiktatták a Sárkányrendbe, majd a most már a hivatalosan is megszerzett státusz biztosította legitimációval – és feltehetőleg jelentős anyagi támogatással – útnak indult, hogy minél gyorsabban elfoglalhassa trónját. Időközben azonban Alexandru Aldeának, akit a szomszédos Moldva is támogatott, sikerült a havasalföldi bojárokkal vajdává választatnia magát, és át is vette az uralmat a fejedelemség fölött. Vlad Draculnak tehát egyelőre nem maradt más választása, mint kivárni egy kedvezőbb alkalmat, hogy trónigényét érvényesíteni tudja. Ennek érdekében Erdélyben maradt, és a szászok által alapított Segesvár városában telepedett le, ahol a városi tanács pártfogását is sikerült elnyernie: pénzverdét alapított a településen, amelynek működése következtében a város is jelentős bevételhez jutott. Zsigmond azonban nem támogatta tovább pártfogoltját: a törököktől elszenvedett vereségek hatására a magyar királyság egyre inkább a védekező politikát részesítette előnyben, és mivel a szultán Alexandru Aldeát hűbéresének ismerte el, bármilyen hatalomátvételi kísérlet újabb háborúhoz vezetett volna. Ami Vlad segesvári tartózkodását illeti, köztudott, hogy a szász városok – részben biztonsági okokból – nagyon ritkán engedték meg idegenek számára, hogy a városfalakon belül telepedjenek le.¹⁵ Sokkal valószínűbb tehát, hogy a havasalföldi trónkövetelő is az alsóvárosban élt, és semmiképpen sem abban a házban, amelyet ma az ő lakhelyeként mutogatnak a turistáknak, és amely jóval később – a 17. században – épült.

15 Weber: i. m. 158–182. p.

A későbbi Vlad Ţepeş, a család másodszülött fiúgyermeké a segesvári tartózkodás évei alatt született. Anyja személyéről, valamint korai gyermekkoráról szinte semmit nem tudni, az azonban biztos állítható, hogy „Drakula” olyan közegben nőtt fel, amelyre a magyar, valamint az erdélyi szász nyelv és kultúra egyaránt nagy hatást gyakorolt. Ha figyelembe vesszük, hogy életének negyvenöt évéből körülbelül harmincat a Magyar Királyságban töltött, az is igen valószínű, hogy a magyar nyelvet jobban beszélte, mint a román.

Vlad Dracul végül 1436-ban szerezte meg a Havasalföld fölötti uralmat, azt követően, hogy Aldea betegség következtében elhunyt. Híveivel Târgovişte városába vonult, ahol a bojárok hivatalosan is megerősítették a trónon. Bár mindenki arra számított, hogy a Sárkányrend lovagjaként háborút indít az oszmánok ellen, a katonai erőviszonyok realitása meglehetősen gyorsan felülírta az elvárásokat: az oszmán seregek betörték Havasalföldre, dúlni kezdték a vidéket, az új vajda pedig arra kényszerült, hogy a fővárost elhagyva az északi hegyekbe vonuljon vissza. Zsigmond, aki ekkor már császár volt, nem tudott támogatást nyújtani hűbérese számára. Az oszmánok ugyan nem ültettek ellenjelöltet a vajdaság trónjára, Vlad Draculnak azonban Adrianopolba kellett utaznia, hogy behódoljon a szultánnak, és egyik fiát – feltehetőleg Vlad Ţepeşt, aki életkorából kifolyólag a legalkalmasabb volt erre a szerepre – túszként az oszmán udvarba vigye.

A behódolás gesztusa, valamint az a tény, hogy az oszmánok nem távolították el a trónról, Vlad Dracul rátermettségét és diplomáciai ügyességét bizonyítja, amelyre a bizánciakkal, magyarokkal és németekkel folytatott, hosszú éveken át tartó politikai érintkezés során tett szert. Keresztény szomszédai és egykori támogatói azonban egyre jobban eltávolodtak tőle, különösen miután 1438-ban arra kényszerült, hogy elkísérje II. Murád szultánt arra a pusztító hadjáratra, amelyet Erdély ellen vezetett, személyesen szavatolva az oszmán sereg havasalföldi átvonulásának biztonságát. A hadjárat egyetlen pozitív folyamánya az volt számára, hogy közbenjárására a törökök szabadon bocsátották az egyik erdélyi szász város, Szászsebes fogságba ejtett és rabszolgaságba hurcolt városi tanácsának tagjait. Ezáltal egyrészt bizonyos megbecsülést vívott ki magának keresztény szomszédai körében, másrészt pedig azt is sikerült elkerülnie, hogy az utóbbiak árulással vádolják.

A régióban uralkodó, meglehetősen zaklatott helyzet ellenére Vlad Dracul mind a vajdaságbeli bojárok, mind pedig az oszmánok támogatását meg tudta őrizni. Ha hihetünk az oszmán krónikáknak, a szultán hálából mindeddig túszként tartott fiát, Vlad Tepest is szabadon engedte. A következő évek során azonban a vajda helyzete egyre rosszabbra fordult. Hunyadi János törökellenes vállalkozásainak sikerei ismét Havasalföldre irányították az oszmánok figyelmét, akik ráadásul arra gyanakodtak, hogy a diplomácia terén igencsak járatos hűbéresük árulásra készülhet ellenük. Ennek következtében 1442-ben Dracult a szultán udvarába rendelték, ahol hirtelen börtönbe vetették, ugyanakkor pedig arra kényszerítették, hogy mindkét fiát, Vladot és Radut túszként átengedje a törököknek. Vlad számára ez már a második alkalom volt, hogy a törökök fogságába került, ráadásul ezúttal az elsónél jóval hosszabb és nehezebb időszakot kellett itt eltöltenie. Mindössze Dracul legidősebb fia, Mircea számára engedték meg, hogy apja oldalán Havasalföldön maradhasson, őt viszont rövidesen a vajda helyettesének is kinevezték.

Az 1443–1445 közötti kereszties hadjáratok eseményeire, amelyek a keresztények katasztrofális várnai vereségével végződtek, itt nincs lehetőségünk bővebben kitérni.¹⁶ Legyen elég annyit megjegyeznünk, hogy Dracul mindvégig meglehetősen óvatos stratégiát követett ebben az időszakban: ő maga nem csatlakozott a hadjáratához, és a magyar–lengyel keresztiesek számára is csak a szigorúan szükséges támogatást biztosította. Az oszmán udvarral fenntartott jó kapcsolatai végül meghozták a várt eredményt: 1446-ban a törökök mindkét fiát, Vladot és Radut is szabadon bocsátották, ez pedig rendkívül figyelemre méltó diplomáciai sikernek számított. Végül a Hunyadi Jánossal szembeni ellenséges viszonya bizonyult végzetesnek számára: a Magyar Királyság kormányzója, aki teljesen elveszítette bizalmát a hol az egyik, hogy a másik féllal szövethető vajdában, 1447-ben megölette Dracult, és a rivális Dănești-ház egyik tagját, II. Vladislavot ültette a trónra. Apjával együtt Mirceát is meggyilkolták – neki különösen kegyetlen vég jutott –, ám a Drăculești-ház másik két sarjának, Vladnak és Radunak sikerült átszöknie a Dunán, hogy az Oszmán Birodalomban keressenek menedéket.

16 Az események rövid áttekintéséhez lásd: Engel: i. m. 278–297. p.

Vajon Vlad Dracul valóban csupán az az uralkodó volt, aki trónra kerülve sokkal inkább a titkos tárgyalásokat, szövetségei váltogatását és az opportunizmust részesítette előnyben a nyílt katonai összecsapásokkal szemben, ahogyan azt a modern történetírás egy része sugallja? Vagy másként fogalmazva: azért vallott kudarcot, mert – ellentétben sokkal ismertebb fiával – a diplomáciát választotta a fegyveres harc helyett? Az efféle következtetések nem veszik kellőképpen figyelembe a tágabb geopolitikai összefüggéseket. Dracul uralkodása idején az oszmánok stratégiai figyelme Erdélyre és a déli magyar határvidékre összpontosult. Ennek következtében Havasalföld ellenőrzése – amely logisztikai szempontból az 1444-ben kudarcha fulladt keresztes hadjárat során is nagy jelentőséggel bírt – az oszmánok és a magyarok számára egyaránt égető fontosságú kérdéssé vált. Ezzel szemben Vlad Țepeș, azaz Karóbahúzó Vlad uralkodása idején a stratégiai fókusz nyugat felé – Szerbia, Bosznia, Albánia, sőt Olaszország irányába – tolódott el. Mindez azt eredményezte, hogy Țepeș – mivel jóval kisebb közvetlen nyomás nehezedett rá, mint apjára – sokkal szabadabban viselhetett háborút Havasalföld valamennyi szomszédja ellen.

Vlad Dracul kétségkívül a középkori román történelem egyik legérdekesebb és legösszetettebb alakjának tekinthető. Bár életének jelentős része a fellelhető források szűkössége miatt továbbra is homályban marad, teljes biztonsággal kijelenthető: sokkal jelentősebb személyiség volt annál, hogy mindössze Drakula apjaként emlékezzen rá a történetírás. Fiai nemcsak politikai éleslátását örökölték meg, hanem kiterjedt diplomáciai kapcsolatrendszerét is, és a későbbiek során mindegyikük tehetsége és befolyásos uralkodónak bizonyult.

VLAD ȚEPEȘ – EGY VALÓSZÍNŰTLEN LEGENDA¹⁷

A Vlad Țepeș fogságával kapcsolatos történetek – különösen az állítólagos bántalmazások és kínzások, amelyek következtében „Karós” vagy „Karóbahúzó” Vlad lett belőle – nem többek pusztán történeteknél: nem rendelkezünk megbízható forrásokkal arra vonatkozóan, hogy Țepeșnek 1442 és 1446 között milyen bánásmódban volt része. Annyi bizonyos, hogy eleinte az anatóliai hegyek között fekvő Eğrigöz várába

¹⁷ A fejezet – az előbbihez hasonlóan – a már említett, egyelőre nem publikált disszertációra épül. Weber: i. m. 204–297. o

került, ahol feltehetően meglehetősen zord körülmények között tartották fogva. Később, miután apja egyértelműen bizonyította a szultán iránti hűségét, egy egykori bizánci városba, Nymphaionba¹⁸ helyezték át, ahol az a fényűző palota állt, amelyet a kutatás sokáig Eğrigözzel kevert össze. Nem tudni, hogy Vladot valóban a palotában helyezték-e el, azonban egy olyan magas rangú túszerzés esetében, mint amilyen ő is volt, ez egyáltalán nem kizárható.¹⁹

Igen valószínű, hogy az Oszmán Birodalomban eltöltött időszak alatt Vlad a késő bizánci kultúra és nyelv megismerése mellett az oszmán uralkodó réteggel is jó kapcsolatokat épített ki, valamint olyan tapasztalatokra tett szert, amelyek későbbi életében is rendkívül hasznosnak bizonyultak számára. Akárcsak korábban apjának, neki is sikerült kivívnia az oszmán udvar tiszteletét és bizalmát, ez pedig azt eredményezte, hogy 1446-ban szabadon engedték, és 1448-ban – kihasználva, hogy az uralkodó vajda, II. Vladislav éppen a rigómezei csatában harcolt Hunyadi János oldalán – Havasalföld trónjára ültették.

Vlad azonban még túl fiatal volt, és sem a szükséges anyagi eszközökkel, sem megfelelő politikai bázissal nem rendelkezett ahhoz, hogy tartósan hatalmon maradjon. A Drăculești-frakció, amelynek több tagját lemészárolták vagy száműzésbe kényszerítették, még nem nyerte vissza korábbi erejét, II. Vladislav viszont meglehetősen gyorsan hazatért, és a trónt is visszaszerezte – feltehetően úgy, hogy közvetlenül a szultántól vásárolta meg. Az oszmánokból kiábrándult Vlad – ahelyett, hogy visszatért volna hozzájuk – Moldvába távozott, ahol valószínűleg apja hűséges családi szövetségeseinél keresett menedéket. Ez meglehetősen kockázatos lépés volt részéről: a moldvai vajda, II. Bogdan nem tartozott a Drăculești-ház szövetségesei közé, és akár ki is adhatta volna Vladot ellenségeinek. A köztük fennálló, egyáltalán nem baráti viszony valószínűtlenné teszi, hogy Vlad ebben az időszakban közelebbi kapcsolatot alakított volna Bogdan fiával, aki később Ștefan cel Mare – azaz Nagy István – néven vált ismert moldvai fejedelemmé. Az erről szóló történetek – mivel semmi nem igazolja őket – szintén nem többek pusztán történeteknél. Erre az időszakra vonatkozóan a történeti források nagyrészt hallgatnak Vlad tevékeny-

18 A település ma a Kemalpaşa nevet viseli.

19 Weber: i. m. 181–182. p.

ségéről. Csak annyit tudunk róla, hogy 1452-ben ismét Erdélyben tűnt fel, ahol havasalföldi száműzötteket akart toborozni, hogy Vladislav uralmát megdöntse. Hunyadi, aki ekkor már Magyarország kormányzója volt, megparancsolta neki, hogy hagyjon fel ezzel a szándékával, és lépjen az ő szolgálatába, de Vlad azonban nem volt hajlandó alávetni magát a kormányzónak, akinek apja halálában is része volt. Ehelyett híveivel visszavonult az erdélyi határvidékre, ahol különféle kétes tevékenységekből tartotta fenn magát. Egy, az elfogatására – vagy talán meggyilkolására – irányuló, ám sikertelenül végződő magyar kísérlet miatt végül arra kényszerült, hogy olyan hegyvidéki területeken keresen menedéket, ahol a királyi hatalom már alig érvényesült.

Az 1453-as esztendő drámai változásokat hozott Vlad életében.²⁰ Konstantinápoly elestét követően egyre valószínűbbnek látszott, hogy az oszmánok előbb-utóbb ismét nagyszabású hadjáratot indítanak Magyarország ellen. E fenyegetésre Hunyadi egyrészt a különféle katonai erőforrások mozgósításával válaszolt, másrészt pedig igyekezett felszámolni minden olyan, a királyság határait veszélyeztető erőt, amely az oszmánok érdekszférájába tartozott. Ilyen értelemben II. Vladiszlav, Havasalföld vajdája nem pusztán a szultán hűbérese volt, de csapatai a törökök oldalán vettek részt Konstantinápoly ostromában is. A tény, hogy az ellene való beavatkozás vezetésére Vladot tartották a legalkalmasabbnak, jól mutatja, milyen nagyra értékelték képességeit. Vlad ezúttal elfogadta Hunyadi ajánlatát, hűséget esküdött a kormányzónak, és a magyar királynak is, majd hadjáratot indított Havasalföld dél-erdélyi birtokai ellen. E hadműveletek következtében Vladiszlav jelentős bevételektől esett el, amelyek immár Vlad egyre gyarapodó hadikincstárába folytak be. Az igazi fordulópontot azonban az 1456 nyarán vívott nándorfehérvári csata jelentette, amikor Hunyadi arra utasította Vladot, hogy biztosítsa Dél-Erdély határainak védelmét egy esetleges török támadással szemben. Nem világos, hogy az utasításban volt-e szó Havasalföld megszállásáról; tény azonban, hogy Vlad betört a vajdaság területére. A nem várt támadás következtében Vladiszlav elmenekült a fővárosból, Tîrgovişteről, és nem sokkal később meg is gyilkolták.

Bár Hunyadi Nándorfehérvárnál győzelmet aratott, hamarosan maga is a pestis áldozata lett, és Vlad, miután ismét hatalomra került, joggal

20 Weber: i. m. 204–210. p.

számíthatott arra, hogy a törökök elődjének halálát rajta fogják megtorolni. Az oszmánok azonban – akik még mindig nem heverték ki a korábban elszenvedett veszteségeket – meglepő módon nem sereget, hanem küldöttséget menesztettek hozzá. Felajánlották, hogy amennyiben a birodalomnak kifizetendő adó összegét évi 10 000 forintra emeli, nem csupán uralmát ismerik el, hanem védelmet is biztosítanak számára – azaz fiatalabb öccsét, Radut, aki még mindig az Oszmán Birodalomban élt, távol tartják a havasalföldi politikától. Bár az adó felemelése súlyos terhet rótt rá – a vajdai jövedelmek mintegy egynegyedét emésztette fel –, a megállapodás tulajdonképpen megszilárdította Vlad helyzetét. Mivel az a fenyegetés, amelyet Radu, az elégedetlen bojárok és a száműzött elit tagjai jelentettek, továbbra is fennállt, uralma biztosításához elengedhetetlenül szüksége volt arra, hogy stabil kapcsolatokat tartson fenn mind a szultánnal, mind pedig a Duna menti katonai vezetőkkel.

A legnagyobb veszély azonban nem a törökök, hanem Erdély felől fenyegette Vladot és hűséges alattvalóit. Az erdélyi szászok ugyanis megpróbálták rákényszeríteni, hogy Havasalföld területén szüntesse meg a rájuk vonatkozó vámokat, amelyek a vajda egyik legfontosabb bevételi forrását jelentették. Vlad nem volt hajlandó engedményeket tenni a nagyszebeni és brassói kereskedőknek, akik jelentős haszonra tettek szert azáltal, hogy áruikat Havasalföldön keresztül szállíthatták a Dunához és a Fekete-tengerhez. Válaszként a szászok Vlad ellenségei mellé álltak: egyrészt mindkét város menedéket adott olyan havasalföldi trónkövetelőknek, akik azzal a céllal fegyverkeztek és toboroztak híveket, hogy a vajdaság fölötti uralmat megszerezzék, másrészt pedig támogatták a fogarasi és omlási birtokok havasalföldi bojárjait, akik nagyobb függetlenségre törekedve megtagadták, hogy továbbra is adót fizessenek a vajdának. Míg apja valószínűleg tárgyalások árán próbált volna kikerülni ebből a helyzetből, Vlad olyan módszerekhez folyamodott, amelyek később védjegyévé váltak: kegyetlen támadásokat intézett ellenségei gyenge pontjai ellen – azaz lerohanta azokat a falvakat, amelyekből az utóbbiak jövedelme származott, akárcsak azokat a településeket, amelyek az erődített szász városok falain kívül feküdtek.

A havasalföldi hadsereg különösen alkalmas volt az efféle hadműveletekre. Bár a vajda a rendelkezésére álló, megközelítőleg öt-hétezer főnyi könnyűlovasból egy-egy portyára csupán néhány száz főt tudott

mozgósítani, ez az erő bőven elegendő volt ahhoz, hogy az éj leple alatt átkeljen a hegyeken, hajnalban rajtaüssön a védtelen településeken, majd még azelőtt visszavonuljon, mielőtt az ellene kivezényelt erdélyi csapatok a helyszínre érhettek volna.²¹ Vlad, aki éveken át erre képezte katonáit, nyilvánvalóan tökélyre fejlesztette ezt a fajta hadakozást. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy a vajda egyszerűen nem rendelkezett olyan a gazdasági javakkal, amelyek másfajta hadviselést is lehetővé tettek volna számára. Havasalföld szegény országnak számított: sem jelentős arany- vagy ezüstartalékai, sem pedig olyan városai nem voltak, amelyek a magas termelékenyséű szász kézműves központokkal versenyre kelhettek volna. Ilyen anyagi feltételek mellett szinte lehetetlen volt olyan hadsereget kiállítani, amely a siker esélyével vehette volna ostrom alá a korabeli erődítményeket. Ezzel magyarázható, hogy a latinul, németül és oroszul lejegyzett „Drakula-történetek” olyan vérengzésekről számolnak be, amelyek során Vlad áldozatainak többségét minden bizonnyal azok a románok tették ki, akik a szász városok falain kívül vagy a havasalföldi hűbértokokon éltek.²² Bár az említett beszámolók egyértelműen túloznak, számos más forrásban is történik utalás Vlad tetteinek rendkívüli kegyetlenségére. Vajon mi rejlett mindezen cselekedetek mögött? Vlad egyszerűen elmebeteg lett volna, ahogyan azt egyes, történeti rálátással nem rendelkező modern pszichológusok állítják, vagy csak ostoba módon nem vette figyelembe, hogy saját jó hírének árt azzal, ahogyan egy-egy hadjárata során viselkedik? Esetleg elképzelhető, hogy mindazt, amit tett, valamiféle jól meghatározott cél érdekében tette?

-
- 21 Adrian Gheorghe: Understanding the Ottoman Campaign in Wallachia in the Summer of 1462. Numbers, Limits, Manoeuvres and Meanings [Az 1462. nyári havasalföldi oszmán hadjárat áttekintése. Számok, korlátok, hadműveletek és jelentések]. In Thomas Bohn – Rayk Einax – Stefan Rohdewald (szerk.): *Vlad der Pfähler – Dracula. Tyrann oder Volkstribun?* [Karóbahúzó Vlad – Drakula. Zsarnok vagy néptribun?] Wiesbaden, 2017, Harrassowitz, 159–188. p.
- 22 A német Drakula-történetek legújabb kiadása: Gabriele Annas – Christof Paulus: *Geschichte und Geschichten. Studien zu den Deutschen Berichten über Vlad III. Drăculea* [Történelem és történetek. Tanulmányok a Vlad III. Drăculeáról szóló német beszámolókról]. Wiesbaden, 2020, Harrassowitz. Az orosz Drakula-történetről lásd Jürgen Fuchsbauer: *Zu Textüberlieferung und Autorschaft der alt-russischen Draculaerzählung* [Az óorosz Drakula-elbeszélés szövegahagyományáról és szerzőségéről]. In Jürgen Fuchsbauer – Emanuel Klotz (szerk.): *Studien zum frühen Slavischen und zu älteren slavischen Texten* [Tanulmányok a korai szláv és a régebbi szláv szövegekről]. Berlin, 2021, Peter Lang, 241–270. p.

A román nemzeti történetírás Vladot soha nem oszmán hűbéresként ábrázolta, hanem a román szabadság és függetlenség harcosaként – annak ellenére, hogy ez az állítás vele kapcsolatban egyszerűen nem igaz. Vlad nem csupán elkövette a számlájára írt erőszakos cselekedeteket, hanem arról is gondoskodott, hogy azokról a korabeli politikai közvélemény, különösen pedig az oszmánok is tudomást szerezzenek. Így kívánta bizonyítani, hogy hűséges és hasznos szövetségesük, hiszen támadásait legnagyobb ellenségeik, a magyarok ellen intézte – pontosabban a Magyar Királyság alattvalói ellen, függetlenül attól, hogy az érintett alattvalók ténylegesen milyen etnikai csoporthoz tartoztak. A középkori társadalom elitje alapvetően olyan katonai elit volt, amelytől a brutalitás – a modern romantikus értelmezésektől eltérően – nem volt különösebben idegen. Köreikben az efféle cselekedetek rendkívül nagy hatást keltettek: éppen ezért Vladot, aki véleményük szerint ütőképes hadsereg fölött rendelkezett, értékes szövetségesnek vagy olyan ellenfélnek tekintették, aki jelentősen hozzájárulhatott egy-egy konfliktus elhúzódásához és az ebből adódó kiadások növekedéséhez. Az oszmánok rendkívül elégedetten fogadták azokat a híradásokat, amelyek szerint Vlad karóba húzott „magyarok” mellett lakomázott, falvakat égetett fel, és feldarabolt holttestek halmait hagyta maga után. Mehmed továbbra is őt támogatta, Radut pedig távol tartotta Havasalföldtől. Az új magyar király, (Corvin) Mátyás²³ – Hunyadi fia – szintén felfigyelt rá, hiszen Vlad minden belső és külső ellenfelét legyőzte, gyakran úgy, hogy tömegesen karóba húzatta őket. Mátyás olyan ajánlatot tett neki, amelyet nem tudott visszautasítani (bár kétségtelenül jobban járt volna, ha nem fogadja el): kilátásba helyezte számára, hogy amennyiben hajlandó szövetségre lépni a magyarokkal az oszmánok ellen, a magyar királyi családból származó nőt vehet feleségül, katonai támogatást kap, és csatlakozhat egy nagyszabású oszmánellenes szövetséghez. Vlad igent mondott az ajánlatra.

Szerencsétlenségére az oszmánok is tudomást szereztek ezekről a tárgyalásokról, és úgy döntöttek, megbüntetik hűtlenné vált alattvalójukat. Egy keresztény diplomatát küldtek Havasalföldre azzal a céllal, hogy a vajdát az oszmán határra csalja, ahol rajtaüthettek volna, Vlad

23 Mátyásról bővebben lásd Jörg K. Hoensch kiváló életrajzát: *Matthias Corvinus. Diplomat, Feldherr und Mäzen* [Hunyadi Mátyás. Diplomata, hadvezér és mecénás]. Graz, 1998, Styria.

azonban túlságosan is jártas volt az oszmán politikai kultúrában ahhoz, hogy egy ilyen átlátszó cselnek bedőljön. Ehelyett egy, Mátyás királlyal közösen kidolgozott terv alapján támadást indított a törökök ellen: 1462 januárjában a havasalföldi sereg hat ponton átkelt a befagyott Dunán, és számos kulcsfontosságú települést és katonai erősséget kifosztott vagy elpusztított. Vladnak mindezt úgy sikerült megvalósítania, hogy az egyes csapatok mozgásának összehangolása a korabeli kommunikációs viszonyok között – ráadásul télidőben – kivételes bravúrnak számított. A siker elképesztő volt: az oszmánokat teljesen váratlanul érte a támadás, és a helyi katonai birtokok tulajdonosai olyan súlyos veszteségeket szenvedtek, hogy az adott évben – erőforrások híján – egyszerűen nem tudtak semmiféle megtorló intézkedést foganatosítani ellene. Ehelyett kénytelenek voltak a szultánra hagyatkozni, hogy a birodalom más vidékeiről mozgósítson csapatokat egy esetleges ellentámadáshoz.

Vladot a győzelem olyannyira magabiztossá tette, hogy az említett keresztény diplomatát és muszlim kíséretét, akik között egy magas rangú oszmán parancsnok is volt, megcsonkíttatta és karóba húzatta. Ezzel gyakorlatilag lehetetlenné vált számára, hogy a törökökkel valamilyen módon kibékülhessen. A küldöttség tagjainak levágott orrát és fülét – sok más áldozatával együtt – Budára küldték egy levél kíséretében, amelyben Vlad Mátyás támogatását kérte a törökök nyárra várható büntetőexpedíciója ellen. A levélhez egy másik dokumentumot is csatoltak, amely Vlad győzelmeinek leírását, valamint az oszmán veszteségek jegyzékét tartalmazta, és amely a halottak számát – erősen eltúlozva a törökök által elszenvedett veszteségeket – mintegy 24 000 főre tette.

Joggal merül fel a kérdés, vajon a magyar király olyan *casus belliként* tekintette-e a havasalföldi vajda tevékenységére, amely arra kötelezte volna, hogy szövetségese védelmében ő maga is hadba szálljon az oszmánok ellen. Úgy tűnik, Mátyás egyáltalán nem így gondolta. Döntésének nagyon is gyakorlati okai voltak: még nem sikerült megszereznie a Szent Koronát, és így nem is koronázhatták meg vele (a korona éveken át a császár birtokában volt, aki visszaszolgáltatásáért hatalmas váltságdíjat követelt). Több évnek kellett még elteltie ahhoz, míg Mátyás elegendő tekintélyre tett szert a királyság elitje körében. Ezért úgy döntött, hogy bár a határokat megerősíti, Vladnak nem nyújt érdemi segítséget.

Az 1462. február–november közötti havasalföldi–oszmán háború összetett eseményeinek részletes ismertetése²⁴ kívül esik e tanulmány céljain, fontos azonban leszögezni, hogy Vlad – azáltal, hogy szinte valamennyi dunai átkelőhelyet megsemmisítette – igyekezett az oszmán inváziót a Magyar Királyság területére irányítani. Úgy okoskodott, hogy amennyiben az oszmánoknak nem sikerül átkelniük a Dunán, egyszerűen továbbvonulnak északnyugat felé, a magyarok ellen, hiszen végső soron ők voltak Vlad hűbérurai, és ezáltal őket is felelősség terhelte mindazokért a vérengzésekért és kivégzésekért, amelyeket a vajda januárban elkövetett. Mehmed azonban szárazföldi erői mellett jelentős hajóhadat is mozgósított e bosszúhadjáratra, így tehát semmi nem akadályozta meg abban, hogy csapatait átjuttassa Havasalföldre. Mivel Vladnak nyílt csatában semmi esélye nem lett volna az oszmán erők ellen, egy váratlan éjszakai támadással rajtaütött az ellenség táborán, amelyet a törökök elmulasztottak megfelelően biztosítani. Egyetlen esélye az lett volna, ha megöli a szultánt vagy legalább néhány magas rangú parancsnokát. Bár nem járt sikerrel, vakmerő vállalkozásával ismét kivívta mindkét fél tiszteletét, hiszen míg sok európai uralkodó inkább palotái biztonságában maradt, ő egy kis és szegény ország fejedelmeként mindent kockára tett, sőt majdnem sikerrel is járt. Azonban a vakmerőség önmagában kevés volt ahhoz, hogy a bojárok kitartsanak Vlad mellett. Az oszmán portyázók dúlásai hatalmas anyagi veszteséggel jártak számukra, és féltő volt, hogy mindaddig nem is maradnak abba, amíg Vladot el nem mozdítják a vajdaság trónjáról, ezért nem volt nehéz meggyőzni őket arról, hogy Radu cel Frumost (Szép Radut) fogadják el új uralkodójuknak. Vlad kénytelen volt Erdélybe visszavonulni, ahol novemberben végül találkozott Hunyadi Mátyással, aki seregével maga is a határvidékre érkezett.

A középkori források – akárcsak a jóval későbbi téves értelmezések – ezúttal sem tudósítanak pontosan arról, mi is történt valójában az említett találkozón. A hagyományos magyarázat, miszerint Mátyás azért tartóztatta volna le Vladot, mert a vajda szászokat mészárolt le, aligha állja meg a helyét. A szászok 1457-ben a Hunyadiak ellen harcoltak, 1467-ben pedig egyesek közülük magát a királyt is megkísérelték megbuktatni. Mátyást tehát valószínűleg nem rendítette meg

24 Erről bővebben lásd: Gheorghe: i. m.

különösebben, hogy Vlad parancsára szász kereskedőket húztak karóba, sőt az sem kizárt, hogy titokban maga is támogatta a korábbi ellenségeivel szemben foganatosított megtorlásokat. Az sem igaz, hogy a király ily módon próbálta volna meg igazolni, hogy az itáliai és pápai segélyeket megfelelő módon használta fel. Az említett segélyeket a magyar védelmi rendszer fenntartásának céljából folyósították neki, és azon túl, hogy a királyság sikerrel állt ellen az oszmánok támadásainak, nem volt szükség az elköltés módjának igazolására. Mi lehetett tehát Vlad letartóztatásának valódi oka?

Úgy tűnik, Mátyás többé-kevésbé elégedett volt hűbérese katonai fellépésével. Az oszmánoknak sem Erdélyt, sem a Hunyadi-család birtokait nem sikerült elérniük, mi több, Kilia stratégiai fontossággal bíró erődjét sem hódították meg, amelyet a magyarok tartottak megszállva. Ahhoz sem férhetett kétség, hogy Vlad nem fogadta el az oszmánok ajánlatát, akik az életéért cserébe annyit kértek tőle, ne akadályozza őket abban, hogy hatalmas seregükkel Erdély ellen vonuljanak. A magyarok mindezt hálásak is voltak neki, és feleségével együtt menedéket ajánlottak számára Magyarországon, viszont megtiltották, hogy bármilyen módon megpróbálja aláásni Radu uralmát. Erre főleg azért került sor, mert a magyarok titokban megállapodtak Raduval, hogy amennyiben Vlad valamilyen okból kifolyólag lekerülne a trónról, mindent megtesz majd, hogy megóvja Erdélyt az oszmán támadásoktól. Mátyás tehát ennek megfelelően arra utasította Vladot, hagyjon fel terveivel, és kísérje el őt Budára. Vlad azonban ezúttal sem hazudtolta meg önmagát: ahelyett, hogy feladta volna a Havasalföld trónjáért folytatott harcot, seregének maradékával a határ irányába indult, hogy Târgoviște városát elfoglalva megdöntse Radu uralmát. A magyarok azonban számítottak erre, és november 26-án letartóztatták Vladot.

Letartóztatásának okát tehát nem erőszakos cselekedeteiben vagy a szászok által előterjesztett vádakban kell keresnünk; egyszerűen arról van szó, hogy engedetlen volt hűbérurával szemben, és újabb háború kockázatával veszélyeztette a királyság biztonságát. Hivatalosan azonban felségárulással vádolták meg: azt állították, felajánlotta a szultánnak, hogy támogatni fogja Magyarország meghódításában. Az a tény, hogy Mátyás nem végeztette ki, arra utal, hogy a király maga sem tulajdonított túl nagy jelentőséget ezeknek a vádaknak.

Nem sokkal Vlad letartóztatását követően az ún. eredeti Drakula-történetek is terjedni kezdtek, bár nem teljesen világos, hogy megírásuk mögött milyen szándék húzódhatott meg.²⁵ Hiába vetjük őket alá a legalaposabb elemzésnek, sem a szövegek eredetére, sem szerzőjük (szerzőik) politikai hovatartozására vonatkozó utalásokat nem találunk bennük. Mindössze az tűnik bizonyosnak, hogy e történetek Magyarországon születtek, megírásukat éveken át tartó anyaggyűjtés előzte meg, és hogy szerzőjük vagy szerzőik jól ismerték az Erdélyben uralkodó politikai viszonyokat. Joggal merül fel tehát a kérdés, hogy nem valamiféle politikai kiáltványnak készültek-e azzal a céllal, hogy részletesen bemutassák a Vlad által elkövetett mézszárlásokat – akár csak azok a levelek, amelyeket a trónkövetelő Dan írt 1459-ben. Egy másik elmélet, amely szerint a korai kéziratok leginkább a tanult szerzetesek között terjedtek, egy klerikus irodalmi művének tekinti az említett szövegeket. Végül pedig az is felmerült, hogy ezek afféle félhivatalos propagandaanyagnak íródhattak, szerzőjük pedig feltehetően a magyar királyi kancellária tagja volt.

A középkort kutató történész szemszögéből vizsgálva a kérdést bizvást kijelenthető: a Drakula-történetek teljesen alkalmatlanok lettek volna arra, hogy egyes politikai szereplőket Vlad letartóztatásának szükségességéről győzzenek meg. A korabeli diplomaták ítélőképessége és szakmaisága – amint ezt több ezer oldalnyi fennmaradt jelentés is egyértelműen bizonyítja – sokkal magasabb színvonalat képviselt. Az említett történetek inkább a nép körében terjedő szórakoztató műfajokhoz álltak közelebb, mint a komoly politikai kommunikációhoz.

Arra vonatkozóan, hogy maga Vlad mit gondolhatott ezekről a borzalmas, vérengzésekkel és szadizmussal teli irományokról, amelyeknek ő volt a főszereplője, semmit nem tudunk. Annyi bizonyos, hogy egy ideig Visegrád várában tartották fogva, és külföldi diplomatáknak afféle trófeaként vagy különös látványossággként mutogatták, ilyen megjegyzések kíséretében: „Ő az, aki egész erdőt emelt karóba húzott emberekből!” Vagy: „Brutálisan kivégeztette 40 000 alattvalóját, akik be akarták hívni a törököt az országba.” Kétségtelenül ez lehetett a leghízelgőbb mind közül: „Majdnem magát a szultánt is sikerült megölnie!”

25 A valószínű hipotézisek részletesebb tárgyalásáért lásd: Weber: i. m. 321–350. p.

Ez az időszak 1463-ban ért véget, amikor a törököknek sikerült meghódítaniuk Boszniát, és úgy tűnt, 1464-ben újabb háborúra kerül sor köztük és a magyarok között. Mátyás úgy döntött, Vladot készenlétbe helyezi arra az esetre, ha ez valóban bekövetkezne, illetve ha Radu az új konfliktus során valamiféle biztonsági kockázatot jelentene Erdélyre nézve. Mivel a helyzet stabilizálódott, Radu továbbra is uralmon maradt, Vlad pedig kapott egy házat Budán, és ismét le kellett mondania arról, hogy bármiféle politikai tevékenységet folytasson. Ennek ellenére sem állíthatjuk, hogy Mátyás ellenségesen viszonyult volna hozzá: soha nem kísérelték meg például arra kötelezni, hogy elváljon a királyi családból származó feleségétől.

A következő tíz évből mindössze néhány anekdota maradt fenn Vladdal kapcsolatban; állítólag állapotokat kínzott, vagy lefejezett néhány személyt, akik törvénytelen módon behatoltak a házába. Ebben az időszakban két fia született: egyikük szerzetesnek készült, de már tizenéves korában meghalt, a másik pedig, aki szintén a Vlad nevet viselte, 1495-ben megpróbálta megszerezni a havasalföldi trónt. Nagyobb csapás felesége elvesztésekor érte, hiszen az asszony halálával megszakadt az a kapcsolat is, amely Vladot a királyi családhoz fűzte.

A megváltást – akárcsak 1453-ban – újra egy háború veszélye hozta el számára. 1474-ben Magyarországnak ismét fel kellett készülnie egy esetleges török invázió elhárítására, és emiatt igen nagy kereslet mutatkozott olyan parancsnokokra, akiknek már volt tapasztalatuk az oszmánok elleni hadakozásban. Mátyás Vladnak is felajánlotta, hogy amennyiben hajlandó lenne áttérni a katolicizmusra, feleségül veheti a királyi családból származó Szilágyi Jusztinát, valamint politikai, katonai és anyagi támogatást biztosítanak számára Havasalföld trónjának visszaszerzéséhez (a vajdaságban éppen egy oszmánbarát vajda volt uralmon). Vlad elfogadta az ajánlatot, és állítólag az 1475-ös szeptévben egy magyar küldöttség tagjaként Rómába is ellátogatott. Politikai rehabilitációjához az ott elnyert búcsú is hozzájárult, Mátyás pedig azáltal próbált javítani hűbéresének rettenetes hírnevén, hogy „a törökök legkíméletlenebb ellenségeként” mutatta be, elhallgatva a zsarnokságára, árulásaira és egyéb hasonló cselekedeteire vonatkozó vádakat.

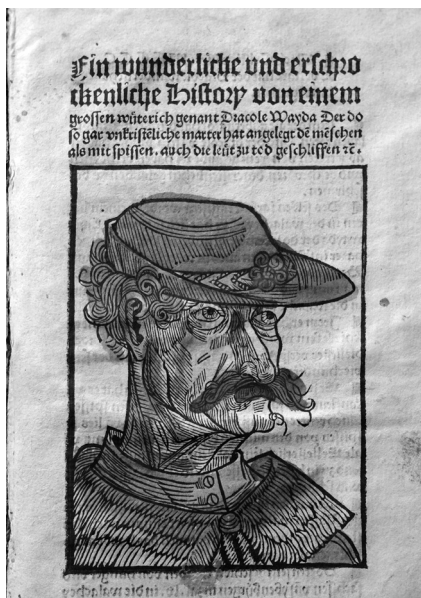
Az erdélyi szászok nem voltak különösebben boldogok attól, hogy Vlad ismét visszatér a trónra, ám egyrészt a király támogatását élvezte, másrészt pedig kétségkívül tapasztalt hadvezér volt, akit képesnek tartottak arra, hogy az 1476-os moldvai oszmán invázió következtében előállt helyzetet kezelni tudja. Úgy adódott, hogy ebben az időszakban seregével több héten át kellett Brassóban állomásoznia. Bár erre vonatkozóan nem maradt fenn semmiféle beszámoló, igen valószínű, hogy a környéken korábban végrehajtott kivégzések miatt megkövette a városi tanácsot, különösen hogy a közelgő háború során a brassóiak logisztikai támogatására is igen nagy szüksége volt.

Ahhoz sem férhet kétség, hogy Vlad elvághatta volna az oszmánok havasalföldi utánpótlási vonalait, miközben a szultán Ștefan cel Mare csapataival hadakozott Moldvában, ehhez azonban Mátyás beleegyezésére lett volna szüksége. Ezúttal engedelmeskedett a király utasításainak, és csak októberben indult meg Havasalföld ellen, amikor Mehmed már visszavonult, és az Erdélyt fenyegető veszély is enyhülni látszott. Veszteségteljes harcok árán sikerült elfoglalnia Târgoviștét, ahonnan az uralkodó vajda, Basarab Laiotă délre, Bukarestbe menekült. Vlad úgy döntött, ostrommal veszi be a várost, ám miután ágyúi tüzet nyitottak, riválisa menekülőre fogta, és a Dunán átkelve az oszmánoknál keresett menedéket. Vlad ismét Havasalföld vajdája lett – életében immár harmadszor. Úgy döntött, ezúttal Bukarestben állítja fel udvarát, így tehát tulajdonképpen ő volt az első uralkodó, aki a települést fővárosi rangra emelte.

Helyzete korántsem volt stabilnak mondható. A havasalföldi bojárok alig mutattak hajlandóságot arra, hogy katonai erejükkel támogassák, ő maga pedig túl gyenge volt ahhoz, hogy erre rákényszerítse őket. A magyar sereg, amellyel érkezett, időközben hazatért; parancsnokai Budára mentek, hogy részt vegyenek Hunyadi Mátyás és Nápolyi Beatrix esküvőjén. Mivel senki nem számolt azzal, hogy a tél folyamán támadás érheti Havasalföldet, Vlad tulajdonképpen magára maradt Bukarest és a határvidék védelmével. Azonban sem az oszmánok, sem Basarab Laiotă száműzött hívei nem kívántak időt adni Tepeșnek, hogy hatalmát megszilárdítsa, és felkészülhessen a velük való háborúra. Ehelyett úgy döntöttek, már decemberben támadást indítanak ellene. A vajda ellenfeleinek a Fekete-tenger partvidékén élő tatárokat is sikerült meggyőzniük, hogy melléjük álljanak: az utóbbiak által küldött

seregnek egy előre meghatározott időpontban kellett csatlakozniuk a támadáshoz. A terv sikerrel járt: Vlad, aki a harcok kezdeti fázisában hallani sem akart róla, hogy Magyarországra vonuljon vissza, a tél közepére három hadsereg szorításában találta magát. A túlerő végül diadalmaskodott fölötte. Nem tudni, hogy a csatában esett-e el, vagy pedig elfogták és azt követően végezték ki, tény azonban, hogy levágott fejét elküldték II. Mehmed szultánnak, akit bizonyára elégedettség töltött el e késői diadal láttán.

Ami Havasalföld sorsát illeti, Țepeș halála az utolsó olyan középkori kezdeményezés végét jelentette, amelynek célja az oszmán hűbéresség elkerülése volt.²⁶ Féltestvére, Szerzetes Vlad uralma alatt a vajdaság behódolt a töröknek, és néhány rövid lázadástól eltekintve egészen a 19. század közepéig az Oszmán Birodalom fennhatósága alatt maradt.

Țepeș ábrázolása egy 1493-ból származó Drakula-történetben, amelyet Martin Landsberg nyomtatott ki Leipzigban Historie von Dracole Waida címmel

Nem meglepő tehát, hogy halálát követően Țepeș alakja fokozatosan elindult a hőssé válás útján. Ez részben azzal magyarázható, hogy fiai, akik politikailag aktívak maradtak, apjuk hírneve által igyekeztek valamiféle támogatótságra szert tenni a magyar elit körében. A pozitív kép megalkotása során egy meglehetősen egyszerű, de hatásos receptet alkalmaztak: nem tagadták, hogy Vlad kegyetlen lett volna, azonban olyan uralkodóként ábrázolták, aki fanatikusan igazságos volt, és azáltal, hogy az elkövetők társadalmi helyzetétől függetlenül minden kihágást halállal büntetett, Havasalföldet akarta civilizáltabb országgá tenni. Emellett gyakran hangoztatták katonai erényeit is, hangsúlyozva, hogy

félelmet nem ismerve szállt szembe az oszmánokkal. Ez a kép persze éles ellentétben állt a Drakula-történetek szadista zsarnokának alakjával, aki nőket és gyermekeket húzatott karóba. A középkor óta mindkét ábrázolás egyszerre van jelen az európai történetírásban, hozzájárulva ahhoz a jelenséghez, amelyet „Drakula-apóriának” nevezünk, és amelynek köszönhetően Töpesz története mindmáig lenyűgöz bennünket.²⁷

KÖVETKEZTETÉS

A középkori Drakula-legenda alapját olyan fiktív történetek képezik, amelyek szinte rétegenként épülnek egymásra. A 19. és a 20. század újabb, talán még az előzőeknél is bonyolultabb elemekkel gazdagította ezt a hagyományt, tovább torzítva azt a meglehetősen szűkös tényanyagot, amely Vladról a korabeli forrásokban fennmaradt. Ha a tudomány felől nézzük a kérdést, a kutató dolga a kritikus vizsgálódás és a vajda alakját övező mítoszok lebontása. Amennyiben a kultúra felől közelítünk, óhatatlanul rá kell csodálkoznunk erre a kimeríthetetlen mélységekben gazdag, lenyűgöző történetre, amelynek keletkezésében az európai és az oszmán hagyományoknak egyaránt része volt. Hogyan sikerült a krónikások és történetírók nemzedékeinek létrehozniuk ezt a figurát, aki olyan kulturális termékeken keresztül, mint különféle filmek vagy televíziós sorozatok, a ma emberét is képes rabul ejteni?

A válasz a már említett Drakula-apóriában rejlik. Már a középkorban úgy vélték, Drakula személye egyszerre testesíti meg a legjobb és a legrosszabb emberi tulajdonságokat. Egyfelől félelmet nem ismerő, győzedelmes harcos, aki bátran fellép az idegen hódítók ellen, az árulók bírója, az igazság és az erény őrzője, a tökéletes keresztény társadalom bajnoka. Másfelől ravasz zseni, korlátlan hatalommal rendelkező romlott uralkodó, a zsarnokság megtestesítője, saját népének rémálma. Csupa kibékíthetetlen ellentét, amely Vlad személyiségében mégis egyszerre van jelen, és amely egyaránt generál végtelen vitákat és ihlet meg újabb és újabb fikcionalizált feldolgozásokat, szinte folyamatos jelenlétet biztosítva számára napjaink kultúrájában.

(Fordította: Magyarosi Sándor)

Bachus Dóra

A HUNYADI-KOR ASSZONYAI
A MÍTOSZOK MÖGÖTT

A filmipar igencsak kedveli a történelmi témákat, azonban egy sikeres játékfilm vagy sorozat nem maradhat meg a történelmi valóság talaján. A nézők gyönyörködtetéséhez szükség van alapkonfliktusra, komplex, fejlődő karakterekre, izgalmas és fordulatos dialógusokra. A középkor azonban nemhogy a filmiparnak, de még a történészeknek sem adja könnyen magát. Oklevelekből, levelekből és különféle egyéb elbeszélő forrásokból próbáljuk kiismerni kutatásaink alanyait, próbáljuk megérteni szándékaikat, ambícióikat egy olyan időszakban, ahol az emberek – kevés kivételtől eltekintve – nem rögzítették még gondolataikat és érzéseiket. Bármit is lát a néző, mindig tisztában kell lennie azzal, hogy egy-egy film készítői és színészei tulajdonképpen ismeretlen emberekbe próbálnak életet lehelni, ráadásul igyekeznek mindezt a lehető legérdekesítőbb módon tenni. Tehát bármennyire is jó egy történelmi film, a vásznon megjelenő karakterek minden valószerűség szerint különbözni fognak az egykoron élt emberektől, akik ihlették őket.

Halmozottan igaz ez a középkori nőkre. A női történelmi szereplők képzeletbeli skálájának egyik végén a közrendűnek született asszonyt találjuk, akinek esetleg fennmaradt a neve, a lakhelye, és talán egy peres ügynek köszönhetően néhány családtagja nevét is rögzítették. A skála másik végén természetesen a királynők, királynék állnak, akikre státuszukból fakadóan már jóval nagyobb figyelem irányult, és akik gyakran befolyással és vagyonnal is rendelkeztek. Ezeknek a magasrangú hölgyeknek már nem csupán a családtagjait, de a küllemét is ismerjük, a 20. század második felében lendületet vevő királyné kutatásoknak köszönhetően pedig vagyoni helyzetükről, birtokaikról, udvaroncaikról, a kormányzásban betöltött szerepükről vagy ilyen irányú ambícióikról is rendelkezünk tudással. Azonban azokkal az asszonyokkal is óvatosnak kell lennünk, akiket ismerni vélünk a könyvek lapjairól és az iskola padjaiból. A történelem kiemelkedő

szereplői – legyenek nők vagy férfiak – az idők során elveszítik emberi vonásaikat, és életük gyakran példává egyszerűsödik: az erény vagy a bűn megtestesítőivé, esetleg későbbi korok eszméinek eszközeivé válnak.

A 19. század például elhozta a hősnők kultuszát: hogy felébredszék a nemzeti, honleányi érzelmeket a korszak hölgyeiben, olyan kiváló asszonyok példáját mutatták fel nekik, mint Szilágyi Erzsébet, Kanizsai Dorottya vagy Zrínyi Ilona, akiket már mi is rettenthetetlen amazonokként ismerünk. Ekkor íródtak Arany János művei Szilágyi Erzsébetről és Rozgonyi Ceciliáról, és ugyancsak ebben az időszakban születtek Madarász Viktornak és Székely Bertalannak a női hősiességet megörökítő festményei is.¹ A reformkor olyan mély nyomot hagyott a nemzeti tudatunkon, hogy akarva-akaratlanul így élnek bennünk tovább e szereplők: kemény tekintetű, korosabb asszonyokként, anyaként vagy hűségesebb feleségként, a családi tűzhely és a haza rendületlen védelmezőiként.

Amikor szerepeknek feleltetünk meg egy embert, éppen a lényegétől fosztjuk meg: különféle elvárások – adott esetben pedig az elkerülhetetlen végzet – áldozatává tesszük. Ez a folyamat játszódik le akkor is, amikor egy-egy filmben jelenítenek meg valós történelmi karaktereket, és valami ilyesmi történt a *Hunyadi* című sorozatban is. Például Luxemburgi Erzsébetnek mintha csak az örökös bukás juthatna osztályrészül, hiszen lelkét saját családjá – egy rossz erkölcsű anyja és egy velejéig romlott nagybácsi – fertőzte meg. Hasonló a helyzet a már fiatalon is szilaj, kissé fiús természetű Szilágyi Erzsébettel is, akit mintha csak a sors rendelt volna Hunyadi János mellé, miután annak korábbi szerelme a szultán háremébe került. Erélyes, termékeny asszony, aki fiúkkal ajándékozta meg férjét, és amikor Hunyadi távol van, őrzi a családi tűzhelyet. De mi a valóság? Kik voltak a Hunyadi-kor asszonyai? A sorozatból megismerhették a nézők Szilágyi Erzsébetet, Luxemburgi Erzsébetet és Brankovics Marát is, azonban az utóbbi szerepe Hunyadi János életében csak a képzelet szüleménye. Brankovics György szerb despota lánya az események kezdetekor mindössze nyolcéves volt, és a szultáni háremhez való csatlakozása után egy idegen világban élt, ahol más szabályok érvényesültek. Az ő történetét tehát

1 Révész Emese: Történeti kép mint sajtóillusztráció (1850–1870). In Mikó Árpád – Sinkó Katalin (szerk.): *Történelem-kép. Szemelvények a múlt és művészet kapcsolatáról*. Budapest, 2000, A Magyar Nemzeti Galéria és a Pannon GSM közös kiadványa, 580–597. p., 592. p.

máskor és máshol kell elmesélni. Élt viszont a tárgyalt korban egy olyan úrnő, aki a történetírás szerint is valóságos női hősnek tekinthető: Rozgonyi Cecília vagy Cicelle, aki nem csupán korának különleges asszonya volt, de bizonyíthatóan jelen volt Galambóc ostrománál. A király- és kormányzónék mellett őt is érdemes bemutatni.

LUXEMBURGI ERZSÉBET (1409–1442. dec. 19.)

„Női testében férfias lélek lakozott”
Enea Silvio Piccolomini²

Luxemburgi Erzsébet személyéhez – akárcsak édesanyja, Borbála királyné alakjához – a bűnös asszony képzete társul; megítélését csak a legutóbbi kutatások fényében kezdték felülvizsgálni a történészek. Ez jelentős mértékben azzal is magyarázható, hogy történetét az ellenséges Habsburgok, illetve a Hunyadiak krónikásai írták meg. Leggyakrabban emlegetett vétke, hogy elrabolta és III. Frigyes német király kezére játszotta a Szent Koronát, de bűnei közül talán még ennél is súlyosabbnak számít a királyi hatalom makacs hajszolása, hiszen a királyság ennek következtében egy olyan időszakban szenvedett komoly veszteségeket, mikor leginkább az oszmán-török veszélyre kellett volna koncentrálni.

Luxemburgi Erzsébet hercegnő 1409-ben született Zsigmond magyar király és Cillei Borbála egyetlen gyermekeként. Édesanyja Cillei Hermann horvát-szlavón bán lánya volt, tehát az ő oldaláról rokonságban állt a korszak nagy intrikusanak tekintett Cillei Ulrikkal és a későbbi nádorral, Garai Lászlóval is.

Erzsébet születéséről nincsenek pontos feljegyzések, de az biztos, hogy a kislány nem könnyítette meg Zsigmond dolgát az örökösödés kérdését illetően: a magyarok számára teljesen elképzelhetetlennek tűnt, hogy egy önálló női uralkodó vegye át a királyság vezetését. A hercegnő későbbi sorsát tehát alapvetően neme pecsételte meg: Zsigmondnak gondoskodnia kellett a kiházásításáról, hogy majd férje által mégiscsak az ő leszármazottjai örökölhessék a királyságot. Ennek érdekében Erzsébetet 1411-ben az osztrák herceg, Habsburg Albert fiával, az ifjabbik Alberttel jegyezte el. A jegyespár 1421-ben lépett

2 Michael von Cotta-Schönberg (ford. és szerk.): *De Viris Illustribus and other biographical writings of Enea Silvio Piccolomini (Pope Pius II)*. H. n. 2021, Generis Publishing, 320. p.

házasságra; az alkalomra Zsigmond oklevelet bocsátott ki, amelyben egyszem lányát, Erzsébetet jelölte meg örököséként, Albertet pedig – a magyarok németellenes közhangulatához igazodva – teljesen mellőzte.³ A források alapján úgy véljük, Erzsébet különösen szép lehetett: az egykorú klosterneuburgi oltárkép szőke, kékszemű, telt ajkú, kissé hosszú orrú nőként ábrázolja. A kortárs Enea Silvio Piccolomini – a későbbi II. Piusz pápa – szerint „ezenfelül okos és ravasz volt, és női testében férfias lélek lakozott; férjét pedig oda vezette, ahová csak akarta.”⁴ Házasságuk – a sorozatban ábrázolttal szemben – harmonikus és termékeny volt, a házastársak az idejük nagy részét együtt töltötték. Erzsébet a közös évek során két kislánynak adott életet: Annának (1432–1462) és Erzsébetnek (1436–1505). Két fia is született; ezek közül György alig pár órát élt (1435), másik fia pedig – a jövődöbeli V. László (1440–1557) – utószülöttként, Albert halála után jött világra.

Zsigmond király végig azt kívánta, hogy lánya és veje, általuk pedig unokái örököljék utána a trónt, de még az öreg király életében felmerült a lengyel Jagellók trónutódlásának gondolata is. A németellenes hangulat nem kedvezett Albert herceg trónra lépésének, végül azonban – a megfelelő ígérek árán – mégis sikerült kiegyezni a magyarokkal, akik 1437. december 18-án királyukká választották az osztrák herceget. A királlyá választás feltételeit egy oklevél is megőrizte, amelyet érdekes módon ketten adtak ki: Albert mint a választott magyar király, és Erzsébet, aki szintén választott királynéként jelenik meg az okiratban. Pálosfalvi Tamás történész furcsának találta ezt a kiegészítést, hiszen magyar királynénak a mindenkori magyar király feleségét koronázták meg, ez nem képezhette alku tárgyát. A megfogalmazás szerint arra utalhat, hogy valójában Erzsébetet választották meg királynőnek, és Albert ezáltal nyert jogosultságot a trónra.⁵ Uralkodásuk 1438. január 1-jén vette kezdetét. Daniela Dvořáková szlovák történész kutatásai szintén ezt a feltételezést támasztják alá.⁶

3 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) Diplomatikai Levéltár (DL) és Diplomatikai Fényképtár (DF) DF287093.

4 Cotta-Schönberg: i. m. 320. p.

5 Pálosfalvi Tamás: Két (király)választás Magyarországon. Habsburg Albert és Jagelló I. Ulászló magyar királysága. *Századok*, 2022, 3. sz. 459–503. p., 469. p.

6 Bővebben lásd: Daniela Dvořáková: *Elisabeth of Luxembourg (1409–1442). A Hungarian Queen of the 15th Century*. [Luxemburgi Erzsébet (1409–1442). Egy 15. századi magyar királyné.] (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, Vol. 96.) Leiden/Boston, 2025, Brill.

*Habsburg Albert
és Luxemburgi Erzsébet
a klosterneuburgi apátság
egyik oltárképén*

A magyar trón megszerzése után Albertnek el kellett hagynia Budát, és a kormányzást feleségére bízta. Először Bécsbe ment, ahol megválasztották német királynak, majd Csehország felé vette az irányt, hogy ott is biztosítsa uralmukat. Mindeközben Erzsébet Budán energikusan kormányozta az országot: adományokat tett, rendelkezett az adók begyűjtéséről, és jogi vitákat rendezett. Minden tevékenységében férjével egyenrangú társnak mutatkozott. Albert távollétében még az ország védelméről is ő gondoskodott: 1438 őszére az északi határvidéken tarthatatlanná vált a helyzet a férje trónra lépése miatt elégedetlen lengyelbarát erők fellépése miatt, így Rozgonyi István vezetésével hadsereget küldött a térségbe.

Az örökösödés körüli problémákat rövidesen a török veszély váltotta fel. 1439-ben II. Murád oszmán szultán Szerbia ellen vonult, így Albert királynak sereget kellett gyűjtenie, amellyel a déli határvidék felé indult. Erzsébet ekkor ismét várandós volt, de ennek ellenére férjével tartott. Egy külön oklevélben vállalkozásukat így emlegette: a „mi hadjáratunk”⁷ – tehát nemcsak az uralkodásban, hanem háborúban is férjével egyenlő vezetőként tekintett magára. A fentebbi megfogalmazás nem pusztán üres szófordulat volt részéről, hanem valóban kivette a részét a szervezésből: ő rendelkezett például a hadsereg ellátmányáról. A hadjárat előkészítése azonban nem haladt jól. A nemesség nem kívánt hadba vonulni az uralkodó pár parancsára, kevés volt az élelem is, ráadásul a sereg útja egészségtelen, bűzös mocsáron át vezetett. Piccolomini – aki pápasága előtt III. Frigyes szolgálatában állt és végtelen ellenszenvvel viseltetett a Cillei család irányában – Erzsébetet hibáztatta a gyenge morálért, ami a táborban kialakult. Beszámolója

szerint akkora volt a fejtelenség, hogy a királynőt még akkor is felkeresték, amikor már ágyában pihent, mindez azonban inkább arra utalhat, hogy Erzsébet valóban fontos pozíciót töltött be a hadjárat során. Az expedíciót végül a kitörő vérhasjárvány – amelyben Albert is megbetegedett – teljesen ellehetetlenítette, a várandós Erzsébet ellenben csodával határos módon egészséges maradt. Albert a hadszíntérről Bécs felé indult. Erősen hitt benne, hogy szülőföldjén még meggyógyíthatják, de már sosem jutott haza: 1439. október 27-én, Neszmélyen egyedül hunyt el. Erzsébet ekkor nem tartózkodott mellette, és a király hívásának sem tett eleget, hogy elbúcsúzzon tőle. Ehelyett unokatestvére, Garai László egyik birtokára távozott, és a hatalom átvételére készült, mert szentül hitte, hogy fiúgyermeket vár, aki által ő is uralmon maradhat. Erzsébet egyébként is úgy érezhette, hogy joga van a trónhoz: az 1439. évi 12. törvénycikk tételesen is kimondta, hogy ő az ország örököse, és különféle oklevelekben is gyakran tüntették fel a korona igaz várományosaként.⁸

A magyar urak azonban másképp gondolták. Hiába vett részt Erzsébet a délvidéki hadjáratban, alattvalói sem őt, sem a születendő gyermekét nem tartották alkalmasnak arra, hogy megvédje a királyságot az oszmán-törökökkel szemben. Ezért újra előkerült az özvegy kiházásításának gondolata. A lehetséges jelöltek között Brankovics II. Lázár szerb despota, illetve Jagelló III. Ulászló is szerepelt. Kottáner Ilona visszaemlékezése szerint: „A nemes királyné mindezekért igen búslakodott.”⁹ Végül látszólag beleegyezett a mindössze tizenhat éves Jagelló Ulászlóval kötendő házasságba, így 1440 telén követség indulhatott Krakkóba, Erzsébet pedig közben először Visegrádra, majd Komáromba vonult vissza, ahova vele tartott Cillei Ulrik is, aki legfőbb tanácsadójává vált. Ezekben a napokban alakult ki az özvegyben az a meggyőződés, hogy mindenáron meg kell kaparintania a Szent Koronát. Úgy gondolta, erre azért van szükség, hogy „ha fiút szül, ezt ne semmizzék ki az ország birtoklásából...”

A feladatra Erzsébet nevű lányának nevelőnőjét, a hűséges Kottáner Ilonát szemelte ki. Ez a bátor, tehetséges asszony valamikor 1400 körül születhetett, és először egy soproni, majd egy bécsi polgár felesége lett.

8 DF 281 455

9 *A korona elrablása. Kottáner Jánosné emlékirata 1439/1440.* Ford. Mollay Károly. Budapest, 1979, Magyar Helikon Kiadó, 12. p. (A továbbiakban: *A korona elrablása*)

Ezután került a kis hercegnő mellé, akinek nevelőnőjeként hihetetlen kalandokba keveredett. V. László körüli szolgálataiért Hunyadi János 1452-ben férjével együtt adományban részesítette. Úrnőjét jó pár évtizeddel túlélte; még az 1470-es években is találkozhatunk nevével Bécsben.

Kottáner Ilona egy meg nem nevezett segítővel Visegrádra utazott, és gyertyafény mellett kilopták a Szent Koronát a várból. A nevelőnő segítőtársa „fogott egy vörös bársonyvánkost, felfejtette, kivette belőle a tollak egy részét, a szent koronát beletette a vánkosba, majd újra bevarrta.”¹⁰ A kincset rejtő vánkos majdnem a Dunába veszett az út során, azonban végül mégis megérkezett Komáromba, ahol közben Luxemburgi Erzsébet vajúdni kezdett. Utószülött V. László 1440 februárjában, a 21-ről 22-re virradó éjszakán született meg. Kottáner Ilona isteni csodának tartotta, hogy a korona és a kis király egyszerre érkeztek meg a komáromi várba. A várva várt fiúörökös azonban nem hozta meg azt biztonságot, amire Erzsébet királyné számított, az urak ugyanis a következő választ adták neki: „Nagyságos úrnóm, ha tízéves volna is a fia, akkor sem ismernénk el urunknak, mert nem állhatna élünkre a török ellen.”¹¹

Erzsébet azonban kitartó diplomáciával, pénzzel és egyházpolitikai eszközökkel szállt harcba saját, valamint fia jogaiért. Május 15-én királlyá koronáztatta Lászlót az ellopott Szent Koronával, így I. Ulászló július 17-re eső koronázásán rögtönözni kellett. A ceremóniát „azzal a csodás művészettel készült koronával [hajtották végre], mely Szent István király ereklyetartójának fejét ékesítette.”¹² Az országnak tehát két legitim királya is lett, ez pedig – várható módon – belső háborúskodást idézett elő.

Erzsébet a Komárom, Pozsony és Bécs háromszögben mozogva próbálta visszaszerezni örökségét. Habár kétségtelenül bátor asszony volt, és a harcoktól sem akart távol maradni, kezdeti gyors sikerei után a nyár mégis komoly nehézségeket hozott számára. Legtöbb hívét – köztük Cillei Ulrikot is – vagy foglyul ejtették, vagy egyszerűen csak elpártoltak tőle. Gyermekeit féltve Erzsébet a Habsburg rokonokhoz

10 *A korona elrablása*, 24. p.

11 *A korona elrablása*, 37. p.

12 *Thuróczi János magyar krónikája*. Ford. Geréb László. (Monumenta Hungarica I.) Budapest, 1957, Magyar Helikon. (<http://mek.oszk.hu/10600/10633/10633.htm>) (Letöltve: 2025. 09. 12). XXXI. fejezet. (A továbbiakban: *Thuróczi-krónika*)

fordult segítségért. 1440. augusztus 23-án III. Frigyes német királyt jelölte ki fia gyámjának, és Lászlóval együtt átadta Frigyesnek a Szent Koronát is, amely majd csak 1463-ban kerülhetett vissza az országba. Bár az utóbbi ügylettel kapcsolatban elterjedt, hogy az állandó pénzsűkében lévő királynő 2500 arany forintot kapott volna az elzálogosított koronáért, ez tulajdonképpen nem volt igaz; Erzsébet saját királynői koronáját zálogosította el, egy zafírokkal, smaragdokkal és gyöngyökkel kirakott koronaékszert.¹³

A következő hónapok a vérontás jegyében teltek. Erzsébet hadai 1441 januárjában komoly vereséget szenvedtek Hunyadi János szörényi és Újlaki Miklós macsói bántól a bátaszéki ütközetben. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy 1441 nyarán pestisjárvány söpört végig az országon. A nép szenvedett, Erzsébet megítélésének pedig saját makacssága, illetve a szolgálatában álló kétes alakok egyaránt rosszat tettek. Mivel az ország nemessége nem támogatta, kénytelen volt cseh zsoldosokat felfogadni, így legfőbb szövetségese a 15. század egyik leghíresebb zsoldosvezére, Jan Jiskra lett, akinek segítségével befolyása alatt tudta tartani a Felvidéket, királynői hatalmának legfontosabb gazdasági bázisát. Thuróczi János krónikájában a következő jellemzés szerepel Jiskráról: „Fegyverforgatásban jártas, rabolni kész cseh ember volt ez... Ártott mindenkinek, akit csak elért.”¹⁴ Megfordultak Erzsébet mellett azonban olyan személyek is, akik tán még a zsoldosoknál is rosszabbak voltak. Ilyennek számított például a kegyetlenkedéseiről híres prodavizi Ördög Miklós, aki asszonyokat vakított meg, és attól sem riadt vissza, hogy egy terhes nőt máglyára küldjön.¹⁵

Mindeközben Garai László is fogságba esett, így már egyik nagyhatalmú unokatestvére sem tudta segíteni Erzsébetet, és ahogyan a békét követelő hangok egyre erősebbek lettek, a még meglévő emberei közül is egyre többen pártoltak el mellőle. A fogságban sínylődő Cillei Ulrik is megbékélt a lengyel királlyal – Erzsébet ambíciója egyre reménytelenebbnek tűnt számára –, és 1441 júniusától már III. Frigyes sem

13 Pálosfalvi Tamás: Koronázástól koronázásig. A korona elrablása és hazatérése (1440–1464). In Pálffy Géza (szerk.): *A Szent Korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978)*. Budapest, 2018, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 125–166. p., 141. p.

14 *Thuróczi-krónika*, XXXIV. fejezet.

15 DL 44 303

akarta tovább támogatni az özvegyet; sőt, az utóbbi sem a fiát, sem a Szent Koronát nem volt hajlandó visszaadni neki.

Erzsébetnek azonban a sors még tartogatott egy utolsó fantasztikus győzelmet. 1442. február 19-én Ulászló megostromolta Pozsonyt, amely hű maradt hozzá. A királynő ismét tanúbizonyságot tett a női testben lakó férfias lelkéről; nem menekült el a várból. Az ostrom végül Ulászló csúfos vereségével zárult, aki ezen annyira felindult, hogy el akarta hagyni az országot, amely annak ellenére sem mutatott semmi hajlandóságot a neki való behódolásra, hogy már egy éve uralkodott fölötte. Közben Erzsébettel valami különös dolog történt: egy 1442. szeptember 14-én kelt irat tanúsága szerint Pozsonyban csak hajsza hűján menekült meg a haláltól. A feljegyzések nem egyértelműek, de úgy fest, hogy merényletet kíséreltek meg ellene. A királynő túlélte az incidenst, és Daniela Dvořáková szerint az élmény valamelyest hatalomvágyó hozzáállásán is finomított.

Mivel a Szentszéket is egyre jobban aggasztották a magyar események, az a döntés született, pápai legátust küldenek Magyarországra, hogy megbékítse a feleket. A feladatot Giuliano Cesarini bíboros kapta, akinek köszönhetően 1442. november 25-én létre is jött egy találkozó Győrben. Ez volt az első alkalom, hogy Erzsébet és Ulászló szemtől szembe került egymással. A királynő számos ajánlatot tett Ulászlónak, amelyek által saját és gyermekei jövőjét igyekezett biztosítani. Többek között megígértette, hogy Ulászló V. László tizenöt éves koráig fog uralkodni, és csak annak utód nélküli halála esetén örökölheti meg a trónt. Cserébe felkínálta neki idősebbik lánya kezét és Sziléziát. Viszonzásképpen I. Ulászló ígéretet tett, hogy segíti az özvegyet gyermekei és a Szent Korona visszaszerzésében. A magyar uraknak ugyan voltak fenntartásai – főképp, hogy a zavaros időkben kapott adományokról mindenkinek le kellett mondania –, de a két fél végül egyezsége jutott, és december 14-én a tárgyalások sikerrel zárultak, az uralkodók pedig kölcsönösen értékes szörmékkel ajándékozták meg egymást: Ulászló egy cobolyprémet nyújtott át Erzsébetnek, míg a királynő egy úgynevezett perzsa bárányprémet adott neki viszonzásul (azaz egy fiatal karakul juh bundáját).

Cesarini bíboros méltán lehetett büszke közvetítésére, örömét azonban váratlan esemény árnyékolta be: Luxemburgi Erzsébet, aki váran-

dósan hadjáratban vett részt, ostromot vert vissza és fáradhatatlanul utazott, hirtelen rosszul lett, majd december 19-én elhunyt. Halálát követően gyorsan megindult a találgatás: volt, aki vérhasra gyanakodott, beszéltek hasi fájdalomról, Piccolomini pedig úgy vélte, méhgörcstől szenvedett, amit nem mert megmutatni orvosának. Természetesen az is felmerült, hogy megmérgezték, sőt egyesek tudni vélték, hogy haláláért az Ulászló által ajándékozott szörme lehetett a felelős. A ruhával való mérgezés azonban valószínűleg nem több régi irodalmi toposznál, hiszen a források szerint Ulászló maga is őszintén megdöbönt a híren. Erzsébet monográfusának, Dvořákovának sem sikerült egyértelmű választ találnia a kérdésre, bár ő is erősen hajlik a mérgezés felé. Az özveggy királyné kétségkívül szálla volt a győri találkozó eredményeivel igencsak elégedetlen magyar urak szemében. Nem tetszett nekik, hogy Ulászló végül félreállt volna V. László kedvéért – és ezáltal a kétéves konfliktus tulajdonképpen Erzsébet győzelmével zárult volna –, továbbá azt is igen fájlalták, hogy a viszálykodás során szerzett új javaikat vissza kellett volna adniuk. Mindezeket figyelembe véve tehát a szlovák történész nem veti el, hogy Erzsébet valóban összeesküvés áldozata lett. Több mint ötszáz év távlatából senkit nem ismerhetünk meg teljesen, de a fennmaradt források alapján Dvořáková úgy gondolja, hogy Luxemburgi Erzsébet okos, erős és bátor, ugyanakkor pedig makacs, erőszakos és becsvágyó nőként jellemezhető, akinek akaratos természete sokak halálához és elszegényedéséhez vezetett.

SZILÁGYI ERZSÉBET (?–1483)

*„Inkább halva lássam fiamat,
mint korona nélkül!”¹⁶*

Horogszegi Szilágyi Erzsébet gyermek- és fiatalasszonyi éveire vonatkozóan – annak ellenére, hogy a magyar történelem egyik legismertebb nőalakjáról van szó – nagyon kevés adattal rendelkezünk. Talán éppen ezzel az ellentmondással magyarázható a vele kapcsolatos egyik igen nagy félreértés is: a 19. század során annyira szeretettek volna arcot

16 Fraknói Vilmos: *Hunyadi Mátyás király. 1440–1490*. Budapest, 1890, Magyar Történelmi Társulat, 12. p.

rendelni ehhez a rendkívüli nőhöz, hogy véletlenül összekeverték egy Jacopo de' Barbari portrén szereplő angol szenttel, Szent Oszvalddal, akinek szintén egy gyűrűt tartó holló volt az egyik attribútuma.

Az Erzsébet és Mátyás király életét kutató történészek – Kubinyi András, Teke Zsuzsa és Csifó Tamás – munkáiból¹⁷ tudjuk, hogy „az amazonnak tartott”¹⁸ Erzsébet Szilágyi Bernolt László és a Bodrog vármegyei nemesi családból származó Bellyéni Katalin vélhetően legidősebb gyermekeként jött világra az 1410-es évek végén. Rajta kívül a házaspárnak még két lánya és három fia született: Osvát, a későbbi temesi alispán, a szerencsétlen sorsú kormányzó, Mihály, illetve Orsolya és Zsófia, akik házasságaik révén bővítették a Hunyadi-család hatalmát. Szilágyi László a macsói bán, Maróti János familiárisaként tudott felemelkedni, és több délvidéki birtok-, illetve címeradományra szert tenni. A Szilágyi család délvidéki jelenléte tette lehetővé, hogy a Lazarevics István szerb despota szolgálatában álló Hunyadi János „rokonságot kötött a Gerébek igen előkelő házával. Tőlük vette feleségül Erzsébetet, aki Lászlót és Mátyást szülte.”¹⁹

Hunyadi és Erzsébet házasságkötésének idejét – tekintve, hogy első fiuk, Hunyadi László 1431-ben született – 1428 és 1430 közé datálják. Mivel Hunyadi Mátyás 1443-ban, azaz több mint tíz évvel később jött világra, a szakirodalom feltételezi, hogy akár több gyermek is születhetett a két fiú között, ezek azonban nem maradtak életben. A sorozatbeli Erzsébet minden küszködése a képzelet szüleménye; nem igazán tudjuk, mi történt vele abban a közel harminc évben, amelyet Hunyadi János feleségeként töltött. Tény viszont, hogy aligha kerülhetett volna veszélybe ezen időszak alatt: biztonságát a Hunyadi körül gyülekező familiárisok a férj távolléte idején is garantálták.

Státuszára egyértelműen hatással volt férje emelkedése is, hiszen a kormányzóvá választott Hunyadi mellett 1446 és 1452 között az ország

17 Bővebben lásd: Csifó Tamás: Szilágyi Erzsébet politikai tevékenysége 1458–1464 között. In Bíró Gyöngyvér (szerk.): *Móra Akadémia: szakkollégiumi tanulmánykötet 5.* Szeged, 2018, SZTE Egyetemi Kiadványok, 155–172. p.; Teke Zsuzsa: Szilágyi Erzsébet. In R. Várkonyi Agnes (szerk.): *Nők a magyar történelemben.* Budapest, 1997, Zrínyi Kiadó, 26–45. p.; Kubinyi András: *Mátyás király.* Bp. 2001, Vince Kiadó.

18 Antonio Bonfini: *A magyar történelem tizedei.* Ford. Kulcsár Péter. Budapest, 1995, Balassi Kiadó, 708. p.

19 Bonfini: i. m. 584. p.

első asszonyának számított. Erről az időszakról sincs túl sok információnk, azonban a történészek – abból kiindulva, ahogyan 1457-ben, férje halála után a nagypolitika színpadán is feltűnt – úgy vélik, életének korábbi évtizedeit is igen aktívan tölthette. Fiától – miután trónra került – bőkezű adományokat kapott, ugyanis Mátyás törekedett arra, hogy királynéi körülményeket teremtsen édesanyja számára. Abból kiindulva, hogy az ebből a periódusból fennmaradt viszonylag nagy számú forrás szerint birtokait felelősségteljesen, körültekintően kormányozta, az életével foglalkozó kutatók feltételezik, hogy a háborús és kormányzói feladatok okán gyakran távollévő Hunyadi János helyett valójában ő irányíthatta a Hunyadi-birtokokat is. Ha a törökverő hős által hátrahagyott vagyont vesszük alapul, bizvást mondhatjuk, hogy ilyen irányú feladatait igen eredményesen látta el.

A politikához hivatalosan Erzsébetnek nem volt köze, bár nyilván nyitott szemmel és füllel járt, így nem volt teljesen járatlan az eseményekben.

Hunyadi János 1456. augusztus 11-én bekövetkezett halála után minden megváltozott. A híres katona örököse, Hunyadi László – aki inkább indulatos nagybátyjára, Szilágyi Mihályra hasonlított – nem jól mérte fel a királyságban kialakuló politikai helyzetet. 1456 őszén, amikor a király, V. László és Cillei Ulrik sereggel jelent meg Nándorfehérvár alatt, csak kettejüket engedte be a várba, ráadásul Cilleit egy állítólagos összeesküvés ürügyén meg is ölték, V. Lászlót pedig foglyul ejtették. A gyilkosságban vélhetően Hunyadi László is részt vett. A fiatal uralkodót Temesvárra kísérték. Szilágyi Erzsébetnek, aki szintén a városban tartózkodott, ekkor kellett először fellépnie családja érdekében: V. Lászlótól kegyelmet kért fiának – igaz, ekkor még csak asszonyi

*Jacopo de' Barbari festménye
Szent Oszvaldról, a 7. századi
northumbriai királyról, akit
a reformkor idején tévesen Szilágyi
Erzsébettel azonosítottak*

gyengédséggel. A fogságban lévő király kénytelen-kelletlen megadta a kegyelmet: a Hunyadi-fiúkat testvéreivé, Erzsébetet pedig anyjává fogadta.

1457-ben Hunyadi László az udvarban tartózkodott Budán, és a király kérésére magához rendelte öccsét, Mátyást is. Történt mindez apjuk kifejezett intése ellenére, aki meghagyta a fiúknak, hogy semmiképp se tartózkodjanak egyszerre egy helyen. Erzsébet sem találta ezt jó ötletnek, „aggodalmaskodva intette őket, hogy sohase menjenek együtt az udvarba, nehogy egyszerre sújtson le rájuk a veszedelem”.²⁰ Mindezek ellenére mégsem mondott ellent fiának, a család új fejének, és Mátyást is utána küldte. Ezért végül súlyos árat kellett fizetniük: 1457. március 14-én letartóztatták a két fivért, és két nappal később Lászlót ki is végezték. Az özvegy ettől kezdve átvette a döntéshozó szerepét családjá életében. Amint Bonfini munkájából kiderül, nem hagyta, hogy László halála megtörje; ehelyett minden erejét Mátyás kiszabadítására fordította. A király saját visszaemlékezéséből tudjuk, hogy „rabsága idején anyja olyannyira nyugtalankodott miatta, hogy keresett egy futárt, aki Magyarországról Prágába, a fiához hat óra leforgása alatt eljutott, ugyanannyi idő alatt visszajött, és vitte-hozta a levelet meg a választ.”²¹

Erzsébet és fivére, Szilágyi Mihály szervezkedni kezdett, és ezúttal az özvegynek vélhetően fontos szerep jutott az irányításban is. Bonfinitól tudjuk, hogy a Hunyadiak mellett Erdélyben kibontakozó felkelést Szilágyi Mihály vezette, de erre csak azért volt lehetősége, mert „Nem hiányzott a pénz, a hadak éltető ereje, amivel nővére, a rendkívül eszes Erzsébet nap mint nap támogatta.”²² Erzsébet másik érdeme, hogy szövetséget tudott kötni Szentmiklósi Pongráccal, az ország északnyugati részének egyik befolyásos birtokosával is, aki Hunyadi Trencsén körüli terjeszkedése miatt egyébként neheztelt a családra. Szentmiklósi mozgósítását a szakirodalom valószínűleg joggal tulajdonítja az ő ügyességének: öccse, Mihály ugyanis nem éppen kedélyes szövetségeiről volt ismert. A lázongástól megrettent V. László előbb Bécsbe, majd Prágába húzódott vissza, ahova Mátyást is magával vitte,

20 Bonfini: i. m. 685. p.

21 Bonfini: i. m. 697. p.

22 Bonfini: i. m. 696. p.

Erzsébet tehát egyre csak távolodott még életben lévő gyermekétől. 1457. november 23-án azonban a Mátyást fogva tartó fiatal király elhunyt, és e váratlan, de annál szerencsésebb fordulattal hirtelen út nyílt Hunyadi még életben lévő fia számára a magyar királyi trón felé.

1458 januárjában a Szilágyi testvérek tárgyalni kezdtek a Cillei–Garai-liga másik prominens alakjával, Garai László nádorral, és 12-én abban egyeztek meg, hogy a Prágában raboskodó Mátyás lesz a király, a királyné pedig a nádor lánya, Garai Anna.²³ Ezt követően Mátyást a január 24-re összehívott országgyűlésen királlyá kiáltották ki, mellé pedig nagybátyját, Szilágyi Mihályt nevezték ki kormányzónak. Erzsébet rögtön Prágába küldte Vitéz Jánost, hogy 40 000 aranyért kiváltsa gyermekét Podjebrád György cseh kormányzó „vendégségéből”. A pénzt teljes egészében Erzsébet teremtette elő. Amit a Szilágyi testvérek nem tudtak, hogy egyéves fogsága alatt a tizennégy éves Mátyás elindult az önállósodás útján. Ő is tett egy házassági ajánlatot, de ő Podjebrád Katalinnak.²⁴

Anyja és nagybátyja nem örültek a fejleményeknek, de Erzsébet – akárcsak László esetében tette – alávetette magát Mátyás akaratának. Bár az ő tettekrekszsége segítette trónra fiát, önállósodási törekvéseit is készséggel fogadta. A korai időszakban Mátyás mellett állt – akárcsak az ifjú király nagybátyja, a kormányzó –, és fia döntéseit saját pecsétjével is megerősítette.²⁵ Pecsétgyűrűjére a horogszegi Szilágyiak koronából kiemelkedő, fenyőágot tartó kőszáli zergéje lett felvésve, és azt, hogy saját családi címerét használta híres férje hollós címere helyett, az asszony önreprezentációjának fontos jeleként értékelhetjük.

Mátyás édesanyjában szövetségesre lelt, viszont azt „Nehezményezte, hogy nagybátyja irányít mindent, barátainak kedvez, embereit előtérbe tolja.”²⁶ Kapcsolatuk Szilágyi Mihállyal hamarosan megromlott, és a sértett kormányzó megpróbálta a saját útját járva megszerezni a szerb despotai rangot, amelyet – amint ez a Brankovics Lázár özvegyével és fivérével, Istvánnal folytatott tárgyalásokból kiderült – bizonyos Hunyadi földekkel kívánt volna megfizetni. Erzsébet határozottan tiltako-

23 DL 15 206

24 DL 15 211

25 DL 15 220

26 Bonfini: i. m. 707. p.

zott a dolog ellen.²⁷ Kubinyi András szerint azért, mert a felajánlott birtokok hozzá tartoztak, de kétségtelenül helyes Pálosfalvi Tamás azon feltételezése is, hogy a fia érdekeit igyekezett képviselni. Szilágyi Mihály nem tűrte jól a mellőzöttséget – hogy megint a másodvonalba szorult egy Hunyadi mellett –, és ebből további konfliktus bontakozott ki. Amikor 1460-ban Szendrő mellett török fogságba esett, Mátyás nem sietett nyughatatlan nagybátyja segítségére, akit végül 1461-ben Isztambulban le is fejeztek. Ezzel szemben a Mátyás és Erzsébet közötti bizalmas kapcsolat továbbra is fennmaradt: például Galambóc 1458-as visszafoglalásának idején Mátyás édesanyjára bízta Buda kormányzását, aki a hadjárat előkészítésében is részt vett.

Szilágyi Erzsébet a fia által ismét az ország első asszonyává vált, és az anyakirálynékat megillető kényelemben élhette életét. Megkapta a királyné szokásos javait – az óbudai várat és a királynéi birtokállományt –, amelyekről csak akkor kellett lemondania, amikor Mátyás feleséget vett maga mellé – először Podjebrád Katalint, majd később Aragóniai Beatrixot. Azonban ez sem jelentette azt, hogy Erzsébet életminősége drasztikusan csökkent volna menyei mellett. Nem tért vissza Vajdahunyadvárra, hanem házat bérelt Budán kívül.

Egyetlen „hibája” szerény származása volt, amit fia folyamatos adományokkal emelt meg, hogy királynékhoz méltó életet élhessen. A gyakori birtokadományok megindoklásában ott szerepelt, hogy „rangjához illő udvarának fenntartásáról könnyebben gondoskodhaszon.” Erről az udvarról nem sok információ maradt fenn, de az asszonynak bizonyosan volt udvarmestere és titkos kancellárja is. Az utóbbira nagy szüksége is volt, mert minden ügyét személyesen intézte: ő maga járta birtokait és felügyelte az ott folyó gazdálkodást. Például Szentandrás mezővárosának építkezéseire szakértőt rendelt, majd később utasította porkáldi juhászát, hogy ötven juhot adjon át szentandrási ispánja szükségleteire. Amikor azt látta, hogy munkácsi birtokának állapota jelentősen leromlott, kedvezményekkel igyekezett újra benépesíteni az elnéptelenedett uradalmat. Szükség esetén belefolyt a jobbágyok peres ügyeibe is; egyfajta fellebbviteli fórumként működött, és olyan adat is van, amely szerint egy egyszerű uradalmi alkalmazott

bérét is ő állapította meg. Gyakorlatias életvitele mély vallásossággal párosult, melynek emlékét kegyes adományai és templomépítései is őrzik. Ha jogtalanság érte az egyházi testületeket, bizton számíthattak a király anyjának segítségére. Fiával együtt 1458-ban egyenesen a pápához, II. Piuszhoz fordultak a Nyulak szigeti apácák panaszával, akik nem tudtak dolgozni a domonkos rendi szerzetesek állandó ellenőrző látogatásai miatt. Élete vége felé többé nem adományozott birtokokat az egyházi testületeknek. Teke Zsuzsanna ennek okát a törvénytelen származású unokában, Corvin Jánosban látta, akit az özvegy egyedüli örököséként jelölt meg. Talán Mátyás külön kérésére történt így, de e gesztusa is tovább erősíti a családja érdekét mindig szem előtt tartó és azt kiszolgáló asszony képét. Szilágyi Erzsébet hosszú és tevékeny élet után, 1483-ban hunyt el, és a magyar királyok temetkezési helyén, Székesfehérvárott, a király anyját megillető módon helyezték végső nyugalomra.

ROZGONYI CECÍLIA (?–1437)

*„Mit keresnél, gyöngé asszony,
Véres ütközetben?”*

Arany János

„Rozgonyi gályájával átkelünk a folyón!” Így biztatja a sorozatbéli Zsigmond királyt Cillei Ulrik, miután hírt kaptak arról, hogy Galambóc vára a törökök kezére jutott. A név alapján joggal gondolhatná a néző, hogy Cillei egy férfiről beszél, a valóságban azonban egy asszonyról, Rozgonyi Cecíliáról volt szó, aki később fel is bukkant az epizódban: Szilágyi Erzsébet Cicellének szólítja, és arra kéri ezt a katonáskodó asszonyt, hogy vigye őt is magával a csatába.

A jelenet kivételesen nem a képzelet szüleménye: Rozgonyi Cecília, Rozgonyi István soproni és temesi ispán felesége igazi amazonnak tekinthető, és 1428-ban valóban részt vett a galambóci csatában. Előéletéről – akárcsak Szilágyi Erzsébetéről – nem sokat tudunk; csak annyi bizonyos, hogy a Hont-Pázmány nemzetségből származó Szentgyörgyi Péter leányaként született a 14. század vége felé. Édesanyjáról semmiféle információval nem rendelkezünk, az azonban ismeretes, hogy voltak testvérei – Kozma és László –, és az is, hogy egy közelebbiről

meg nem határozható időpontban előnyös házasságot kötött Rozgonyi Istvánnal, a soproni és temesi ispánnal, akinek három fiúgyermeket is szült: Jánost, Istvánt és Imrét.

A félreértések elkerülése végett le kell szögeznünk, hogy Cecília asszony nem katonáskodott rendszeresen, és nem járta végig a korszak nagy csatáit sem. A hősnők nem minden esetben születnek különleges csillagzat alatt, és nincs isteni sugallat által elrendelt küldetésük, mint Jean D'Arcnak, az „orléans-i szűznek”. Sokszor azonban az élet úgy hozta, hogy az erőszakos eseményeknek – jelen esetben a török betörésnek – kiszolgáltatott asszonyok kénytelenek voltak saját gyermekeik és háznépük védelmére kelni férjeikkel együtt, vagy az utóbbiak távollétében akár magukban is. Azt is fontos tisztázni, hogy nem óvott mindenkit familiárisok garmadája, mint Hunyadi János feleségét; az átlagos nemesasszonyt tehát a szükség kényszeríthette az erőszakra.

A fennmaradt forrásokból tudjuk, hogy a Rozgonyi házaspár sokat volt együtt. Így történhetett, hogy az 1428-as galambóci csata során Cecília asszony is a helyszínen tartózkodott, sőt, az egyik gálya vezetését is rábízta. A tény, hogy Rozgonyiné ilyen fontos feladatot kapott, arra mutat, hogy tapasztalt hajós lehetett, és talán azt a feltételezést is megkockáztathatjuk, hogy nem volt ismeretlen előtte a hadakozás sem. Hőstettének egy oklevél állít emléket, amelyben, hogy például szolgálhasson más asszonyok számára is, részletesen feljegyezték az eseményeket. Ebből tudjuk, hogy Cecília elkísérte férjét a Galambóc várának visszaszerzésére irányuló hadjáratra, elvállalta az egyik felfegyverzett gálya vezetését, és hogy az általa vezetett gálya ágyúi és követőgépei a csata során végig lőtték a Galambócot védő törököket. Az asszony természetesen csak az irányításban vett részt; az ostromgépek kezelését hozzáértő katonák végezték.

A király az ostrom során nyújtott szolgálataiért megjutalmazta Rozgonyinét. Somogy, Tolna és Veszprém vármegyei birtokokat kapott adományul, többek között Felső-Ugalt, Alsó-Ugalt (ma puszta), Bábonyt (mai Bábonymegyer), emellett pedig számos kisebb birtokrészt is. Az utóbbiak nem bizonyultak a legjobb ajándéknak: a későbbiek folyamán a székesfehérvári keresztes konvent eltiltotta használatuktól az asszonyt.²⁸

A Rozgonyi-házaspár agilis természetére utal az az incidens is, amikor a hatalmaskodás bűnébe estek. Az 1432-ben történt eset során, amely kapcsán Zsigmond király parancsára vizsgálódás is folyt ellenük, Cecília – állítólag férje felbujtására – a tatai, gesztesi és csókakői várnagyokkal és más familiárisokkal együtt elfoglalt egy Zala vármegyei birtokon álló kúriát, amely Kelemen győri püspök és testvéreinek tulajdonát képezte.²⁹

Amikor 1433-ban Zsigmond Rómába indult, hogy császárrá koronáztassa magát, a kíséretéből látványosan hiányzott saját felesége, Cillei Borbála, így vélhetően más előkelő magyar hölgyek sem vehettek részt ezen a hosszú, de annál izgalmasabb úton. E. Kovács Péter azonban mégis felfedezett egy hölgyet Zsigmond kíséretében.³⁰ Ez az úrnő nem volt más, mint Rozgonyi Cecília, aki ismét férjével, Rozgonyi Istvánval együtt indult az itáliai útra. 1433. július 13-án közösen intéztek kérelmet Zsigmondhoz, de az asszony önállóan is kért egy tatai búcsúengedélyt a királytól. Cecília asszony teljesen egyedülálló élményekkel és tapasztalatokkal gazdagodott az utazás során: férje oldalán megismerkedhetett az itáliai kultúrával is.

Halálának részleteiről semmit se tudunk. Abból kiindulva, hogy a 14. század vége felé születhetett, valamint hogy utoljára 1437-ben említik őt a források, viszonylag rövid, de annál izgalmasabb életet élt. Amint láthattuk, egyenrangú partnere volt férjének, akárcsak a már említett Luxemburgi Erzsébet Habsburg Albertnek, Erzsébetben azonban királyi vér csörgedezett, őt külön kiváltságok illették meg. Az átlagos nemesasszony lehetőségei ennél sokkal korlátozottabbak voltak, de a Rozgonyi-házaspár egyedülálló dinamikája mégis kivételes sorsot biztosított Ceciliának.

TANULSÁGOK

A *Hunyadi* című filmsorozatban bemutatott nehéz női sorsokra reflektálva különféle médiafelületeken több olyan cikk is megjelent, amelyek azt taglalták, milyen nehéz és kiszolgáltatott sorsuk is lehetett a nőknek a középkorban. Reprezentatív adatok hiányában nem egyszerű megmondani, valójában hogyan élték meg hétköznapijaikat ezek a

29 DL 61 466

30 E. Kovács Péter: *Zsigmond király Sienában*. Budapest, 2014, Corvina Kiadó.

múltba vesző nők és lányok. A Luxemburgi Erzsébet idején behívott cseh zsoldosok kapcsán Thuróczi János krónikája a következőket írja: „Hány asszony jutott özvegységre! Szüzessége virágával ékes hány leányzót fosztottak meg abban az időben akarata ellenére liliomtisztségától.”³¹ Ha csak a krónikabeli beszámolót vesszük alapul, részben muszáj igazat adni a cikkek íróinak.

A kép azonban ennél jóval árnyaltabb. A tárgyalt három Hunyadi kori nő alakja határozottan kiemelkedik az évszázadok homályából, három eltérő, de egyaránt figyelemre méltó életutat rajzolva ki. Mindegyikükről elmondható, hogy erős karakter volt, akinek lehetősége adódott kilépni a hagyományos keretek közül, bár ezt kétségtelenül eltérő sikerrel tették. Luxemburgi Erzsébetnek minden adottsága megvolt ahhoz, hogy kivételes királynő váljon belőle: előkelő születés, elszántság, örökösök és a kormányzásra való képesség. A magyar urak azonban mégis elfordultak tőle, és makacs, erőszakos természete miatt minden erőfeszítése ellenére sem tudta beváltani azokat a nagy reményeket, amelyeket az uralkodásról dédelgetett. Kudarcat az alkalmazkodásra való képtelenség okozta.

Szilágyi Erzsébet korának szintén jelentős asszonya volt, aki akár sokkal nagyobb befolyásra is szert tehetett volna, ha meglelt volna hozzá az ambíciója. Erzsébetnek azonban nem voltak ilyesféle álmai. Csak akkor vállalt politikai szerepet, ha a körülmények arra kényszerítették, akkor viszont se pénzt, se katonát nem sajnált, hogy életben maradt fiát megmentse. Ennek ellenére nem telepedett rá a fiatal Mátyásra: hagyta, hogy meg hozza saját döntéseit, és szívesen visszavonult a politikától, amikor már nem volt rá szükség.

Rozgonyi Cecília talán férje, Rozgonyi István személyisége, esetleg valamilyen ismeretlen körülmény hatására járhatott be egészen egyedülálló életutat, amely élesen eltért kortársaitól. Ez az út nem volt mentes a nehézségektől: olyan kihívásokkal kellett szembenéznie, amelyek más nők számára szinte elképzelhetetlenek voltak. Mindez azonban nagyfokú szabadsággal is járt: megfordult Itáliában, királyi adományban részesült, és nevét az utókor is ismeri. Bár élete nem volt hosszú, úgy tűnik, ura volt sorsának.

31 *Thuróczi-krónika*, XXXIV. fejezet.

Tóth Dominik

HUNYADI JÁNOS KORÁNAK HADSEREGE

A középkori Magyar Királyság hadtörténetével kapcsolatos ismeretanyagunk igen gazdag, ám finoman szólva is hullámzó mélységű. Bizonyos kérdésekben már-már meglepően tisztán lát a történettudomány, míg másokban a mai napig találni fehér foltokat. Például relatíve átfogó tudásunk van arról, hogy milyen alapokon szerveződött meg a kor hadserege, azonban létszámára vonatkozóan csupán megközelítő számvetésekkel rendelkezünk. Vannak olyan előkelők, akiknek egy adott hadjárat előtti táborba szálláskor az étrendjét is tudjuk,¹ azt viszont már nem, hogy volt-e a magyar haderőnek olyan „bevett forgatókönyve,” amelyet nyílt csaták megvívása során alkalmazott.

Ennek az egyenetlenségnek az oka a közmondásos forrásszegénység, továbbá az, hogy a középkori magyar államnak nem volt állandó hadserege (a Hunyadiak korának utolsó évtizedei ilyen szempontból kivételes időszaknak számítanak), így értelemszerűen nem jött létre a hadsereg fenntartását segíteni hivatott intézményrendszer sem,² amely a fehér foltok kitöltéséhez szükséges iratmennyiséget megtermelhette volna.

Az alábbiakban kísérletet teszek arra, hogy átfogó képet adjak a *Hunyadi, a holló felemelkedése* című sorozat által bemutatott korszak valódi hadseregéről. A bemutatás során a 15. század derekának viszonyaira koncentrálok, ám ott, ahol a kontextus megkívánja, kilépek ebből az időintervallumból.

A KORABELI MAGYAR KIRÁLYSÁG LÉLEKSZÁMA, KATONAI POTENCIÁLJA ÉS HADSZERVEZETE

Amennyiben az egykorú források alapján próbálnánk választ találni arra a kérdésre, hogy hányan vettek részt Hunyadi János egy-egy

-
- 1 Kubinyi András: Főúri étrend tábori körülmények között 1521-ben. In Kubinyi András (szerk.): *Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és Jagelló-kor története*. Budapest, 2007, Argumentum, 33–49. p.
 - 2 Tény, hogy a királyi kincstárnál futottak össze a haderőszervezés számai, ám az nem volt egy katonai ügyekre specializálódott intézmény.

hadjárataiban, nagyon valószínű, hogy elvesznénk a kor krónikásainak túlzó adataiban. Sokkal célravezetőbb a Magyar Királyság katonai potenciáljával foglalkozni – vagyis azzal, hogy szükség esetén az ország mekkora haderőt volt képes kiállítani. Ennek meghatározására a lakosságszámra utaló források (adójegyzékek, birtokösszeírások stb.) alapján több próbálkozás is történt.

Borosy András a 13. századra vonatkozóan úgy 1,6-1,8 milliós összlakossággal számolt, és ez alapján arra a következtetésre jutott, hogy az ország hadipotenciálja nagyjából 22-25 ezer fő lehetett. Véleménye szerint a 14. századra a lakosság jelentősen megnövekedett: az ekkori 2,5 milliós lélekszámot véve alapul, ebben az időszakban a hadra fogható férfiak száma feltehetőleg már 35-40 ezer fő körül volt. Borosy a fentebbi létszámok megállapításakor a kun segéderőket, valamint Nagy Lajos király ambíciózus természetét is figyelembe vette, mint ahogyan azt is, hogy a század első évtizedeit leszámítva a Magyar Királyság területén nem zajlottak háborúk.

A 15. századra vonatkozóan már több (de korántsem elégséges) forrás áll rendelkezésünkre, ez pedig értelemszerűen több számvetést jelent. A századelőt illetően Engel Pál kb. 3 millió főre becsülte a lakosság összlétszámát,³ amit az akkori Magyarország kolostorhálózatának méretei is alátámasztani látszanak.⁴ Kubinyi András megítélése szerint a század végére a Magyar Királyságnak legfeljebb 3,3 millió, de legalább 2,9 millió fő összlakossága lehetett. Ebből a szűk értelemben vett Magyarországon – Erdély, Horvátország és Szlavónia nélkül – 2,2 millióan lakhattak, míg Erdély lakossága 450 ezer, Szlavóniáé pedig 260 ezer főre rúghatott.⁵

3 Engel Pál: Az Anjou- és a Zsigmond kori Magyarország történeti demográfiájának problémái. In Kovacsics József (szerk.): *Magyarország történeti demográfiája (896–1995)*. Budapest, 1997, Központi Statisztikai Hivatal, 111–116. p. Pontosabban fogalmazva Engel a Magyar Királyság 290 000 km²-ére 182 ezer háztartást számolt.

4 Más szóval az ország területén meglévő kolostorok összlétszáma hasonló eltartóképességű népességet feltételez. F. Romhányi Beatrix: Kolostorhálózat – településhálózat – népesség. A középkori Magyar Királyság demográfiai helyzetének változásaihoz. *Történelmi Szemle*, 2015. 1. sz. 2–49. p. azon belül a témára lásd: 29–40. p.

5 Kubinyi András: Hadszervezet a késő középkori Magyarországon. In Kubinyi András (szerk.): *Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és Jagelló-kor története*. Budapest, 2007, Argumentum, 199–215. p., azon belül: 199. p.

Luxemburgi Zsigmond uralkodásának utolsó évtizedére, vagy – ha úgy tetszik – Hunyadi János felbukkanásának időszakára vonatkozóan az úgynevezett sienai tervezet és annak a Nádasdy-kódexben fennmaradt kiegészített változata szolgáltat némi információt. Ahogyan a megnevezése is sugallja, a forrás egy tervezet arra vonatkozóan, hogy elméletben mekkora haderőt tud kiállítani az ország, ám nem teljesen világos, hogy ez a tényleges katonaállítási rendszerre mekkora hatást gyakorolt.⁶ Az 1432–1433 körül keletkezett dokumentum a királyság hadügyi szervezetét és az érintettek kötelezettségeit alapul véve mintegy 35 ezer fős haderővel számolt, de nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy mindössze egy tervezetről van szó.

A királyság katonai erejét illetően mindmáig Kubinyi András kutatásai számítanak mérvadónak, bár figyelembe kell vennünk, hogy az általa közölt adatok inkább a késői Mátyás korra, illetőleg a 15–16. század fordulójára vonatkoznak. A kutató eléggé magas, 83–100 ezer fő közötti hadipotenciállal számol, amely többé-kevésbé Mátyás időszakára is érvényes lehetett.⁷ Természetesen a fent leírt adatok alatt – és ezt Kubinyi és Borosy is kihangsúlyozta – a maximális létszám értendő, azonban soha nem volt példa arra, hogy az ország egyszerre ekkora haderőt mozgósított volna. Az erdélyi csapatokat például nem lehetett Erdélyből kivinni – kivételt egyedül az oláh vajdák elleni akciók jelentettek – , mint ahogyan a déli végvár vonal helyőrségeiben szolgáló 8–10 ezer katonának is csak egy kis hányadát vethették be a határvidéken kívül.

Van olyan kutató, aki a ténylegesen felállítható és mozgatható haderő nagyságát körülbelül 38 ezer főben határozza meg.⁸ Összehasonlításképpen érdemes megvizsgálunk e tekintetben a korabeli Francia Királyság helyzetét: itt a burgundi örökségért folytatott harcban mintegy 45 ezer katona vett részt, a század végére pedig az uralkodó elvben 20 ezer embert is képes lehetett fegyverben tartani.⁹ A 15–16. század

6 Vannak arra utaló jelek, hogy egész komolyat. Bővebben lásd: Romhányi 2015, 107. p.

7 Kubinyi: i. m. 203. p.

8 Romhányi: i. m. 112. o.

9 Györkös Attila: A Francia Királyság hadszereze és hadserege (1492–1534). In B. Szabó János és Fodor Pál (szerk.): *Új korszak határán. Az európai államok hadügyes és hadseregei a mohácsi csata korában*. Budapest, 2019, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. 139–153. p., azon belül: 141–142. p.

fordulóján a lengyel és a litván területek valóban mozgósítható hadereje szintén körülbelül 20-20 ezer főre tehető.¹⁰

A katonai potenciál kérdésének körüljárása után érdemes azt is áttekintenünk, hogyan is szerveződött meg a magyar haderő. A 15. században ennek négy alapeleme volt: a nemesi felkelés, a bandériumok, a telekkatonaság és a zsoldosok.

A legrégibb elemnek a nemesség által kiállított haderő számított. Ők tulajdonképpen „vérükkel adóztak”, vagyis adómentesség fejében voltak kötelesek gondoskodni az ország védelméről. A nemesi felkelés kihirdetésekor előre megszabott időtartamra minden nemesi háztartásból egy férfinak kellett hadba vonulni – ám ez az „előírás” csak az ország határain belülre vonatkozott. Azonban a 15. századra vagyoni helyzetének függvényében a nemesség is meglehetősen differenciált képet mutatott. Kétharmad részük az úgynevezett egytelkes nemesek közé tartozott; az ő életkörülményeik – kis túlzással – alig különböztek a parasztokétól. Ám azért, hogy ők se maradjanak ki a kötelezettség teljesítése alól, az 1459. évi 11. törvénycikk megszabta, hogy háború esetén minden tíz jobbágytalan nemesi háztartásnak egy lovasíjászt kell kiállítania.¹¹

Mivel a 14. század végére a nemesi felkelés intézménye már nem tudta betölteni korábbi szerepét, 1397-ben bevezették a telekkatonaság rendszerét, amely a jobbágyháztartások számát vette alapul a kiállítandó katonák számának meghatározásakor. Ez a rendszer országrészenként és időszakonként változhatott – és változott is –, de nagy általánosságban a törvények többnyire minden 20, illetve 36 háztartás után egy katona kiállítását írták elő. Az 1498. évi 16. törvénycikk szerint az érintett háztartások már zsoldosok felfogadásával tettek eleget ennek a kötelezettségnek, de azt nem tudni, hogy Hunyadi János korában pontosan mi is volt a helyzet.¹² Mivel az újabb kutatások rávilágítottak, hogy az adott korban a zsoldos kategória takarhatott akár időszakosan katonáskodó személyeket is, nehéz választ adni arra

10 B. Szabó János és Fodor Pál (szerk.): *Új korszak határán. Az európai államok hadügyes és hadseregei a mohácsi csata korában*. Budapest, 2019, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 60. p.

11 Kubinyi: i. m. 200. p.

12 Kubinyi: i. m. 200. p.

a kérdésre, hogy az 1498 előtti időszakban felfegyverzett parasztok vagy a szó szoros értelmében vett zsoldosok látták-e el ezt a feladatot. Vagy másként fogalmazva: a fennmaradt források nem teszik lehetővé, hogy egyértelműen különbséget tegyünk a földművelésből vagy valamely kézműves szakmából élő, de olykor szerződéses alapon táborba szálló fegyveresek, illetve a katonáskodást életmódszerűen folytató személyek között.¹³

Ami a bandériumokat illeti, ezeket az ország bárói és az egyházi főnemesség állították ki, azonban egy-egy bandérium létszámának megállapításakor nem a telekkatonaság kiállítására vonatkozó kulcsot, hanem az adott birtok jövedelmét vették figyelembe. Bár a banderialis rendszer kialakítását Károly király nevével szokás összekötni, igen valószínű, hogy az Anjou-kornál is régebbi gyökerekkel bíró rendszerről van szó.¹⁴

A legfiatalabb hadszervezeti elem, amely azonban Hunyadi János korától kezdődően mind nagyobb jelentőségre tett szert, a zsoldosoké volt. Ezt a katonatípust nem hűbéri kötelék, hanem olyan szerződés kötötte munkaadójához, amely előre megszabott fizetségért egy pontosan meghatározott időszakra szólt. A vizsgált időszak magyar hadseregében jellemzően a szabad királyi városok által küldött csapatok soraiban találunk zsoldosokat, de fokozatosan egyre nagyobb számban fordultak elő a bandériumokban, illetve a telekkatonaság soraiban is.

HUNYADI JÁNOS HADSEREGÉNEK MEGHATÁROZÓ ELEMEI

Ahogy arról már korábban is volt szó, a korszakban nem mutatható ki olyan jól felismerhető mintázat, amely szerint a magyar csapatok felsorakoztak volna a csatához. Mátyás király történetírója, Antonio Bonfini ugyan több csatarendet is leír Hunyadi hadjáratai kapcsán, ám ezek nagy óvatossággal kezelendők, ugyanis Bonfini a csaták tárgyalásakor a maga korának viszonyait, azaz az ötven évvel későbbi állapotokat vetítette vissza Hunyadi korára, sőt előszeretettel használt (a korabeli krónikaszerzőkhöz hasonlóan) ókori toposzokat is. Arra azon-

13 Rázsó Gyula: A zsoldosintézmény kezdetei Magyarországon a XIV. században. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1960. 7. sz. 107–143. p., azon belül: 110–111. p. Problémakör bemutatását lásd: Szokola László: *A magyarországi városok zsoldosállításának társadalmi és gazdasági háttere a késő középkorban*. (Doktori értekezés) Budapest, 2024, 83–88. p.

14 Kubinyi: i. m. 201. p.

ban egy-egy ilyen leírás is alkalmas lehet, hogy a tárgyalt időszak – a 15. század közepéről van szó – nehéz- és könnyűlovasságának, valamint a gyalogságának szerepét érzékeltessük.

Bonfini egyik nagyon szemléletes leírása egy olyan összezcsapást tárgyal, amely során Hunyadi János határvidéki oszmán csapatokkal került szembe. Szinte közvetlenül azután, hogy 1441-ben – Újlaki Miklóssal együtt – nándorfehérvári főkapitánnyá nevezték ki, Hunyadi portyára indult a szomszédos szerb területekre, azonban a visszaúton a szendrői Isa/Izsák bég útját állta az általa vezetett csapatoknak, és csatára kényszerítette őket. A krónikás szerint a sereg tagolt hadrendet vett fel: a könnyűlovasság állt a szárnyakra, illetve rögtön mögöttük foglalt helyet a nehézlovasság (mindkét oldalon). Ez a fajta felállítás a létszámfölényben lévő oszmán lovasság támadása elleni védelmet szolgálta. A könnyű- és nehézlovasság mögött további, de az előzőekétől eltérő felszerelésű lovasok kaptak helyet: egyrészt lőhátról harcoló számszeríjászok, másrészt pedig olyan egységek, amelyek nehezebb fegyverzetű, de íjjal szintén felszerelt lovasokból álltak. Ily módon az oszmán csatalovasság, a szpáhik elvben nem tudták megtörni a szárnyakat.¹⁵

A harcrend közepén sorakozott fel a szintén többosztatú derékhad: ez nehéz- és könnyűfegyverzetű gyalogosokból és íjászból, valamint a mögöttük elhelyezkedő erős tartalékból és tekintélyes őrségből állt. A derékhadat több, könnyen mozgatható egységre tagolták, és a kettős tartalékot is úgy alakították ki, hogy menet közben is tudjon átkaroló hadműveletet végezni, vagy – ha a szükség megkívánja – erősítést vihessen a csatarend kritikus szakaszaira.¹⁶ Ez elsősor a husziták harcmodorának átvételét is sugallhatná, de a gyakorlatban nem láthatók annak nyomai, hogy az átvétel valóban megvalósult volna.

Természetesen nincs bizonyíték arra vonatkozóan, hogy Hunyadi valóban így sorakoztatta volna fel csapatait a szendrői bég ellenében, és az sem zárható ki teljesen, hogy esetleg ebben az esetben is Mátyás kori visszavetítéssel állunk szemben. Az viszont tény, hogy a korabeli

15 Kulcsár Péter (ford.): *Antonio Bonfini: A magyar történelem tizedei*. Budapest, 1995, Balassi, 330–331. p.; Bárány Attila [et al.]: *A Hunyadiak kora*. In Veszprémy László (szerk.): *Magyarország hadtörténete I. A kezdetektől 1526-ig*. Budapest, 2017, Zrínyi, 248–314. p., azon belül: 253. p.

16 Kulcsár: i. m. 330. p.; Bárány [et al.]: i. m. 253. p.

fegyvernemeknek az a fajta együttműködése, amire a szöveg utal, valóban a középkori hadviselés sajátja volt.

NEHÉZLOVASSÁG

A fenti harcrend összképe jól mutatja, hogy a Magyar Királyság hadereje a 15. század derekán még döntő hányadában lovasságból állt. A Zsigmond-kor végére – és ez többé-kevésbé érvényes maradt Hunyadi János idejére is – a lovasságnak két „pólusa” alakult ki, amelyek közül az egyiket a nehézlovasság képviselte.¹⁷ Nagyon fontos hangsúlyozni, hogy bár a teljes testet elfedő lemezvértek a 15. századra terjedtek el, a nehézlovasságot nem felszerelése, hanem a csatatéren betöltött szerepe tette nehézlovassággá. A feladat az áttörés kierőszakolása volt, lehetőség szerint egyetlen általános roham által, a felszerelés pedig ehhez idomult.

A nehézlovasok 3-4 fős egységekben, úgynevezett lándzsákban (latinnul *lancea*) harcoltak, amely az egység elsődleges fegyveréről kapta a nevét. Minden ilyen formáció egy nehézfegyverzetű lovasból és ennek fegyveres kíséretéből állt. Megjegyzendő, hogy a Zsigmond-korban az utóbbiaknak az elvárás szerint képzett lovasíjászoknak kellett lenniük.¹⁸

Mit viselt általában egy nehézlovas? A legtöbben a kor haditechnikai csúcstermékének és egyben jelképének számító, ma gótikusnak nevezett vértetet hordták. E vérték minőségüket tekintve igen széles skálán mozogtak; a drágább darabokat értelemszerűen csak a tehetősebbek engedhették meg maguknak. A legjobb vérteket ekkoriban két helyen tudták előállítani: az Alpok déli oldalán, Észak-Itáliában (egészen pontosan Milánóban), valamint a hegylánc északi lábainál fekvő délnémet területeken. A milánói vérték különösen nagy hírnévre tettek szert, amit mi sem bizonyít jobban, mint az a tény, hogy Angliában, a Francia Királyságban és az Ibériai-félszigeten is igen keresetté váltak. Idővel Brescia, Firenze és Genova is szerzett némi ismertséget az ilyen jellegű felszerelések gyártása terén, azonban e városok termékei nem érték el a milánói munkák színvonalát.¹⁹ A lemezvértek készítését illetően

17 B. Szabó János: *A középkor magyarországi könnyűlovassága*. Budapest, 2008, Attraktor, 180. p.

18 B. Szabó: i. m. 180. p.

19 Töll László: Az acél építészete. In Veszprémy László (szerk.): *Rex Invictissimus*. Budapest, 2008, Zrínyi, 97–120. p., azon belül: 102. p.

Augsburg, Nürnberg, Landshut, Mühlau és Innsbruck német városok műhelyeit kell még megemlíteni, de gyártottak vérteket Rajna-Vesztfáliában is. Míg az előbbi német városok termékei az évszázad második felére bátran felvehették a versenyt milánói felszerelésekkel, az utóbbi területen készült darabok többnyire átlagosak voltak.²⁰

Arra vonatkozóan, hogy Hunyadi János milyen páncélt viselt, nincsenek információink, ám azért néhány támponttal mégis rendelkezünk ahhoz, hogy többé-kevésbé pontosan megválaszolhassuk a kérdést. Amint ismeretes, a német vérték csak az 1460-as és '70-es évekre váltak népszerűvé, ám ha az 1420-as években Hunyadi valóban járt Itáliában, ott már találkozhatott a milánói típussal, amely egyébként rövid időn belül Magyarországon is megjelent.²¹ Mátyást illetően már sokkal kedvezőbb helyzetben van a történettudomány: róla például maradtak fenn olyan ábrázolások, amelyek a királyt gótikus vértezetben mutatják. Ilyen például a bautzeni Ortenburgban lévő ülőszobor, amelyen jól felismerhetőek a késő gótikus vért jellegzetességei. Egy másik forrásunk egy 1468-ban írt levél, amelyben Mátyás Tiroli Zsigmond osztrák főhercegnek megköszönt egy szép vértezetet (erről joggal feltételezhető, hogy valamelyik délnémet műhelyből került ki). Érdekes módon az itáliai vértékről az évszázad második felében alig születtek ábrázolások, ami azért furcsa, mert sem ezeknek a páncéloknak a minősége nem esett vissza,²² sem a magyar–milánói kapcsolatok nem romlottak meg ekkoriban.

KÖNNYŰLOVASSÁG

A könnyűlovasság feladata hagyományosan a vonulásban lévő hadsereg biztosítása, a felderítés, valamint magának a csatának a bevezetése volt. A Magyar Királyság viszonylatában ők képezték a lovasság másik pólusát. A Zsigmond-kor végén, illetve a Hunyadi-kor elején ezt a csapatnemet túlnyomó többségében a tegzesek (latinul *pharetrarii*) tették ki. Számos jel arra mutat, hogy ők azok, akik lényegében a telekkatonasági kulcs alapján felállított csapatokat adták. Íjász könnyűlovasságként harcoltak, amihez az 1435. évi törvény szerint legalább íjjal, karddal és *bicellus*-szal, azaz törrel kellett hogy megjelenjenek a

20 Töll: i. m. 103. p.

21 Töll: i. m. 117. p.

22 Töll: i. m. 117–118. p.

táborban.²³ Maga az elnevezés *pharetrarios equites* alakban még Ulászló egyik, 1441. június 23-án kelt oklevelében is felbukkan.²⁴

A tegzesek aránya a haderőn belül a Zsigmond-korban tulajdonképpen igény szerint változott. Harcmódorukat két kortárs utazó, Boucicaut marsall és Gilles le Bourier diplomata tudósításainak köszönhetően ismerjük; mindkét francia egy mozgékony, az íj és nyíl használatán alapuló harcmódot ír le velük kapcsolatban.

Azt is érdemes megemlíteni, hogy bár a korabeli magyarországi könnyűlovasság döntő többségét a tegzesek alkották, nem ők voltak ennek a fegyvernemnek az egyedüli képviselői. A tárgyalt időszakban jelentek meg rác, illetve vlah eredetű katonaelemek, köztük az ekkor még döntően rác etnikumú huszárokkal. A tegzesekkel ellentétben a huszárok inkább közelharcra specializálódtak, jellemzően sisakot és sodronyínget viseltek, és tárcsapajzzsal, valamint könnyű kopjával harcoltak. A kopja és pajzs együttes alkalmazása nem délszláv sajátosság; 1435 és 1492 között például ez a fegyverzet a telekkatonaság körében is megjelent.

GYALOGSÁG

A szóban forgó időszak Közép-Kelet-Európájában olyan gyalogság, amely nyílt csatában önálló feladatokat látott volna el, még nem létezett.²⁵ Természetesen ez nem jelenti azt, hogy támogatás nélkül a gyalogosok képtelenek lettek volna túlélni egy csatát. A hadviselő felek – ha megtehették – igyekeztek kerülni a mezei összecsapásokat, de természetesen többször adódott úgy, hogy a nehézgyalogságot számára kedvezőtlen körülmények között kényszerítették csatára, azonban mégis győzelmet aratott. Elég csak Morgartenre (1315) gondolni, ahol Shwyz, Uri, és Unterwalden kantonok gyalogsága szálfegyverekkel²⁶ győzte le I. Lipót osztrák herceg lovagjait, vagy épp Nikápolyra (1396), ahol az oszmán janicsárok által készített védművek sora tartóz-

23 B. Szabó: i. m. 181. p.

24 Közli: Teleki József: *Hunyadiak kora Magyarországon. Oklevéltár X.* Pest, 1853. XLV. sz. oklevél. Eredetijét lásd: *Diplomatikai Fényképgyűjtemény* (továbbiakban: DF) 255716.

25 Az ostromok értelemszerűen kivételek, hiszen védművekkel körülvett objektumok védelme többnyire defenzív módon, lóról szállva történik.

26 Lándzsa, dzsida, kopja, dárda, alabárd, stb.

tatta fel a keresztes haderő nehézlovasságának rohamát, majd a gyalogság közelharcban keredekett felül a lovagokon.

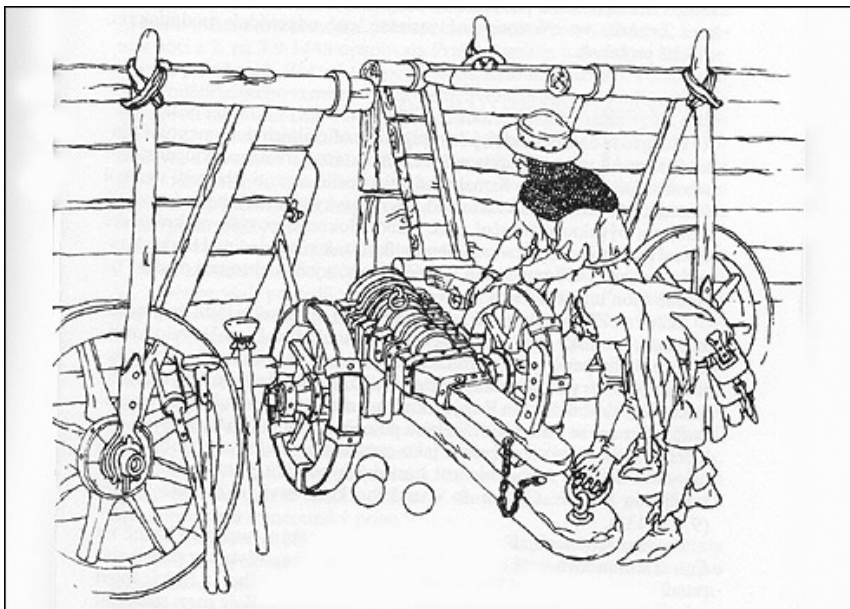
A gyalogság térnyerése Európa keleti felén a huszita felkelők által kifejlesztett úgynevezett szekérvár-harcmodornak köszönhető. Az 1415-ös konstanzi zsinaton máglyán elégetett Husz János követői²⁷ 1419-ben felkelést robbantottak ki. A nemesség alsóbb rétegeiből, tehetős városi polgárokból, kereskedőkből, mesteremberekből és földművesekből álló támogatói bázisuknak köszönhetően olyan infrastruktúra állt rendelkezésükre, amely akár különféle haditechnikai fejlesztések kivitelezését is lehetővé tette. A felkelők radikális szárnya nem csupán egy újszerű eszközt, hanem egy ehhez szorosan kapcsolódó harcmodort is létrehozott; ezen újítások segítségével a husziták győzelmet győzelemre halmoztak. Az ún. huszita harci szekérről, valamint a hozzá kötődő wagenburg- vagy szekérvár-taktikáról van szó, melynek kifejlesztése Jan Žižka z Trocnova nevéhez köthető. Žižka IV. Luxemburgi Károly cseh király (Zsigmond édesapja) alatt kezdte pályafutását, és harcedzett katonaként vált a felkelés első számú katonai vezetőjévé.

A lipanyi (1434. május 30.) csatavesztés után, amely tulajdonképpen a fegyveres mozgalom végét jelentette, az egykori felkelők szétszéledtek a térségben, és zsoldosként ajánlották fel tudásukat bármelyik uralkodónak, aki hajlandó volt fizetni szolgálataikért. Természetesen Luxemburgi Zsigmond, illetve Hunyadi János sem volt kivétel ez alól. Hunyadiról például tudjuk, hogy erdélyi vajdaként már az 1440-es évektől igyekezett kiaknázni az említett eszközök alkalmazásából származó előnyöket az oszmán csapatokkal szembeni harcaiban.²⁸ De mit is takar és miért volt sikeres a szekérvár-harcmodor? Az eljárás jórészt – de nem kizárólag – 1420 és 1434 között, a Cseh Királyság területén megvívott csatákban kristályosodott ki, és az ún. harci szekerekre, valamint a belőlük kialakított szekérvárra épült. Harci szekér alatt itt olyan, kis űrméretű tűzfegyverekkel felszerelt és katonai célokra átépített szekér értendő, amit egy szekértábor részeként védelmi célokra,

27 Összefoglaló név, valójában számtalan kisebb-nagyobb frakcióból álltak, akik olykor egymás ellen is hadat viseltek. A legnagyobb csoportosulásai: Prágaiak, Táboriták, Adamiták, Árvák stb.

28 A folyamatot könnyítette, hogy nem ő volt az első: 1428-ban jelennek meg először a husziták zsoldosként a magyar hadseregben.

vagy pedig a harctéren tűzfedezet biztosítása végett használtak.²⁹ A husziták a fent leírt, katonai célokra átalakított járművekből előre meghatározott terv szerint állították fel szekérváraitak, amelyek egy teljes hadsereg részére is képesek voltak védelmet biztosítani. Az ideális esetben jól védhető terepszakaszon felállított mozgó erőd elleni harc, mivel védelmi rendszerébe a kor lő- és tűzfegyvereit alaposan átgondolt módon illesztették bele, meglehetősen nagy kihívásnak bizonyult.³⁰

Szekerek közé állított houfnica egy rekonstrukciós rajzon³¹

A szekérvár-harcmodor a küzdelem kezdeti fázisában a védekezésre helyezte a hangsúlyt. A szekerek védői számszerűjakkal és tűzfegyverekkel igyekeztek megakasztani az ellenfél támadását, vagy legalább lelassítani annak lendületét. Azokat, akik mégis eljutottak a szekérvár

29 Bővebben lásd Durdík: i. m. 1954, 96–97. p. Újabban magyarul Tóth Dominik: „...Isten irgalma sajnos tovaszállt.” Szekérvár alkalmazása Győr mellett? *Hadtörténelmi Közlemények*, 2021. 1. sz. 229–246. p., azon belül: 235–236. p.

30 Durdík: i. m. 132–133. p.

31 Petr Čornej, Ivana Čornejová, Ivan Rada, Vratislav Vaníček: *Dějiny zemí Koruny české I.* [A cseh korona országainak története I.]. Praha, 1992, Paseka, 177. p.

közvetlen közelébe, szálfegyverekkel tették harcképtelenné. (Fontos megemlíteni, hogy már eleve úgy próbálták felállítani a szekereket, hogy az ellenfélnek egyenetlen terepen, szemből kelljen ezeket megközelítenie.) Amikor a szekérsor előtt összetorlódott támadók csatarendje felbomlott, a husziták a szárnyakon megbontották a szekérvár oldalait, és lehetőleg mindkét oldalról támadást intéztek ellenük. Itt már többnyire a felkelők kisszámú lovassága játszotta a főszerepet, amely szerencsés esetben végképp megtörte az ellenfél harci kedvét. Ezt követően már csak a menekülni próbáló csapatokat kellett szétszórniuk.³²

Érdemes röviden kitérniünk arra is, hogy miért voltak hatékonyabbak a szekerek védői a támadóknál. Amint Otakar Frankengerger írja: „Egyetlen lovag könnyedén legyőzött tíz gyalogost, de tíz lovag sem ment semmire egyetlen szekérrel szemben. [...] A gyalogos ugyanis a szekéren állva azonos magasságú volt a lován ülő lovaggal, vele ellentétben azonban mindkét keze szabad volt, és szükség esetén a szekéroldal mögé tudott rejtőzni. Így a maga primitív fegyverével le tudta győzni a lovagot.”³³

Azt, hogy a huszita zsoldosok eszköztára Hunyadi János seregében is fontos szerepet töltött be, számos forrás bizonyítja. Egy 1443. március 19-én, Medgyesen kelt levelében Hunyadi Brassótól „táborita szekereket” kért az összes hozzájuk tartozó felszereléssel együtt, illetve utasította a szász várost, hogy olyan mesterembereket küldjön, akik ezek megépítéséhez értenek.³⁴ Június 23-án megismételte a kérést. A dolog érdekessége, hogy külön kihangsúlyozta: a szekerek építése „ama bizonyos cseh útmutatása szerint” történjék.³⁵ Egy másik dokumentum tanúsága szerint 1448. június 19-én a vajda Pozsonyhoz fordult hasonló ügyben, felszólítva a várost, hogy minél gyorsabban végezzék

32 Durdik: i. m. 141–142. p. Összefoglalóan magyarul lásd B. Szabó János: A huszita hadviselés hatása és adaptációja Kelet-Közép-Európában. In Bárány Attila – Pószán László (szerk.): *„Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris”. Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából.* Debrecen, 2014, Printart Press Kft., 432–441. p.

33 Frankengerger, Otakar: *Husitské válečnictví po Lipanech.* Praha, 1960, Naše Vojsko, 6. p.

34 Gündisch, Gustav (Hrsg.): *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen.* Band V. Köln, 1975. V. 2451. sz. oklevél. Idézi: Pálosfalvi Tamás: *From Nicopolis to Mohács. A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389–1526.* Leiden–Boston, 2018, Brill, 111. o.

35 „iuxta demonstrationem illius Bohemi” – Gündisch: i. m. 2461. sz.

el bizonyos puszkák és szekerek javíttatását,³⁶ július 26-án pedig azt kérte, hogy közelebből meg nem határozott típusú lövegekkel és egyéb szükséges dolgokkal felszerelt szekereket hajózzanak be és juttassanak el Budára. Ezekre az indoklás szerint egy ebben az időszakban indítandó hadjáratához volt szüksége.³⁷ Négy évvel később, 1452. május 12-én már kormányzói minőségében küldött közel azonos tartalmú üzenetet Pozsonynak, ezúttal arra utasítva a város vezetését, hogy a megígért két, valamiféle korainak nevezett lövegtípussal felszerelt szekeret küldjék el Esztergomba egy jó ágyúmesterrel³⁸ és 50 kézi puskával együtt. Két év elteltével ismét különféle lövegtípusok és a hozzájuk tartozó felszerelés küldésére szólította fel a pozsonyiakat.³⁹

Amint a fentiekből is kiderül, Hunyadi igen fontosnak tartotta ezeket a harceszközöket, alkalmazásuk azonban csak kisebb jelentőséggel bírt az általa vezetett hadjáratok során. Bár harci szekerek – és az ezeket működtető zsoldosok – a várnai (1444), majd a rigómezei (1448) csatában is részt vettek, egyik esetben sem jutottak döntő szerephez. Azt is fontos hozzátennünk, hogy a szekereket nem is a már ismertetett módon használták fel – azaz nem a lovasság támogatta a szekérvár harcát, hanem ellenkezőleg, a szekérvár alkotta a lovasság fedezetét. Végül azonban az ebből adódó esetleges előnyöket sem sikerült kihasználni: hiába állították fel ugyanis a harci szekerek maradványait, és hiába védekezett mögöttük tapasztalt, tűzfegyverekkel is rendelkező gyalogság, a csataterrről elűzött lovasság támogatása nélkül a tábor eleste csak idő kérdése volt.⁴⁰

A szekérvár-harcmodor korlátozott alkalmazásának számos oka lehetett. Elképzelhető, hogy ez a fajta defenzív módszer egyszerűen nem illett Hunyadi támadásorientált hadvezéri elképzeléseihez, ugyanakkor azonban azt is látnunk kell, hogy ebben az időszakban a gyalogság még messze nem volt szerves része a magyar hadikultúrának. Ez a helyzet csak később, Mátyás uralkodása idején kezdett megváltozni. Az önálló gyalogság fejlődésének érzékeltetésére a sziléziai Thomaswaldaunál

36 Teleki: i. m. CX. sz. oklevél.

37 DF 239 999

38 DF 240 154; DF 240 155. Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban DL) 107 547.

39 DL 107 547

40 Tóth Dominik: Szekerek és tűzfegyverek. Szekérvár-harcmodor Hunyadi János seregében. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2024. 4. sz. 881–902. sz.

1488-ban lezajlott csatát szokás felhozni példaként, amely során Mátyás csapatai a Glogau felmentésére érkező Poděbrad-fivérek, Jindřich és Viktorin hercegek seregével ütköztek meg (Jiří Poděbrad, azaz magyarosan Podjebrád György fiáról van szó). Mátyás gyalogságának kétszer is sikerült betörni a Poděbradok székérvárába, ám a tartalék mindkét-szer kiszorította őket. Annak ellenére, hogy végül a király csapatai gyakorlatilag félbehagyták a csatát, a cseh történettudomány végkifejletet a pavézékkal,⁴¹ kézi tűzfegyverekkel és szálfegyverekkel felszerelt professzionális gyalogság érdemeként tárgyalja, kihangsúlyozva, hogy a fegyvernem képviselői immáron a székérvártól elszakadva is képesek voltak komoly eredményeket felmutatni, megoldást kínálva az említett paththelyzet feloldására.

TÜZÉRSÉG

A Magyar Királyság hadereje már a 15. század első harmada óta rendelkezett tűzfegyverekkel. A haditechnika, azon belül pedig a tüzérségi eszközök fejlődése, amely a 14–15. század fordulóján vette kezdetét, nagyrészt Luxemburgi Zsigmond uralkodásának idejére esett. Egyáltalán nem véletlen tehát, hogy ebben az időszakban születtek meg Magyarországon az első haditechnikai témájú munkák is. Ilyen például Konrad Kyesser *Bellifortis* című kézírata, amelynek jelentősége abban rejlik, hogy meglepően pontosan ábrázolja az adott kor tűzfegyvereit.⁴²

Luxemburgi Zsigmond azonban nemcsak az elméleti munkák megszületését támogatta, hanem Budán egy hadszertárat is fenntartott, egykorú külföldi források pedig arra engednek következtetni, hogy ebben az időszakban százas nagyságrendben érkeztek Magyarországra korai lőfegyverek gyártásához, kezeléséhez és karbantartásához értő mesteremberek. Számos olyan korabeli oklevél is fennmaradt, amely ezeknek a mestereknek a megjutalmazására vonatkozóan tartalmaz adatokat. Ismeretes például, hogy 1421. május 25-én Trencsénben egy bizonyos Johannes Gansar de Argentina ágyúmester bizonyos – az adott oklevélben nem részletezett – szolgálataiért királyi kegyben

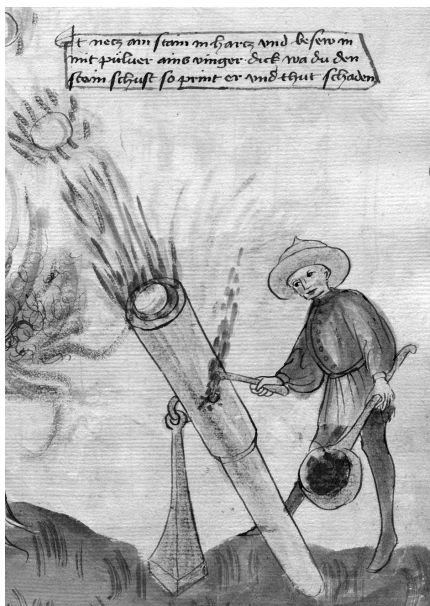
41 nagyméretű pajzstípus

42 Veszprémy László: Bombardes, arquebuses et manuscrits de l'art militaire. L'apparition des armes à feu en Hongrie jusqu'en 1526. In Bresse, Robert (dir.): *Armes et cultures de guerre en Europe centrale XVe siècle–XIXe siècle*. Paris, 2008, Musée de l'Armée, 139–154. p.

részesült. Zsigmond uralmának utolsó évtizedeire tehát a tüzérség a magyarországi haderő szerves részévé vált.

Hunyadi János felemelkedésének időszakában a huszita gyalogság és a szekérvár-harcmodor hozott újítást a tűzfegyverek magyarországi alkalmazása terén. A huszita csapatok ugyanis a 15. század első évtizedére már 3-4 különböző típusú löveget, illetve tűzfegyvert használtak; amelyeket értelemszerűen új munkaadóikhoz is magukkal vették. Ezek többségükben különféle kéziágyúk voltak, amelyeket rövid hatásos tűztáv, alacsony tűzsebesség és pontatlanság jellemzett.

⁴³

Korai löveg ábrázolása egy 1437-ben kiadott hadtudományi értekezésben⁴³

Az egyik legrégebbi és igen közkedvelt típus az ún. *tűzcső* volt; ez a kis méretű, rövid csövű és kis csőátmérőjű (15 és 20 mm közötti) kézi fegyver 100 m körüli hatásos lőtávval rendelkezett. A korai *szakállas puska* szintén népszerűnek számított. Legfőbb ismertetőjegye – az

⁴³ Johannes Wiener: *Sammelhandschrift zur Kriegskunst* [Gyűjteményes kézirat a hadművészetről]. Cod. 3062, fol. 126r, 1437.

olyan jellemzők mellett, mint a 30 cm feletti csőhossz és a 20-30 mm közötti belső csőátmérő – a csőtorkolat mögött alul kialakított ún. szakáll volt, ami a fegyver megtámasztásában segítette a lövést. A szakállas puskát semmiféle elsütőszerkezettel nem szerelték; elsütéséhez egy második kezelőre is szükség volt. A fegyverből ólomgolyókat lőttek ki, hatásos tüztávja pedig szintén mintegy 100 m körül mozgott.⁴⁴

Végül szólnunk kell a *houfnicáról*, a husziták ikonikus „tábori ágyújáról” is. Nevét onnan kapta, hogy „...a [csata]mezőn a csapatok (*houfy*, *haufen*) mellett volt használatos.” Kétkerekű, fából készült lafettán mozgatták, amelyre a csövet vaspántokkal rögzítették. A *houfnica* hossza kb. a szakállas puskáéval egyezett meg, belső csőátmérője azonban jóval nagyobb volt; ismerünk belőle 230 mm-eset is. Az eszköz különlegessége, hogy különálló csőfarral készült, amelynek belső átmérője kisebb, mint a cső többi részéé. Leginkább élőerő ellen használták, így előfordult, hogy a megszokott kőgolyó helyett vasdarabokat töltöttek a csőbe, és ezeket lőtték ki „kartácsszerűen” az ellenfélre.⁴⁵

ÖSSZEGZÉS HELYETT

A régebbi szakirodalomban gyakori az a vélekedés, miszerint Hunyadi János hadvezéri zsenialitása nagy mértékben a külföldön elsajátított tudásból táplálkozott. E szerint az elgondolás szerint a délvidéken, illetve a rác despota udvarában tanulta meg az oszmánok elleni harc mikéntjét, a gyalogság jelentőségét a cseh korona országaiban ismerte fel, ahol Zsigmond király kíséretének tagjaként fordult meg, a maga korában modernnek számító hadvezetési technikákat pedig még korábban, itáliai tartózkodása során sajátította el az olasz condottieriktől. A fenti állítások lehetnek akár igazak is, ám mivel Hunyadi János életének az 1430-as éveket megelőző időszakáról igen keveset tudni, legfennebb csak közvetetten támaszthatók alá (különösen hogy itáliai tartózkodásának nyomai finoman szólva sem igazán lelhetők fel az olasz levéltárak középkori irataiban).

Anélkül, hogy a fentebbi állításokat feltétlenül cáfolni akarnánk, érdemes kissé más szemszögből is megvizsgálnunk az általuk felvetett

44 Durdík: i. m. 75–76. p.

45 Durdík: i. m. 81–82. p.

kérdéseket. Ami a törökök elleni harcmódot illeti, fontos kihangsúlyozni, hogy a könnyűlovas elem már Hunyadi korában is szerves részét képezte a Magyar Királyság haderejének, és minthogy a családjának birtokai az ország déli határainál feküdtek, nem kizárt, hogy a későbbi hadvezér már ifjúkorától kezdve első kézből származó információkkal bírt a határvidéki oszmán csapatok harcmódjáról. A gyalogság vonatkozásában azt kell megemlítenünk, hogy az 1434-es lipanyi csata után „munkájukat vesztett” huszita zsoldosok szétszéledtek Kelet-Európában. A magyar haderőben való megjelenésük részben ennek tudható be, részben pedig annak, hogy Luxemburgi Zsigmond cseh király is volt egyben. Végezetül – bár erre nem tértünk ki bővebben – fennmaradt forrásokból kiderül, hogy Hunyadi a Tallóci-fivérekkel, illetve Filippo Scolari-val is tartott fenn kapcsolatot, és tőlük valóban igen sokat lehetett tanulni a hadvezetés mikéntjéről. Összefoglalva az elmondottakat tehát elmondható, hogy annak a tudásnak és tapasztalatnak a jelentős része, amelyre építve Hunyadi János hadvezéri tehetségét kibontakoztathatta, a korabeli Magyar Királyság területén is rendelkezésre állt.

*Hunyadi János szobra a Hősök terén
(Szobrász: Margó Ede)*

„VALAMI AKKOR ÁTKATTANT BENNEM, ÉS A HATÁSA AZÓTA IS TART”

– *Magyarosi Sándor beszélgetése Kádár L. Gellérttel,
a Hunyadi című filmsorozat főszereplőjével* –

Kádár L. Gellért 1995. december 20-án született Kovásznán. A kézdivásárhelyi Nagy Mózes Elméleti Líceumban érettségizett, 2014 és 2019 között pedig a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetemen színésznek tanult. Mintegy öt éven át a marosvásárhelyi Tompa Miklós Társulat tagja volt. 2020 decemberében vett részt először a Hunyadi című sorozat szereplőválogatásán. 2021. augusztus 1-je óta Magyarországon él.

*

– A sors úgy hozta, hogy mi már elég régóta – vagyis még a Hunyadi előtti időkből – ismerjük egymást. Arra kérlek, te mondd el, hol találkoztunk először.

– Azt hiszem, akkor még nem is dolgoztam színházban, hanem csak egyetemre jártam. Emlékszem, úgy alakult, hogy egymással szemben volt helyünk a vonaton, és úgy elegyedtünk szóba. Volt a táskámban egy mandolin, és valahogy a hangszertől jutottunk el addig, hogy ki mit csinál. Persze kiderült, hogy van egy csomó közös ismerősünk is.

– Volt még egy találkozásunk, ami talán az esemény és a helyszín miatt volt emlékezetes.

– Igen, a *Tündérkert* sajtóvetítésén. Engem Pál D. Attila, a marosvásárhelyi színház igazgatója hívott meg oda. Azért is mentem el, mert jólesett, hogy egy kolléga hív, és fontosnak is gondoltam, hogy őket támogassam. Persze közben mi meg már forgattuk a *Hunyadit*, de akkor én még nem láttam kész jeleneteket a saját filmünkből. A legnagyobb félelmem a CGI¹ volt. Az az igazság, megnéztünk Mátray Lacival² egy másik történelmi filmet, és abban a számítógéppel generált jelenetek rohadt gyengék voltak. Arra jutottunk, ha a miénk is ilyen lesz, az eléggé

1 CGI – számítógéppel generált vizuális effektusokat jelölő angol betűszó.

2 Mátray Lászlóról van szó, aki Szilágyi Mihályt alakította a sorozatban.

el fogja cseszni a dolgokat. Szóval ilyen szempontból is foglalkoztatott, hogy milyen lesz a *Tündérkert*: ha náluk a CGI megállja a helyét, gondoltam, akkor remélhetőleg a *Hunyadié* is jó lesz. Megnyugtató volt látni, hogy minden rendben ment.

– *Ugorjunk kicsit vissza az időben: a veled készült interjúkban meg szoktad említeni, hogy zabolai vagy, és azt is, hogy Kézdivásárhelyen jártál iskolába. Milyen volt faluról bekerülni városra?*

– Mint amilyen általában lenni szokott, ha ismeretlenként bekerülsz egy új környezetbe. Azt hiszed, ugyanolyan emberek fogadnak, mint otthon, aztán pár nap alatt rájössz, hogy szó nincs erről. Falun – az általános iskolát Zabolán jártam – kialakult egyfajta kapcsolatom a tanárokkal, az osztálytársakkal. Nos, Kézdin mindent előről kellett kezdeni. Ott már nem a jó tanuló voltam, hanem egy a sok közül, ráadásul faluról is kerültem be... A falusiak valahogy az ülésrendben is elkülönültek a városiaktól, akik érzékeltették is, hogy mi kicsit unalmasabbak vagyunk. Ők inkább egymással barátkoztak. Nyilván volt olyan városi osztálytársam, akivel jól kijöttünk, de elég érdekesen alakult az osztály dinamikája, és többnyire nem a mi javunkra.

– *Kézdivásárhelyen hol laktál?*

– Ingáztam. Ez körülbelül napi két óra utazást jelentett, mert hiába van Zabola csak tizenkét kilométernyire, olyan rossz volt a közlekedés – meg annyiszor lerobbant a busz –, hogy szinte egy óra volt az út. Még a suliból ellógni se nagyon volt érdemes; hacsak ki nem álltunk stoppolni, nem nagyon volt semmi, amivel hazamehettél volna.

– *Hogyan kerültél először kapcsolatba a színjátszással?*

– Mikor tizenegyedikesek voltunk, nekünk kellett megszerveznünk a tizenkettedikesek szalagavatóját, és valami műsor is kellett hozzá. Az osztályfőnököm, Nagy Tamás, hozott egy Quimby-dalt, a *Magam adom* címűt, és egy Cseh Tamást – meg nem mondom már, hogy melyiket –, és megkérdezte, valakinek lenne-e kedve ezeket elénekelni. Mondtam, én szívesen elvállalom. Ehhez azért hozzátartozik, hogy tizenegyedikes koromban folyamatosan az volt az érzésem, mintha nyomnának össze, és tudtam, valamit már kéne csinálni, mert ez így nagyon nincs

rendben. Elénekeltem azt a két dalt, és hirtelen közkedvelt lettem. A többiek is kezdtek velem barátkozni – nyilván ez nekem nagyon imponált.

Aztán tizenegyedik végén – tulajdonképpen a nyár folyamán – a kézdivásárhelyi diákszínjátszók Kolcsár Jócó³ vezetésével kezdtek próbálni egy musicalt, a *Képzelt riportot*. Az osztályfőnököm kérdezte, nem érdekelne-e engem is. Mondtam, nem. Bennem akkor az volt, hogy a szüleim nem örülnének neki. Az előkészületek nyáron folytak, de tudtuk, hogy az egész bele fog nyúlni a következő évbe is, és ugye, tizenkettedikesként nekem az érettségire kellett volna tanulni. Viszont az osztályfőnököm nem hagyta annyiban a dolgot: addig nyaggatott, míg végül mégis elmentem, hogy meghallgassanak. Be is vettek a produkcióba. Az Őszi sokadalomkor léptünk fel, és miután lejárt, Jócó megkérdezte, ki szeretne maradni a diákszínjátszóban. Nekem addigra nagyon megtetszett ez a világ – főleg hogy én voltam a *Képzelt riportban* a főszereplő, József –, úgyhogy azt mondtam, szívesen maradok. Közben az is kezdett már motoszkálni bennem, mi lenne, ha elmennék színire. Otthon persze nem mondtam semmit. Tudtam, hogy nem fognak örülni. Akkor még raccsoltam is, és mikor végül valakinek felvettem, hogy színész szeretnék lenni, ez is előkerült. Persze nem esett jól, hogy szóltak miatta, de elmentem logopédushoz, és sikerült leszokni a raccsolásról. Utána már hozzáfoghattam, hogy összeállítsam a felvételihez szükséges repertoárt. Emlékszem, akkor a *Macskakő* színjátszó csoportból egyedül én akartam színire menni, és végül úgy indultam el felvételizni, hogy előtte nem igazán segített nekem senki.

– Otthon tudták, hogy színire készülsz?

– Egy adott ponton elmondtam nekik. Ahogy fogyott az idő, és egyre inkább haladtunk az érettségi felé, elő kellett állnom a dologgal – már csak azért is, ugye, mert kezdtem logopédushoz járni, a szüleim pedig nem igazán értették, hogy miért. Persze megkaptam az ilyenkor szokásos mondatokat, hogy oda tudni is kell, előbb sikerüljön az érettségid, stb. Meg hogy hát a színire nem vesznek föl akárkit. Nyilván ezt leszámítva is szorongtam, hogy mi lesz.

3 Kolcsár József tizenkét éven át vezette a kézdivásárhelyi Udvarter Teátrumot. Ma a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház Társulatának tagja.

– Milyen volt a felvételi?

– Mielőtt maga a felvételi elkezdődne, van egy hétnyi előkészületi időszak, amikor az ember találkozhat a riválisaival, dolgozhat velük együtt, és közben a tanárok is felmérik, ki mire képes, milyen adottságai vannak. Ez egy nagyon jó hét volt. Ezt követi a tulajdonképpeni felvételi, több rostával: van vers, ének, és tánc is. Mikor ez elkezdődött, és az első vizsgázók kezdtek kijönni, nyilván kérdeztük őket, hogy kitől mit kérnek. Emlékszem, egyikük azt felelte, hogy neki a fabulát kellett elmondania. Én nem is készültem fabulával. Gyorsan rákerestem a szóra, aztán beírtam tollal a repertoárba, amit a kereső kidobott. Talán Heltai Gáspártól *Az oroszlán és a farkas* volt az, vagy valami hasonló. Mondanom sem kell, hogy mikor bementem, azzal fogadtak: nem látnak fabulát a repertoárban. Azt válaszoltam, hogy de, ott van az, mire a vizsgáztatók: rendben, akkor azt mondd. Nem volt más lehetőség, be kellett vallani, hogy percekkel azelőtt írtam be, és igazából nem tanultam meg. Jófejek voltak, azt mondták, válasszak valami mást, de ezen a ponton azért volt egy olyan érzésem, hogy ezt jól elcseszttem. Hogy ebből immár nem lesz semmi.

Második napon jött a tánc. Korábban néptáncoltam, jó a ritmusérzésem, úgyhogy azt gondoltam, ezzel biztos meggyőzőm őket, és ha énekelni kell, ott is jó leszek. Emlékszem, a *Fényév távolságot* adtam elő – gitáron kísértem magam –, meg a *Mozart* musicalből egy random dalt, amit a youtube-ról választottam, de előtte szerteszét gyakoroltam. Megmutattam nekik, és mondhatni le is nyűgöztem őket.

Jött a következő rosta. Ezen volt a prózai szöveg, monológ, ilyesmik. Persze közben már a fabulát is betanultam, s azzal is akartam kezdeni, de mondták, hogy most már ez nem érdekli őket. Szóval voltak ilyen izgalmas helyzetek. Aztán lejárt a felvételi. Aznap éjszaka mindenki tükön ült, vártuk az eredményeket. Végül kitűztek egy A4-es lapot a bejutókkal, és ott volt az én nevem is.

– Hogyan élted meg, hogy bekerültél a színészképzésbe, és hogy Marosvásárhelyre kellett költöznöd?

– Volt egy másik felvételiző, akivel már ez első előkészületi nap végén kvázi osztálytársként köszöntünk el egymástól, és tényleg mindkettőn

ket fel is vettek. Neki egy ismerőse által már eleve volt lakása, ahová lakótársat keresett, tehát gyakorlatilag ezzel nem is kellett foglalkoznom. Ráadásul kertes ház volt; nekem, aki falun nőttem fel, maga volt a mennyország, hogy Vásárhelyen van udvarom. Kezdetben persze volt azért honvágy is, meg az első két hét húzós is volt. Például ültünk mesterség órán pénteken, és akkor a tanárunk, Harsányi Zsolt⁴ bemondta, hogy hétvégén próbáljatok. Mi csak néztünk, hogy miért próbálnánk szombaton és vasárnap, hiszen hétvége van. Aztán gyorsan tisztázták nekünk, hogy ez egy ilyen hely, itt hétvégén is próbálni kell.

– *Hány embert vettek fel egy évfolyamra?*

– Hat fiút és hat lányt; tizenkét hely volt összesen. Emlékszem, én már az előkészületi héten kezdtem matekozni, hogy őt felveszik, őt is meg őt is; ez ennyi meg ennyi lány, ennyi fiú, és hogy talán nekem is van esélyem. Nyilván ekkor még semmit nem értettem a színházhoz, de azt láttam, kinek van olyan jelenléte, hogy minden tekintet rászegeződik.

– *Került sor olyan jelentősebb pillanatokra a képzés során, amelyekre ma is emlékszel?*

– Volt ilyen, igen. Elég nagy megfelelési kényszer volt bennem, és azáltal, hogy másoknak akartam megfelelni, nem tudtam teljesíteni. Egyáltalán, elengedni se nagyon tudtam magam. Harsi – Harsányi Zsolt – próbált instruálni, én pedig nem tudtam megcsinálni, amit kért. Színházban ilyenkor – hogy finoman fogalmazzak – nem mindig nyúlnak az ember alá. Velem is előfordult, hogy segítség helyett szívatást kaptam, s emlékszem, hogy ez eléggé frusztrált. Katus – Berekméri Katalin, a másik tanárunk⁵ – látta, hogy valami nem megy, és egyszer csak így random azt mondta, tegyetek már be valami zenét a jelenet alá. Hogy lássuk, ha arra figyelek, el tudom-e engedni magam – vagyis azt a görcsöt, vajon más mit szól ahhoz, hogy én hogyan játszom. Tettek zenét, és azt hiszem, akkor jött meg, hogy ne arra

4 A Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulatának tagja, az ugyanabban a városban működő Művészeti Egyetem docense, a színész szak tanára.

5 A Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulatának tagja, az ugyanabban a városban működő Művészeti Egyetem színész szakának tanára.

figyeljek, kintről hogyan reagálnak arra, amit csinálok, hanem hogy legyek benne magában a jelenetben. Ekkor értettem meg először, hogy a tanáraim nem azért instruálnak, hogy minősítsenek, hanem hogy segítsenek. Valami akkor átkattant bennem, és a hatása azóta is tart. Ha ez nincs, tuti, hogy most sokkal frusztráltabb lennék, többet szoronganék. Emlékszem, még teszteltek is, hogy csináljuk meg még egyszer, lássuk, fog-e menni, és ment. Onnantól... nem is tudom, hogyan történt pontosan, de sikerült a figyelmemet kintről befelé irányítanom, és így már kezdett működni a dolog.

– *Van még valami, amit az egyetem kapcsán fontosnak tartanál megemlíteni?*

– Talán az, hogy a fiú osztálytársaimmal a mai napig tartjuk a kapcsolatot. Ha nem is beszélünk napi szinten, de van egy chatcsoportunk. Na most, ez indulásból is arról szólt, hogy dobáltuk a hülyeségeket, és most is az van, hogy megosztunk egy-egy mémet, szórakozunk nagyokat – mostanában leginkább velem kapcsolatos dolgokon, de belefér. Kicsit úgy vagyunk vele, hogy mindenki éli a saját életét, de amikor találkozunk, tudjuk onnan folytatni, ahol abbahagytuk.

– *Éveken át dolgoztál a marosvásárhelyi Tompa Miklós Társulatnál. Az egyetem után rögtön ide kerültél?*

– Az történt, hogy Korodi Jankát, aki évfolyamtársam volt, Bocsárdi⁶ harmadéven leszerződte Szentgyörgyre.⁷ Ő volt az első, akinek állást ajánlottak közülünk. Aztán ez, hogy úristen, valaki már dolgozik, a csoport dinamikáját is megváltoztatta: az alapján kezdtük pozicionálni magunkat, hogy ki hol tart ilyen tekintetben. Ebben az időszakban én mindenhova küldtem az önéletrajzomat, de elsősorban Kolozsvárban vagy Szentgyörgyben gondolkodtam; Marosvásárhely ekkor még nem volt képben. Emlékszem, hogy Kolozsváron Tompa Gáborral⁸ kellett volna találkoznom egy beszélgetésre. Természetesen ő még nem ígért nekem semmit, de a beszélgetés időpontját már kitűztük. Körülbelül

6 Bocsárdi László Jászai Mari-díjas (2003) rendező, aki a gyergyószentmiklósi Figura Kísérleti Színház alapítója, illetve vezetője, majd a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház igazgatója is volt.

7 Korodi Janka ma is a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház Társulatának tagja.

8 Tompa Gábor a Kolozsvári Állami Magyar Színház igazgatója és főrendezője.

ekkor hívott fel Keresztes Attila, a Tompa Miklós Társulat művészeti igazgatója, hogy szeretnének felvenni. Bennem az volt, hogy rendben van, de kell találkoznom Tompával, s meg is kérdeztem, ráér-e, ha egy hét múlva döntök. Az volt a válasz, hogy nem, most kell. Persze megköszöntem az ajánlatot, és el is fogadtam. Mint utóbb kiderült, Gáspárik Attila, a társulat akkori igazgatója javasolta, hogy engem vegyenek föl, mert korábban az egyetemen volt egy filmes workshop, amit Kincses Réka vezetett, és Gáspárik ott látta, hogy milyen könnyen dolgozom. Nyilván az egómnak nagyon jólesett, hogy leszerződtek, és annak is örültem, hogy maradhatok a városban, nem kell elköltöznöm. Gondoltam, elkezdek dolgozni, és közben párhuzamosan megcsinálom a mesterképzést is.

Érdekes módon korábban soha nem dolgoztam a vásárhelyi színekkel. Egy darab sem volt, amiben legalább statisztáltam volna, és akkor hirtelen felvettek. Fura érzés volt, hogy például Berekméri Katussal, aki addig az osztályvezetőm volt, hirtelen kollégák lettünk. Rajta kívül több más színész is volt a társulatban, akik tanítottak az egyetemen. Kicsit tartottam tőle, mi lesz most, hogy a tanáraimmal fogok együtt játszani, és kezdetben volt is pár alkalom, amikor megmondták nekem, hogy ezt így csináld, vagy úgy. Az első év más értelemben is elég durva volt; ahogy leszerződtek, rögtön párhuzamosan két előadásba is belekerültem. Az egyik az *Egy lócsiszar virágvasárnapja*⁹ volt Sebestyén Aba¹⁰ rendezésében, a másik a *Macbeth*,¹¹ azt Keresztes Attila rendezte. Egyikben sem volt túl nagy szerepem, de egyik próbáról a másikra kellett rohanni, ami eléggé lekötötte az időmet. Nem volt egyszerű, de közben azért örültem is, hogy bekerültem egy társulatba, hogy van munkám. Az első év úgy telt el, hogy mindenben benne voltam. Persze ezáltal némi rutint is sikerült összeszedni.

– *Milyen érzés volt végre színházban dolgozni?*

– Egyrészt jó volt, másrészt viszont nem pont az a feeling volt, amire számítottam. Az egyetemen például a próba valóban próba volt, viszont amikor a színházban próbáltunk, mindig volt valaki, aki a hátad mögött

9 Sütő András drámája.

10 Sebestyén Aba a marosvásárhelyi Nemzeti Színház színművésze és a marosvásárhelyi Yorick Stúdió magyar vezetője.

11 William Shakespeare tragédiáinak egyike.

kritizált vagy éppen nevetgélt rajtad, és néha az se számított, hogy közben a rendező is ott van. Az öt év alatt voltak konfliktusaim is, de ebbe is bele kellett tanulni. Néha jó kimondani hangosan, ha valami nincs rendjén. Ma már inkább örülök, hogy akkor bizonyos ügyekbe beleálltam.

Aztán az első húzósabb év után egyre inkább az lett a megélésem, hogy kezdek belekényelmesedni abba az életvitelbe, amit több színész-társammal együtt folytattunk: nappal volt a színház, esténként pedig elmentünk a Tutunba,¹² és ittunk reggelig, aztán másnaposan megint színház, este megint Tutun. Minden hónapban tizenötödikén megkaptam a fizetésem, esetleg visszaadtam a tartozásaimat, és az egész kezdődött előlről. Egy idő után felmerült bennem, hogy ez az én életem színészként? Ezt akartam? Ez az, amit a továbbiakban magamnak szeretnék? Szóval kezdtem beleunni ebbe az életbe, de fogalmam sem volt, hogyan jöjjen ki belőle.

Emlékszem, ekkortájt volt, hogy letettem a cigit, ettől viszont felszedtem néhány kilót. Hál' istennek ez elég motiváció volt ahhoz, hogy kezdjek egy kicsit mozogni. Kezdetben napi tíz fekvőtámasszal indítottam, aztán a mozgás lassan beépült az életembe. Ahelyett, hogy továbbra is eljártam volna esténként a Tutunba, inkább hazamentem és pihentem. Kezdtett megváltozni az életmódom: azáltal, hogy elkezdtem edzeni, lassan leváltam arról a színházi rétegről, amelyik esténként a kocsmában ücsörög. Ekkor viszont meg az lett fura pár kollégámnak, hogy miért nem járok le ugyanúgy, mint eddig. Egy idő után már azzal kezdtek cseszegetni, hogy mi van, már megint edzettél? Persze a folyamatos kocsmázást leszámítva én ugyanúgy bejártam a színházba, elvégeztem a munkámat, és szocializálódtam a többiekkel. De voltak kollégák, akikkel volt köztünk egy kis feszültség.

– *Hogyan alakult közben az életed szakmai része?*

– Kicsit az is rutinszerűvé vált. Az egyetemen nagy vágyaim, álmaim voltak a szakmával kapcsolatban, aztán ahogy belecsöppentem a színházi életbe, azt kellett megtapasztalnom – persze idézőjelesen, erős túlzással élve –, hogy mintha mi is egyfajta futószalag-munkát végez-

12 A Café Tutun a marosvásárhelyi művészet meghatározó színhelyének számít.

nénk. Ezért is kezdett foglalkoztatni a gondolat, hogy váltani kéne, menni kéne tovább. Persze ekkor még nem volt meg a bátorságom felmondani, felrúgni egy stabil egzisztenciális hátteret, de úgy voltam vele, ha jön egy lehetőség, lépek. Tudtam, ha nem akarom ezt csinálni tizenöt év múlva is, mint néhány megfáradt kollégám – és itt direkt nem akarok neveket mondani –, ki kell mozdulnom valamerre ebből a rutinból. Csak nem tudtam, hová. Nagyon kellett ehhez egy lökés, ami lendületet ad nekem, és ez aztán meg is érkezett a *Hunyadi* formájában.

– *Volt valamiféle kapcsolatod a történelmi filmekkel, mielőtt ezt a szerepet megkaptad volna?*

– Gyerekként nagyon szerettem olvasni, megfogtak az ilyen sztorik, és imádtam a kalandfilmeket, történelmi filmeket is. Tudom, a *Braveheart*ot – a *Rettengethetlent* – nézve még azzal a gondolattal is eljászdadoztam, milyen lenne Mel Gibson helyében lenni, de annyira nem voltak ilyen szerepek, hogy ezt a fajta álmodozásomat a színészettel nem is kapcsoltam össze.

– *Hogyan kerültél kapcsolatba először a Hunyadival? Honnan hallottál egyáltalán arról, hogy lesz egy ilyen sorozat?*

– Készült egy adatbázis az erdélyi magyar színészekről, és én is belekerültem. Pár hónapra rá föl hívtak, ismét elkérték az adataimat, ugyanakkor azt is jelezték, hogy hamarosan el fog indulni egy gigaprodukció, és ehhez szeretnének tőlem anyagot kérni. Ezek először olyan előadások jelenetei voltak, amelyekben én is játszottam. Később már ők küldtek át egy-egy jelenetet a forgatókönyvből, és azokat kellett fölvennünk. Ekkoriban még konkrétan senkivel nem találkoztam a *Hunyadiból*, de már motoszkálni kezdett bennem a gondolat, hogy jó lenne megkapni a szerepet. Tudtam, ha beválogatnának, az nagy váltás lehetne – a nagy esély a rutinból való kiszakadásra.

Felhívtak Budapestre, egy személyes castingra, ahova viszont nem tudtam elmenni, mert ekkor kezdődtek mindenhol a Covid miatti lezárások. Lehet, az is benne volt, hogy én is húztam az időt. Már a casting utolsó heteiben jártak, mikor azzal hívtak: ha akarsz, most gyere, hanem ennyi volt. Azt hiszem, ez 2019 augusztusában lehetett, bár kicsit összefolytak a hónapok, az évek. Nos, a lényeg az, hogy

valahogy kijutottam, bár ez sem volt egyszerű a Covid alatt érvénybe léptetett korlátozások miatt. A casting nagyon jól sikerült, de még ekkor sem találkoztam senkivel – mármint más színészekkel, akik szintén versenyben voltak a szerepek valamelyikére. Pár hónap múlva szóltak, hogy bejutottam a végső fordulóba, menjek vissza egy újabb tesztre. Ennek a színház annyira nem örült, mert mindegyik előadásban benne voltam. Ez azt jelentette, ha én két napra elmegyek, akkor két napig nem fognak játszani. Valahogy csak sikerült kimenni ismét, és ekkor már találkoztam a riválisokkal is. Először elég furán néztek rám. Addigra ők már sokadszorra álltak kamera előtt, és próbáltak is, de velem még soha. Szerintem sokan azt is hitték, hogy engem politikai vonalon ejtőernyőztek be a produkcióba. Ez a próba is nagyon jól lement, ismét eltelt pár hónap, aztán megint vissza kellett mennem: meg akarták nézni, hogy fog kinézni az öregített Hunyadi. Ebből megint problémák lettek a színházban, mert mi az már, hogy ennyit jövök-megyek. Egy kicsit nekem is kezdett elfogyni a türelmem; gondoltam, tényleg nem oké, hogy ennyit rángatnak. És akkor kis idő múlva jelezték, hogy enyém a szerep.

– *Mi történt ezt követően?*

– Legelőször szereztem egy ügynököt Pesten, aki a szerződéssel kapcsolatos egyeztetéseket intézte, hogy nekem azzal ne legyen gondom. Ezzel párhuzamosan szóltam a színháznál is; ott először az volt a terv, hogy egy évre fizetetlen szabadságot veszek ki, de nem lehetett tudni, hogy ez időben elég lesz-e. Aztán abban maradtunk, hogy majd visszamegyek, mikor lejárt – ha még akkor is ahhoz lesz kedvem. Emlékszem, volt, aki nagyon örült, hogy megkaptam a szerepet. Más kicsit lekezelően azzal jött, hogy végül is akkor is megfizetnek, ha rossz leszel, nem? Persze volt olyan kolléga is, aki már akkor látta, hogy amennyiben ez a produkció valóban akkora lesz, amekkorának beharangozták, én már nem fogok visszamenni a színházhoz.

A gyakorlatban az történt, hogy még kivettem az évadot, s miután lejárt, fogtam a cuccaimat, és felköltöztem Pestre. Addigra már megvolt a szerződésem – azt az ügynököm lerendezte –, és elkezdtük a munkát. Az első forgatási helyszín Fóton volt, én meg valami félreértés miatt egy olyan településre költöztem ki, hogy naponta kétszáz kilométe-

reket kellett utaznom, ami nagyon fárasztó volt. Aztán sikerült a fő forgatási helyszín közvetlen közelében lakást találnom, és valahogy ez is megoldódott.

A munkát mondhatni nulláról kezdtük. Az otthoni edzéseknek köszönhetően valamelyest megvolt a fizikumom a szerephez, de sok mindent meg kellett tanulnom hozzá. Udvaros Dorottya fiával, Gyöngyösi Máté kaszkadőrrel végeztem az edzéseket; négy órával indítottunk, majd ezt fokozatosan feltornáztuk nyolc órára. Hogyan fogod meg a kardot, milyen alapvágások vannak – ilyenekkel kezdtük, aztán építettük a mozgásokat, mindkét kézre gyakorolva. Amikor már tudtam az alapkoreográfiát követni, akkor csatlakoztak hozzánk a többiek, további negyven kaszkadőr. Ekkortól a Mátéval való edzések mellett heti kétszer ki kellett mennem Táborfalvára, ahol lovagolni tanultam. Ez azért kezdetben nagyon fájdalmas volt. Amikor kialakult bennem valamiféle magabiztosság, elkezdődött a közös munka a többiekkel. Addigra a lovaglásban olyan szintig jutottam, hogy tudtam ügetni, vágózni, de így visszatekintve inkább csak vitt a ló, vagyis nem estem le. Persze nekem úgy tűnt, ez így már oké, de amikor bekapcsolódtak a kaszkadőrök, akkor derült ki, hogy mindent előlről kell kezdenem. Lassan megtanultam, hogy nekem kell vezetnem a lovat, és nem fordítva. Gyakoroltunk mindenféle alakzatokat lóháton – szóval ez tényleg elég kemény kiképző iskolának bizonyult. A cél az volt, hogy ne csak koreográfiát tanítsanak be nekem, hanem hogy tényleg birtokoljam valamelyest ezt a fajta harci tudást, a lóval való bánást – hogy ez az egész világ természetes legyen számomra, s emiatt tűnjön élethűnek.

A fizikai felkészüléssel párhuzamosan Réti Adriennel¹³ is dolgozni kezdtünk, hogy szokjam a munkát a kamera előtt. Ez azért volt jó, mert neki volt ilyen jellegű rutinja, és az ő segítségével már a párbeszédeken, monológokon is tudtam dolgozni. Természetesen a sorozatban sok minden teljesen másként néz ki, mint ahogyan mi ketten azt átvettük, de a próbáink ezzel együtt is jók voltak arra, hogy ne úgy bámuljak a kamerára az első forgatási napon, mint borjú az új kapura, hanem tényleg ott legyek a jelenetben, amit meg kell csinálnom. Aztán ehhez

13 Réti Adrienn 2005–2011 között a Bárka Színház, 2011–2015 között a Vígyszínház tagja volt. 2015-től szabadúszó.

az egészhez még hozzájöttek az olyan napok, amikor reggel beültem a sminkszékbe, és este szálltam ki, mert ki kellett dolgozni a fiatal, a középkorú és az idős megjelenésemet is. Úgyhogy nagyon húzós, nagyon munkás időszak volt ez.

– *Milyen volt a színházi játékról átállni filmre?*

– Amikor Réti Adriennel dolgozni kezdtünk, azért kezdetben eléggé színházi repertoárral közelítettem meg az egyes jeleneteket. Többször figyelmeztetett is, hogy fogjam vissza magam, nem kell ennyi, túl erős, túl sok. Miközben épp az ember arcán van a kamera, elég kis gesztusok kellenek ahhoz, hogy a jelenet filmen is hiteles legyen. Ilyen értelemben nagyon kellett az a felkészülés, amin Adri segítségével végigmentem. Aztán amikor elkezdtük a forgatást, nyilván ott voltak a rendezők, és instruáltak, hogyha nem úgy csináltam valamit, ahogyan ők elképzelték. De persze azért vittem magammal a színházapasztalataimat, sok mindent hasznosítottam azokból is. A *Hunyadi* előtt nem sok filmes munkám volt: játszottam ugyan a *Patthelyzet* című filmben, de azért az nem volt elég ahhoz, hogy alaposabban el tudjak mélyülni ebben a világban.

– *Milyen volt a legelső forgatási nap, amin részt vettél? Melyik jelenettel kezdtetek?*

– A vaskapui csatával kezdtük az egész forgatást, az aranypáncélos csatával. A forgatás megkezdése előtt egy hónapig készültünk erre a csatára, hogy minél rövidebbek, fluidabbak legyenek a kameraátállások. Minden perc számított, ezért egy hónapig rongyosra gyakoroltunk mindent. Emlékszem, hogy megkezdtük a forgatást... ugye, eredetileg Kamonyai van az aranypáncélban, Hunyadi mestere, és mivel egyes jelenetekhez dublőröket is használtak, felmerült, mi lenne, hogyha én csinálnám meg. Mert nekem jó rávezetés, felkészülés lenne. Ezt a gyártás végül nem engedte meg, így én a vaskapui csata javából úgymond kimaradtam. Az első napom azzal telt, hogy fent voltam a hegyen. Ez az a jelenet, amikor Hunyadi, Mihó¹⁴ és az embereik látják, hogy meghal Kamonyai, Hunyadi pedig parancsot ad a támadásra. Ez

tulajdonképpen egy ordítás, amit oldalról, profilból vettek fel. Igazából ez volt az első forgatási napom. Nagy forgatag volt egyébként: volt vagy ötszáz statiszta, aztán a stáb, a gyártás – olyan volt, mint egy jól megszervezett falunap. Akkor volt legelőször az, hogy a többiek élesben is látták, hogyan dolgozom. Azt hiszem, tulajdonképpen én is akkor realizáltam, hogy ez elkezdődött, és hogy én vagyok a főszereplő.

– *Milyen volt átállni a székelői világról a magyarországra? Okozott ez bármiféle nehézséget?*

– Az elején rajtam kívül szinte minden más színész magyarországi volt, kivéve ugye a külföldieket, de velük ekkor még nem is találkoztunk. Viszont az előkészületek, a kiképzés alatt nagyon sokat voltunk együtt a kaszkadőrökkel: együtt gyakoroltunk, koreográfiákat tanultunk, együtt ebédeltünk, és így hamar kialakult egyfajta kapcsolódás. Emiatt aztán inkább csak azt éreztem, hogy jól megértjük egymást.

– *Volt annak bármi jelentősége, hogy rajtad kívül több erdélyi színész is volt a produkcióban?*

– Igen és nem. Sajnos Orbán Leventével nem volt egyetlen jelenetem sem, Mátray Lacival viszont több is. Nekem ő nagyon erős támaszom volt, és azt hiszem, én is neki. Olyanokká lettünk egy adott ponton, mintha testvérek lennénk. Nagyon megszerettem a forgatás ideje alatt, és azóta is jóban vagyunk.

– *Igen fontos részét képezik a sorozatnak a díszletek. Volt ezek közül olyan, ami nagyobb hatást gyakorolt volna rád?*

– Szerintem minden épített díszlet nagyot ütött. Hogy néhányat külön is kiemeljek, ott voltak például a tróntermek. Ezeket mozgatható elemekből rakták össze, ergo csak kivettek pár elemet, hozzáadtak néhány másikat, és így alakították ki egyszer a budai, máskor a bécsi tróntermet. Olyan volt az egész, mint egy óriási puzzle. De a legdurvább számomra Nándorfehérvár volt. Elég rövid idő alatt építették meg, és olyan hiteles lett, hogy tényleg elfeledkeztél magadról, s azt hitted, hogy a középkorban vagy, különösen hogy ott voltak a statiszták is, korhű ruhákban. Ahhoz, hogy bele tudd élni magad a szerepedbe, kellettek ezek az élethű díszletek, és kellettek a statiszták is. Olyan beleéléssel

kiáltották Hunyadi nevét, amikor az ostrom előtt megtartottam azt a buzdító beszédemet, hogy az ember egyszerűen nem tudta kivonni magát ennek az egésznek a hatása alól.

– Attól a pillanattól kezdve, hogy civilként megérkeztem egy-egy forgatási helyszínre, mennyi időbe telt, míg előkészítettek a forgatásra?

– Általában hajnali háromkor keltem, és kábé fél négykor ültem be a sminkszékbe. Attól is függött, mennyi időt kellett itt töltenem, hogy éppen melyik jelenetet kellett felvennünk. Ahány heget a karakter a korábbi csatajelenetekben összeszedett, annak mind rám kellett kerülnie. Tovább bonyolította az ügyet, hogy a cselekmény előrehaladtával Hunyadi is egyre idősebb lett. A sminkesek ennek megfelelően kezdtek öregíteni: megjelentek a ráncok, őszesebb lett a haj, lett szakállpótlás... Egy adott ponton már három-négy órát is kellett ülnöm a sminkszékben, mondjuk úgy hétig, fél nyolcig. Nyolckor kezdődött a forgatás – ez körülbelül napi tíz-tizenkét órán át zajlott –, aztán utána jó esetben

*Kádár L. Gellért a Hunyadi filmsorozat forgatásán
(Fotó: Leó Pintér)*

kellett még egy óra – de inkább másfél vagy kettő –, míg leszedtek mindent. Másnap természetesen az egész procedura kezdődött előlről.

Persze adódtak emiatt érdekes helyzetek is. Hunyadi egyik csatában megsebesül a combján. Minimum két óra kellett ahhoz, hogy ezt a sebet úgy felhelyezzék és felfessék, hogy élethű legyen. Közben azt még meg kell említenem, hogy nyáron kezdtük a forgatást, és ahhoz, hogy az ember természetes téli bőrszíne ne zavarja meg a folytonosságot, el kellett mennünk szoláriumba. Aki a lábsebemet készítette, nagyon profi a maga területén. Félelmetes volt látni a végeredményt; tényleg úgy nézett ki, mintha igazi lenne. Csakhogy a seb készítője normális bőrszínben gondolkodott. Mikor meglátta, hová kellene feltennie, egy „csesszéték meg”-et azért ő is eleresztett. Merthogy senki nem mondta neki, hogy Hunyadinak szoláriumba kellett járnia, és ő emiatt az átlagos emberi bőrszínhez igazította a sebet.

– *A sorozatban körülbelül hány percet tesz ki a jelenet, amiben ez a sebesülés látszik?*

– Szerintem olyan kettőt. Ha mindent beleszámítok, talán hármat – de lehet, hogy sokat mondok.

– *Mennyi időn át tartott a forgatás?*

– Valamikor 2022. június 25. körül kezdődött el, és 2023. augusztus 1-jén fejeződött be. Ebből az én munkám körülbelül 155-160 napot tett ki. A forgatási napok között persze voltak szünetek is, meg olyan időszakok, amikor csak készültünk – például próbáltunk a kaszkadőrökkel.

– *Sérültél-e meg a forgatás során?*

– Egy alkalommal igen. Körülbelül a forgatás utolsó két hetében lehettünk, és emlékszem, meg is fordult a fejemben, hogy lenyomtam egy középkori sorozatnak a forgatását, és egyszer sem találtak el semmilyen fegyverrel. Hogy büszke lehetek magamra. Valamikor ezt követően került sor annak a jelenetnek a forgatására, amikor az ostrom során a törökök betörnek az egyik várkapun, mire Hunyadi odavágtat az embereivel, valahogy kiszorítják az ellenséget, aztán visszazárják a kaput. Ez így elmondva egyszerűnek tűnik, a valóságban viszont a

kapualj nagyon szűk volt, ráadásul ott volt legalább 60-70 kaszkadőr, mindegyikük fegyverrel a kézben. Oké, nem igazi fegyverek voltak, de azért csak be kellett menni közéjük harcolni. Tudtam, hogy ez egy veszélyes jelenet lesz, és nyilván úgy is mentem oda, hogy igyekeztem védeni a fejem vagdalkozás közben. Emiatt persze összehúztam magam. A dolog körülbelül addig működött, míg az egyik kameraman nem szólt, hogy nagyon jó, csak éppen nem láttunk belőled semmit, úgyhogy vegyük fel előlről. Mondott még ilyeneket, hogy gyere be úgy a jelenetbe, hogy kihúzod magad, meg hogy ne félj, mert a fiúk vigyázni fognak rád. Én sem akartam túlagyalni a dolgot; gondoltam, visszaülök a lóra, és megcsinálom. És tényleg, beleadtunk mindent, és én is kihúztam magam.

Ilyenkor általában egy tíz-tizenöt másodperces jelenetre van szükség, de ahhoz, hogy a legjobb részeket tudják kivágni belőle, nekünk ezt körülbelül egy percig is el kellett húznunk. Ahogy zajlott a küzdelem, még szinte büszke is voltam magunkra, hogy milyen profik vagyunk – pláne hogy ez nem is koreográfia volt, hanem csak annyit beszéltünk meg előtte, hogy kinek mi lesz a dolga. Szóval folyt a küzdelem, minden a lehető legjobban alakult, aztán hirtelen jobbra fordultam, és csak annyit láttam, hogy jön felém egy fejsze. Szerencsére nem az éle, hanem a nyele, de annyira azért eltalált, hogy egy pillanatra minden elsötétült. Éreztem, nem tudom nyitva tartani a szemem, és azt is hallottam, hogy valaki kiáltozni kezdett, hogy állj le, állj le. Még tettem pár lépést, aztán úgy éreztem, mintha kifolyt volna belőlem az összes erő. Természetesen megfogtak, s mondták, hogy nincs semmi baj, meg kérdezték, hogy hány ujjukat mutatják. Mondtam, minden oké, de villódzó fények vannak a szemem előtt, csillagokat látok. A producerek le akarták fűjni aznapra a forgatást, de én mindenképpen folytatni szerettem volna. Nem akartam, hogy azt mondhassa valaki, a kaszkadőrök miatt csúszunk a felvétellel.

Egyébként a történet itt még nem ér véget. Korábban, mikor a vaskapui csata felvételeire készültünk, az egyik kaszkadőrnek véletlenül én is eltörtem az orrát. Amint kiderült, pont ő volt az, aki aztán a kapualjban eltalált. Azonnal nem jelentkezett, mikor összeestem – mondjuk túl nagy is volt a felhajtás emiatt –, de másnap odajött hozzám. Mondtam neki, semmi gond, legalább kvittek vagyunk.

– *Volt-e a forgatás előtt vagy közben kapcsolatod Bán Jánossal (írói álnevén Bán Mórral), a regénysorozat szerzőjével?*

– Vele legelőször a végső castingon találkoztam, és olykor ki-kijött a forgatásra, ránézett egy-egy nagyobb volumenű jelenetre is. De nem azért volt ott, hogy minket instruáljon; egyszerűen látni szeretne volna, hogyan kel életre, amit ő évekkor korábban a regényeiben megírt. Azóta szorosabb a kapcsolat közöttünk, amióta a közönségtalálkozók elkezdődtek. Gyakran hívnak meg kettőnket együtt, úgyhogy ilyen tekintetben fokozatosan össze is szoktunk.

– *Benne volt a sorozatban Rade Šerbedžija is, aki többek között olyan ikonikus filmekben is játszott, mint például a Snatch (Blöff). Volt közös jelenetek?*

– Volt, igen, de kicsit előbből kezdéném a dolgot. Amikor felkerültem Pestre, még az előkészületek alatt részt vettem olyan rendezvényeken, ahol filmes hírességekkel találkozhattam – például Jackie Chan embeivel. Ezek az alkalmak olyan szempontból voltak hasznosak, hogy az ember rájött, ők is pont ugyanolyan emberek, mint te vagy én. Aztán a forgatás során jó volt megtapasztalni, hogy a közös munka alatt egy-egy befutott külföldi színész, aki igen nagy nevekkor dolgozott már együtt, nyitott és barátságos – nemhogy nem viselkedik lenézően, hanem valósággal felemeli az embert. Tanulságos volt látni, hogyan vannak jelen – és nem is csak jelenetben, a kamera előtt, hanem jeleneten kívül, kameraátállás alatt. Pont Rade esetében tűnt fel, hogy nem vészett el az ilyenkor óhatatlanul eluralkodó cseverészésben; ehelyett félrevonult, leült egy székre, befelé figyelt, koncentrált. Emlékszem, egyik vacsorajelenetnél volt egy kameraátállás, ahol én is félreültem pihenni, és ő is. Láttam, hogy észrevette, és oda is bólintott. Fontosak ezek az apró dolgok különben; így nem megy szét az energia, hanem bent marad. Ugyanakkor ha dumálásra került a sor, nagyon jó sztorijai voltak. Voltunk például Rujder Viviennek és vele Ljubljanában sajtókonferencián, és nem gőzöttük hallgatni a történeteit.

– *Mikor láttál először kész anyagot a készülő sorozatból? Milyen hatást gyakorolt rád?*

– Augusztusban fejeztük be a forgatást, és körülbelül november-decemberben lehetett, 2023-ban, amikor legelőször szóltak, hogy nézzünk meg két-három epizódot. Még minden félkész állapotban volt, úgy, ahogy a vágószobából jött: se CGI nem volt még benne, se háttérzene. Ott még nehéz volt nézni magam. Aztán szépen lassacskán alakultak a dolgok, kúsztak be a zenék, az effektek, hozzáadódtak az utómunkák, és kezdett működni a sorozat. De amikor az első félkész jelenetet megnézhettem, még túlságosan magam láttam, amint próbálok megfelelni a helyzetnek. Az elején annyit hallottam, hogy ez mekkora produkció lesz, s hogy mindenki az én nevemmel fogja majd azonosítani, hogy egy idő után le kellett állítanom ezeket a szövegeket. Amíg az ebből fakadó teljesítménykényszert nem tudtam félretenni, folyton azt éreztem, hogy ez a játékomon is látszani fog majd. Most is azt hiszem egyébként, onnan lett igazán jó minden, hogy ezen túl tudtam lépni. Vannak olyan jelenetek, amiket úgy tudok végignézni, hogy nem is magamat, hanem a karaktert látom, és közben sem jelenik meg az önkritikus énem.

– *Hogyan hatott ki az életedre, hogy a sorozat képernyőre került?*

– A huszonegyedik században élünk; hogyan követi le az ember legkönnyebben, nézik-e a sorozatot? Én úgy, hogy miután megvolt a díszbemutató, megnyitottam az Instagramot. Két óra alatt – mert az első napon két epizód ment le – tízezer ember követett be, másnap reggel pedig minden hír a *Hunyad*-ról és rólam szólt. Ekkorra már Budapest is meg volt szórva óriásplakátokkal. Ennek azért volt egy kis terhe, bár még nem tudtam, mit fog hozni rám nézve. Aztán kimentem a boltba, és jöttek az emberek, hogy te vagy Hunyadi, készíthetünk egy képet veled? Azóta, ha használnom kell a tömegközlekedést, napszemüveget teszek, álcázom magam. Annak, hogy mindenki ismer és bármikor megszólíthatnak, van terhe is: kicsit a szabadságvesztés érzete társul hozzá.

– *Milyen volt Erdélybe, ezen belül pedig Székelyföldre, Kézdivásárhelyre eljönni a sorozat bemutatása után?*

– Jó érzés volt, hogy mindenki tudja, ki vagyok, és hogy nagyon büszkéek rám, mint ahogyan az is, hogy a közönségtalálkozókon több-

nyire elég kötetlenül alakultak a beszélgetések. Kézdin ehhez még az is hozzájött, hogy találkozhattam néhány régi osztálytárssal, az osztályfőnökömmel, a volt tanáraimmal, rokonokkal, ismerősökkel. Persze ilyenkor azért óhatatlanul felmerül az emberben sok más kérdés is. Hogy tényleg csak egyetlen sorozaton múlik? És ha nem játszottam volna el a Hunyadit? Vagy hogy olyan sok tehetséges színész van még Erdélyben, akik nagy dolgokat tesznek le az asztalra, és milyen sokan nem is tudnak róluk... Szóval miközben megy a nagy felhajtás – aminek nyilván megvan a jó oldala is –, azért ott motoszkál belül, hogy vajon ha csak egy színész lennék komoly, de esetleg nem ennyire mediatisált szakmai teljesítménnyel, akkor is ilyen fontos lennék bizonyos emberek számára?

– *A Hunyadi bemutatását követően nyilván továbbra is promotálni kellett a sorozatot. Milyen gyakoriak voltak a különféle interjú- vagy műsorfelkérések? Vagy ezek még most is jönnek?*

– Jönnek, igen, bár már nem annyira intenzíven, mint az elején. Érdekes, hogy ennyi idő eltelt a *Hunyadi* levetítése óta, és az emberek még mindig kíváncsiak ránk, szeretnének találkozni velünk. Viszont amikor a sorozat kijött, folyamatosan szólt a telefonom, emellett pedig még napi száz-kétszáz e-mailt is kaptam. Az elején egyszerűen nem tudtam, hogy mit is kezdjek ezzel az egésszel; csak azt láttam, hogy nincs időm ilyen mennyiségű megkeresésre válaszolni. Szerencsére az ügynökség beállt mögém, és intézni kezdték ezt a felét. Az elején iszonyúan elfáradtam a sok interjútól. Mostanra viszont már tényleg annyit jövök-megyek – és nemcsak Magyarországon, hanem Olaszországban, Ausztriában és más országokban is –, hogy kezdek hozzászokni a dologhoz. Már nem vesz el annyi energiát.

– *A sorozat első részét Cannes-ban is levetítették. Ott voltál ezen a vetítésen?*

– Ott voltam, igen. Számomra eléggé meghatározó élmény volt. Úgy működik a rendszer, hogy az első három vagy négy estén levetítenek egy-egy produkciót, de az utolsó estéért – hogy fő műsoridőben egy sorozat bekerüljön a nagyterembe – verseny van. Ezt a *Hunyadi* nyerte meg. Emlékszem, előre felkészítettek, hogy ezekre a vetítésekre ugyan

beülnek az emberek, de nem mindenki nézi végig a filmet, el-elszállingóznak közben. Ehhez képest a *Hunyadit* nagyon sokan végigülték; nagy élmény volt látni a végén, milyen sok és hányféle nemzetiségű ember özőnklik kifelé. És tudni, hogy jók a visszajelzések. Aztán elkezdődtek a vetítések Szlovéniában, Ausztriában... Az osztrákoknál közönségtalálkozón is voltam, és ott nem csak magyarok voltak, hanem osztrákok is. Nyilván azt is hozzá kell tenni, hogy számos neves osztrák színész is szerepel a sorozatban. Külföldi vonatkozásban külön érdekes, hogy nem az a mérvadó, ismeri-e a néző a magyar történelmet. A mai napig kapok olyan üzeneteket Csehországból, Szlovákiából, Szlovéniából, de akár Izraelből is, hogy megnéztük, és hogy mennyire jó.

– *Amint a médiából sokan értesülhettek róla, a Septimius Awards nemzetközi zsűrije téged is jelölt a legjobb európai férfi színész kategóriában, másrészt pedig a Hunyadit a Toronto International Film Festival (TIFF) Primetime című programjának keretén belül is bemutatták, és te is részt vettél mindkét eseményen. Arra kérnélek, mondj néhány szót ezekről.*

– A Septimius Awards-szal kezdeném. Ha esetleg valaki nem hallott róla, ez egy Amszterdamban zajló díjátadó, amelynek új, független tehetségek felfedezése és támogatása a célja a filmkészítés különféle műfajaiban. Idén rendezték meg negyedszer; engem a legjobb európai színész kategóriában jelöltek, a *Hunyadit* pedig a legjobb sorozat, a legjobb jelmez és a legjobb make up kategóriában. Ebből a legjobb jelmezért járó díjat el is hoztuk. Egy elég nagy volumenű rendezvényt képzelj el: limuzinnal jöttünk értünk, elvittek a színházba, ahol a díjátadó zajlik, a helyszínen pedig sajtósok, fotósok hada várt. Az volt az érzésem, mintha *A nagy Gatsby*-ban lennék: mindenhol bámulatosabbnál bámulatosabb ruhaköltemények – szóval egy határozottan színes esemény volt, olyan meghívottakkal, mint Kevin Spacey és Jonathan Majors. A sorozatot itt természetesen nem vetítették le, mindössze pár másodpercet mutattak rólam Hunyadiként – de így volt minden jelöltnél. Számomra ez inkább egy ünnepség volt, ami arra alkalmas, hogy új kapcsolatokra tegyél szert, új emberekkel ismerkedj meg a szakmán belül.

Ezzel szemben a torontói filmfesztivál inkább a munkáról szólt. Mindössze három napot voltunk kinn, és minden nagyon feszített

tempóban zajlott. Az első napon interjúk sokaságát adtuk, a sajtó kérdéseire válaszoltunk, a második napon pedig mindenféle talkshow-k, reggeli műsorok felvételein vettünk részt. Itt a fesztiválon már levetítettek két epizódot a sorozatból, és utána volt közönségtalálkozó – ahogyan a nemzetközi filmes világban hívják, Q & A.¹⁵ Nagyon hálás vagyok Robert Lantosnak és a Serendipity Point Films-nek, hogy ezt összehozták: a TIFF azért csak a világ egyik legrangosabb filmfesztiválja, és ezt a szervezésen, a szálláson, de tulajdonképpen mindenben nagyon lehetett érezni. Eleve is nagy dolog ide kikerülni, hát még magyar színészként, magyar sorozattal... Az utolsó napon még arra is jutott idő, hogy elmenjünk a Niagara vízeséshez. Nagyon jó volt ott lenni Kanadában, de ugyanígy Amszterdamt is említhetném: más a mentalitás, másak ez emberek. Nagyon örülök, hogy ezeknek az eseményeknek részese lehettem.

Kádár L. Gellért a torontói nemzetközi filmfesztiválon

– Az elmondottakat leszámítva hogyan változott meg az életed magánéleti és szakmai szempontból a sorozat hatására?

– Magánéletem talán az a legnagyobb változás, hogy nagyon óvatosnak kellennem. Nem mondhatok ki bármit, ami eszembe jut, mert a bulvár egyszerűen mindent felkap, ráadásul nem is igazán tudják, hol a határ. Biztosan láttad, hogy néha, ha megosztok valamit a közösségi felületeimen, oda szoktam írni: felhasználni tilos. Ha véletlenül enélkül tennék ki valamit, azonnal hírt csinálnak belőle. Szakmai szempontból másként összetett a helyzet: a *Hunyadi* kijötte után sok olyan felkérést

15 A Question and Answer – kérdés és felelet – szókapcsolat betűszóként használt rövidítése.

kapok, aminek a szó szoros értelmében nincs köze a színészethez. Ilyen például az influenszerkedés, vagy az, hogy bizonyos termékeket reklámozok. Ami a filmes munkákat illeti, Dobó Kata *Még egy kívánság* című projektjében kaptam szerepet; egyelőre ennyiről tudok beszámolni.

– *Említetted a reklámokat, úgyhogy rá is kérdeznék az Yves Saint Laurent-felkérésre.*

– Ez egy kampány, egy fizetett partneri együttműködés a magyarországi Yves Saint Laurent-nal, amely során nekem egy parfümöt kell reklámoznom. Megkaptam a felkérést, készítettem egy videót egy haverom segítségével, és én azt hittem, hogy itt a történet vége. Közben elmentünk valahová egy hétvégre, ahol se internet, se tévé nem volt, és innen jöttünk éppen hazafelé, mikor valaki írja, hogy gratulál, én meg csak néztem, hogy ezúttal mihez. Amint kiderült, egy sajtóorgánum lehozta, hogy a francia divatház arca lettem, a többi meg gondolkodás nélkül átvette a hírt. Gyorsan szóltunk a cégnek, de persze ők már tudtak a dologról; ha az ő szemszögükből nézzük, a promó sokkal jobban sikerült, mint remélték. De az igazság az, hogy az Yves Saint Laurent magyar képviselőjével – és nem közvetlenül a francia divatházzal – kötöttem szerződést egy egyszeri kampányra. Azt követően, hogy a hír felröppent, nagyon sok időnek kellett eltelnie, míg végül engem is megkérdezett valaki a dologról. Szóval ennyire változott meg az életem.

– *Mik a terveid a jövőre nézve? Mi az, amit akár a Zaboláról induló, akár a Hunyadi címszereplőjeként ismertté vált Kádár L. Gellért szeretne elérni?*

– Az, hogy a *Hunyadi* egyre újabb és újabb országokba jut el, mindenképpen hordoz magában lehetőségeket. Persze nem hiszem, ennek köszönhetően csak úgy az ölembe hullik majd valami nemzetközi vagy nem magyar projekt, de igyekszem olyan kapcsolatokat építeni a külföldi megjelenéseim során, amelyek a jövőben esetleg hozzásegíthetnek ahhoz, hogy ilyen jellegű produkciókba bekerülhessek. Ahogy mondani szokták: addig kell ütni a vasat, míg meleg.

– *Sok sikert hozzá, és köszönöm a beszélgetést.*

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán – Marosvásárhely
Abrán Tünde – Székelyudvarhely
Albert Ernő – Sepsiszentgyörgy
Albert Géza – Székelyudvarhely
Andrási Iлона – Alsósófalva
András Pál – Bukarest
Antal Attila – Csíkszereda
Antal István – Székelyudvarhely
Antal Margit – Csíkszereda
Árva Katalin – Sepsiszentgyörgy
Asztalos István – Székelyudvarhely
Bács Károly – Csíkszereda
Bajna György – Gyergyószentmiklós
Bakk-Dávid Enikő – Kézdivásárhely
Bakk Pál – Szentkatolna
Bakó Botond – Nagyenyed
Balázs-Bécsi Emília – Gyergyóremete
Balázs Dénes – Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos – Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet – Csíksze-
reda
Balázsi-Pál Etel – Csíkszereda
Bálint Csaba – Csíkszereda
Bálinth Erzsébet – Csíkszereda
Bán Kata – Székelyudvarhely
Bán Árpád – Alsóbologfalva
Barabás Imre – Gyergyóremete
Baracsi Levente – Arad
Bardócz Ferenc – Gyergyóditró
Baricz Lajos – Marosszentgyörgy
Bartha Árpád – Kászónújfalu
Bartha György – Csíkszereda
Bartha Imre – Székelyudvarhely
Bartók Melinda – Kézdivásárhely

Bartos Jenő – Jászvásár
Bege Károly – Gyergyócsomafalva
Benkő Levente – Magyarvita
Berszán Lajos – Gyimesfelsőlok
Bíró Ambrus Lenke – Székelyudvarhely
Bíró Gábor – Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor – Kézdivásárhely
Bíró Géza – Gyergyószentmiklós
Bíró László – Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor – Kézdivásárhely
Bíró Réka – Barót
Bíró Sándor – Gyergyószentmiklós
Blénassy Jolán – Székelyudvarhely
Bocskay Vince – Szováta
Bodó István – Csíkszereda
Bodor Júlia – Gyergyóditró
Bogdán Zsolt – Kolozsvár
Bogos Zsolt – Csíkszereda
Borbáth Erzsébet – Csíkszereda
Borbély László – Csíkszereda
Borbély Tamás – Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila – Arad
Borboly Csaba – Csíkszereda
Dr. Borboly István – Gyergyócsoma-
falva
Dr. Borcsa János – Kézdivásárhely
Bölöni Domokos – Marosvásárhely
Bölöni Ildikó – Bikafalu
B. Tomos Hajnal – Négyfalu
Burus János Botond – Csíkszereda
Czikó László – Búzásbesenyő
Császár Vilmos – Csíkrákos
Csávossy György – Nagyvárád
Csatlós Mihály Levente – Kézdi-
vásárhely
Cseke Péter – Kolozsvár
Csenteri Levente – Sepsiszentgyörgy

Cserey Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Ft. Msgr. Csiki Dénes – Nyárad-
 köszvényes
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József –
 Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Péter Pál – Sepsiszentgyörgy
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Botond – Réty
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Doboly Beatrice – Vajdahunyad
 Dobos Sándor – Nagyvárad
 Dimény János – Nagybacon
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Dragomir Péter – Sepsiszentgyörgy
 Ft. Drócsa László – Csíkmindszent
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes-Józsa Márton – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászonaltíz
 Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva

Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Fekete István – Csíkszereda
 Ferencz Edit – Gyergyóremete
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Ferencz Imre – Csíkszereda
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Ferencz-Nagy Zoltán – Brassó
 Dr. Finta Ella – Szilágysomlyó
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab
 egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Dénes – Székelyudvarhely
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp László – Csernáton
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás – Majlát
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gábor Emőke – Csíkszereda
 Gagy József – Csíkszentlélek
 Gajai Sándor – Árkos
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Galvácsy László – Zilah
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós
 Gazda Árpád – Magyarfenés
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta – Maros-
 vásárhely
 Gulácsi Gizella – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyáradmagyarós

- Györffi Kálmán – Gyergyószentmiklós
Dr. Györfi Sándor – Csíkszicsó
Haáz Sándor – Székelyudvarhely
Hadnagy Géza – Farkaslaka
Haller Béla – Marosvásárhely
Hantz András – Kolozsvár
Hegyí Sándor – Székelyudvarhely
Hertza Mikola – Csíkszereda
Dr. Holló Attila – Csíkszereda
Hubert Sándor – Bukarest
Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
Imecs Márton – Kolozsvár
Incze Szabó László – Marosvásárhely
Istvánffy Katalin – Torda
Izsák Balázs Árpád – Marosvásárhely
Jancsó Miklós – Kolozsvár
János Julianna – Csíkszereda
Jánosi Csaba – Csíkszereda
Joikits Attila – Szilágysomlyó
József Álmos – Sepsiszentgyörgy
Juhász B. Tünde – Csíkszereda
Kacsó Elemér – Temesvár
Kacsó József – Hármashalu
Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Káli Király István – Marosvásárhely
Kánya József – Csíkszereda
Katona Gizella – Kolozsvár
Kedves Béla – Gyimesközéplek
Kelemen Hunor – Csíkszereda
Kémenes Bernadette – Gyergyó-
szentmiklós
Kerekes Ágnes – Nagyvárad
Keresztes Éva – Brassó
Dr. Kikeli Pál István – Marosvásár-
hely
Király Gyöngyi – Marosvásárhely
Király Zoltán – Kolozsvár
Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
Kocsis László – Marosvásárhely
Kolbert Tünde – Borszék
Kolumbán-Antal József – Zetelaka
Kolumbán László – Székelyudvarhely
Koncsag László – Szentegyháza
Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kó-
nya-Hamar Sándor – Kolozsvár
Kopacz Péter – Sepsiszentgyörgy
Kovács Amadé – Cernavodă
Kovács Barna – Marosvásárhely
Kovács Béla – Érmihályfalva
Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
Kovács Eszter – Gyergyószárhegy
Kovács Mária – Székelyudvarhely
Kovács Piroska – Máréfalva
Kovács Zsuzsanna – Bukarest
Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
Köllő Éva – Borszék
Kristó Tibor – Csíkszereda
Kürti Miklós – Kolozsvár
Laczkó-Albert Elemér – Gyergyó-
remete
Laczkó Szentmiklósi Endre –
Gyergyóremete
László Attila – Jászvásár
László Bakk Anikó – Kolozsvár
László Csaba – Csíkszereda
Lászlófy Pál István – Csíkszereda
Dr. László Ilona – Marosvásárhely
Lázár Lilla – Csíkszereda
Lázár Pál – Marosvásárhely
Lehoczy Ferenc – Arad
Lestyán Dénes – Csíkszereda
Lestyán Sándor – Kézdivásárhely
Loghin Gizella – Brassó
Lőrincz József – Székelyudvarhely
Luka Klára – Sepsikőröspatak
Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozs-
vár
Dr. Makai Magoss Csaba –
Felsőbánya

- Markó Béla – Marosszentkirály
 Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
 Marton Erzsébet – Marosvásárhely
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Maștaleriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Mester Zoltán – Szováta
 Mihály János – Lővéte
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Miklós István Csongor – Csíkszereda
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Csaba – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Molnár Vilmos – Csíkszereda
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Nagy Csilla – Csíkszentlélek
 Nagy József – Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
 Nagy László – Marosvásárhely
 Nagy László – Zilah
 Nagy Melinda – Nagyvárád
 Nagy Miklós Kund – Marosvásárhely
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Nemes Előd – Sepsiszentgyörgy
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Orbán Gábor – Gyergyószentmiklós
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Pál Tibor – Kézdiszentlélek
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
 Patakfalvi Dénes – Székelykeresztúr
 Péntek János – Kolozsvár
 Péntes Jenő – Bereck
 Péter Éva – Csíkszereda
 Péter Gergely – Csíkszereda
 Péter Péter – Székelyudvarhely
 Petres Sándor – Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete (8 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
 Dr. Rácz Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sándor Szilárd – Székelykál
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Sárkány Antal – Sepsiszentgyörgy
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
 Sárosi Teréz – Kézdivásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvita
 Sata Klára – Csíkszereda
 Sata Lóránd – Voluntari
 Seprődi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Nagyvárád
 Suba Ilona – Marosvásárhely
 Szabó-Biró Brigitta – Csíkjenőfalva
 Szabó Attila – Nagygalambfalva
 Szabó Csilla – Marosvásárhely
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó József – Székelyudvarhely
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Judit – Csíkcsicsó

Szabó Magdolna – Csíkszecső
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárad
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szentes D. Gáspár – Madéfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szöcs István – Szentegyháza
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tanczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke – Maroszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiabísz
 Tódor Gábor – Homoródmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tóth Mária – Arad
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy

Török József – Lövete
 Török István – Koronka
 Török Mária – Csíkszereda
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Turos Judit – Marosvásárhely
 Ütő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székelyudvarhely
 Varga Lőrinc – Gyergyószentmiklós
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vén Ferenc – Kézdiabísz
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetrő András – Kézdivásárhely
 Víg Zsolt – Kolozsvár
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zrinyi István József – Mangalia
 Zsigmond Győző – Sepsiszentgyörgy
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Csere János Pedagógusok Há-
 za – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár –
 Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda

- Hargita Megyei Szociális és Gyerekvédelmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egyesület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár – Csíkszereda (2 db. egyéves előfizetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum – Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont – Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsiszentgyörgy (2 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsiszentgyörgy (5 db. egyéves előfizetés)
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csikdánfalva
 Községi Könyvtár – Csikkozmas
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csikpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalu
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplak
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kőkös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövete
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárádmagyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románándrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság

Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Petőfi Sándor Általános Iskola – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyószentmiklós
 Polgármesteri Hivatal – Kápolnásfalu (2 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu (2 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Tűr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége Erdővidéki Szervezete – Nagybacon
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft. – Csíkszentlélek
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda

Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Turisztikai, Ifjúsági és Külkapcsolati Iroda – Gyergyószentmiklós
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Zetelaka Község – Zetelaka

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 André András – Martonvásár
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Dr. Baricz Zsolt – Szeged
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Bereczky Gábor – Budapest

Bíró Miklós – Budapest
Birtalan Ferenc – Budapest
Dr. Botz Lajos – Pécs
Borbás János – Veszprém
Boga Tamás László – Szeged
Burján Pál – Pécs
Czakó Gábor – Budapest
Császár Zoltán – Budapest
Csender Levente – Üröm
Csontó Lajos – Pilisborosjenő
Dávid Ferenc – Szentes
Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
Dr. Demeter Béla – Szikszó
Demeter József – Ballószög
Demse Márton – Budapest
Dénes Balázs – Szeged
Dr. Dobos László – Budapest
Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
Farkas Zoltán – Veszprém
Fazakas Lehel – Gödöllő
Fazekas Edit – Cegléd
Dr. Fazekas Márta – Budapest
Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
Fejér Istvánné – Szentes
Fekete Béláné – Budapest
Fekete Miklós – Szeged
Ferenz Ernő – Páty
Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
Dr. Ferencz Csaba – Budapest
Ferencz I. Szabolcs – Budapest
Fritsch László – Budapest
Dr. Fülek György – Budapest
Fürjesi Csaba – Budapest
Füzi Michael Stephan – Budapest
Gál Ildikó – Budapest
Gáll József – Budapest
Gálffy Attila – Budapest
Gátay István – Devecser
Dr. Gottwald Péter – Győr
Guba Pál – Miskolc
György Tünde – Budapest

Gyurka Eta – Budapest
Halász Péter – Csongrád
Hankó Zoltán – Kistarcsa
Harmath Ilona – Baja
Dr. Hartványi Tamás – Győr
Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
Herman Levente – Budapest
Horváth Zoltán és Imecs Emese – Budapest
Iancu Laura – Velence
Jámbor Zoltánné – Makó
Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
Dr. Jánosy Ildikó Kinga – Szeged
Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
Juhász Béla – Abasár
Kádár Katalin – Ágfalva
Kántor József – Baja
Karap Ágnes – Budapest
Dr. Kata Mihály – Szeged
Kemény Zsigmond – Piliscsaba
Keppel Gyula – Budapest
Kézdi Anna – Battonya
Király István – Mezőkovácsháza
Dr. Kiss András – Pócsmegyer
Kiss Anna – Budapest
Kiss Bálint – Budapest
Dr. Kiss Ferenc – Cserszegtomaj
Kis Krisztián Bálint – Szolnok
Kisslaki László – Kéthely
Kollár Albin – Dunakeszi
Kósa Lajos – Debrecen
Kosza Csaba – Sukoró
Kovács Árpád – Ugod
Dr. Kovács Klára – Császár
Kökényessy Szilárd – Budapest
Kőfalvi Magdolna – Budapest
Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
Kulcsár Júlia – Budapest

Dr. Kussinszky Péter – Budapest
Kuti József – Tura
László János – Debrecen
Lezsák Sándor – Budapest
Lezsák Tibor – Budapest
Dr. Lukács Csaba – Fonyód
Dr. Lukács József – Székesfehérvár
Maczkó Gergő – Pogány
Makai Judit – Budapest
Márkus Béla – Debrecen
Marosi Gábor – Budapest
Márton Károly – Hőgyész
Márton Lajos – Budapest
Dr. Medgyessy István – Debrecen
Miakich Gábor – Budapest
Mihály-Kádár Katalin – Ágfalva
Miklós András – Miskolc
Dr. Molnár Jenő – Budapest
Molnár Levente – Szigetmonostor
Molnár Sándor – Balatonfüred
Murányi Sándor Olivér – Budapest
Dr. Nagy-Major Gábor – Pápa
Dr. Nám Lóránt – Szombathely
Németh István – Százhalombatta
Németh Zsolt – Budapest
Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
Dr. Oszoly Tamás – Budapest
Pados József – Sárszentmihály
Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
Pappné Németh Andrea – Eger
Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
Papp Péter – Budapest
Pataki Gábor Zsolt – Budapest
Paulovics Tamás – Szentes (4 darab egyéves előfizetés)
Péterfy Lajos – Bakonyszücs
Péter László – Szeged
Pintér Henriett – Budapest
Polóny Levente – Budapest
Pomogáts Béla – Budapest

Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
Prohászka Géza – Balatonfüred
Ragályiné Jeager Veronika – Budapest
Dr. Sándor Pál – Simontornya
Silay Ferenc – Szeged
Simai László – Veszprém
Dr. Szabó Béla – Göd
Szakó Éva – Budapest
Szakolczay Lajos – Budapest
Szárász Miklós György – Budapest
Szarka Gábor – Pomáz
Szarvas László – Tura
Szathmári István – Zsádány
Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár
Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
Székely László – Budapest
Szeles András – Encs
Szepessy Béla – Nyíregyháza
Szigeti Lajos – Budapest
Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
Dr. Tekes Kornélia – Budapest
Tiffán Zsolt – Villány
Tóth Erzsébet – Budapest
Tóth Wessely László – Budapest
Tornai József – Érd
Tők János – Kecskemét
Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
Ungváry Rudolf – Budapest
Dr. Varga István – Orosháza
Dr. Varga Péter Pál – Budapest
Vargha György – Tápióbicske
Dr. Várszegi László – Pécs
Dr. Vass Ágnes – Budapest
Vass Szabolcs – Parád
Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
Vitályos Ágnes – Budapest
Vörös István – Budapest
Zsolnai József – Hernád

INTÉZMÉNYEK

Algyői Faluház és Könyvtár
– Algyő
Baka István Alapítvány – Szeged
Bouchal Kft. – Budapest
Eötvös Loránd Kutatóhálózat Titkársága – Budapest
Erdély Barátainak Köre Kulturális Egyesület – Szolnok
Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés) – Budapest
Könyvtárellátó Kht. – Budapest
Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch László – Budapest
Magyar Patrióták Közössége – Budapest
MTA Társadalomtudományi Központ – Budapest
MTA Titkárság – Budapest
Mogyoróssy János Városi Könyvtár – Gyula
Móra Ferenc Népszínház Közhasznú Egyesület – Algyő
Országgyűlés Hivatala – Budapest – 2 db. egyéves előfizetés
Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság – Budapest
Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
Paksi Közművelődési Nonprofit Kft. – Paks
Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
Páterház Panzió – Szentes
Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára – Szeged
Dr. Varga Péter Pál Országos Gerincgyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Dr. Basa Emőke – Clifton
Borbély Melinda – Laguna Beach
Farkas Szabolcs – Milwaukee
Fodor Albert – New York
György Ildikó – Highland
Kirják Attila – New York
Kiss István – Hawley
Kovács Árpád – Maryland
Kovács László – Loveland
Ozsváth Ildikó – New York

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
Csipkó László – Bécs
Csutak Magda – Bécs
Dr. Forbáth Klára – Bécs
Galvácsy Imola – Bécs
Gellérd Andor – Bécs
Haverinen Varga Katalin – Linz

Franciaország

Buna István – Antony
Dčnes-Pichot Hanga – Chécy
Langrand-Escure Tünde – St. Pèray
Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Horvátország

Péter Irén – Várdaróc

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine
 Dr. Dobó Tibor – Demmin
 Gaál Julianna – Aalen
 Haáz Katalin – Braunschweig
 Juliana Johrend – Buchen
 Kisslaki László – Steinbach
 Schultz Orsolya – Rostock
 Szabó Kristóf Imre – Düsseldorf
 Szakács-Konnerth Mihály –
 Friedrichshafen
 Száva Péter – Krefeld
 Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svájc

Gödri Zsolt – Benglen

Svédország

Antal Imre – Ljungby
 Csata Attila – Västra Frölunda
 Szentkirályi Csaga – Vällingby

Szerbia

Apró József – Topolya
 Benda Török Livia – Moholgunaras
 Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
 és Kollégium – Zenta

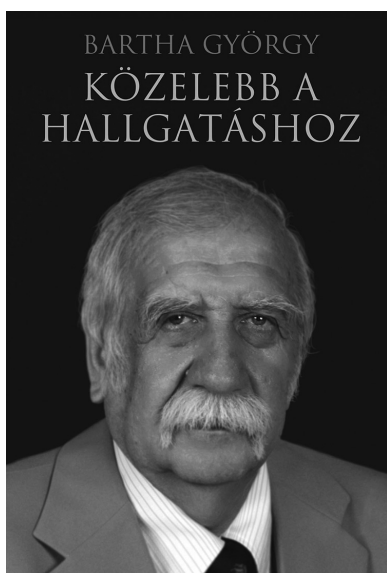
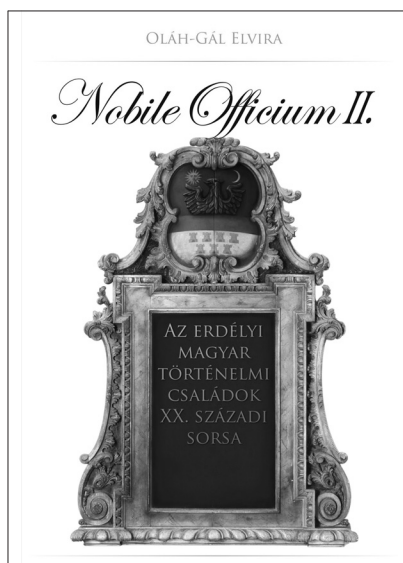
Csáki Edina – Topolya
 Fekete J. József – Zombor
 Jovan Jovanovic Zmaj Általános Isko-
 la – Magyarkanizsa
 Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
 Nyelvi Gimnázium – Szabadka
 Lengyel Emese – Topolya
 Nagybacszkerek Gimnázium –
 Nagybacszkerek
 Nagy Majláth Ágota – Topolya
 Nyirádi Hajnalka – Topolya
 Pressburger Kucor Blanka – Topolya
 Rancz Károly – Pancsova
 Surányi Roland – Óbecse (4 darab egy-
 éves előfizetés)
 Tari István – Óbecse
 Vajda Annamária – Topolya
 Vastag Gázso Hargita – Topolya
 Zolcer Andrea – Topolya
 Zsiga Dávidházi Judit – Topolya

Szlovákia

Fehér István – Komárom
 Kiss Mónika – Őrös
 Pallér Péter – Komárom
 Selye János Gimnázium – Komárom

Magyarországon a *Székelgyöld* folyóirat
 a *Magyar Napló* szerkesztőségében rendelhető meg:
 1092 Budapest, Ferenc krt. 14 sz., postán: 1450 Budapest, Pf. 77

Legújabb köteteink:

SZÉKELY KÖNYVTÁR

111MD30 03031

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagyenyesi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kőváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. <i>Székely népi imádságok</i>	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigázó madár</i>	35,00 lej

73. Szócs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor: <i>az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők az árnyékos oldalról	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyari Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók az árnyékos oldalról	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábián Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. <i>Bethlen Gábor leveleiből</i>	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csűrre</i>	35,00 lej
94. Zágoni Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
96. Benkő József: <i>Transsilvania specialis (A székelyek földje)</i>	35,00 lej
97. Földi István: <i>Századelő az udvartereken</i>	35,00 lej
98. Gazda József: <i>A XX. század, ahogy megéltük</i>	35,00 lej
99. Király László: <i>Kék farkasok</i>	35,00 lej
100. Egyed Emese: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
100+ Siklódý Ferenc: <i>Könyvjegyek II.</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.